

KOSSUTH

A MAGYAR IGAZSÁGÉRT

VÁLOGATTA ÉS MAGYARÁZATTAL ELLATTA:
BODOR GYÖRGY

A SZÖVEGRAJZOK ÉS A BORÍTÓLAP
FÁY DEZSŐ MUNKÁJA

NEMZETI KÖNYVTÁR VI. ÉVFOLYAM 122-123. SZÁM

NEMZETI KÖNYVTÁR

Felelős szerkesztő: B. MÓLNÁR SÁNDOR dr.
Felelős kiadó: ESZTERHAS ISTVÁN dr.
Főmunkatárs: ÍJJAS ANTAL

Szerkesztőség és kiadóhivatal:
Budapest. XIV., Külső Andrássy-út 7.

Telefon: 145-550

Előfizetés: egy évre P 24. fél évre P 12, negyed évre P 7.

-o-

Megjelenik minden héten.
1944 március 18.

Stádium Sajtóvállalat Rt., Budapest. V., Honvéd-utca 10.
Felelős: Győry Aladár igazgató.

Bevezetés

A múlt század második negyedét a magyar történelem reformkorszakának nevezzük. E negyedszázad, szellemi, mozgalmainak eredménye volt az 1848-as belső átalakulás, a modern társadalmi és gazdasági intézmények bevezetése.

Kossuth Lajos e korszak elején jelent meg közéletünkben. Nagy tehetsége rövidesen vezetőszerpet biztosított neki. Hatása egyre nőtt, úgyhogy 1848-ban már ő volt a nemzet elismert vezére. A nagy átalakulás is az ő irányítása mellett történt. Elmondhatjuk, hogy a reformkorszakot és az 1848-iki reformokat az ő emlékétől nem lehet elválasztani.

Az elavult intézmények megszüntetése után Kossuthék nyomban hozzákezdtek az új, demokratikus, modern Magyarország megteremtéséhez, de a békés alkotómunkát rövidesen megzavarta a fegyverek zaja. A megfiatalodott nemzet függetlenül is akart most már élni. A bécsi udvar ebbe sehogy sem akart beletörődni. Ezért, először ránkuszította a horvátokat, majd, a rendcsinálás ürügyével ő maga is fegyveresen támadt az országra.

Ezek az események kényszerítették. Kossuthra új hivatását: a harcot Magyarország függetlenségéért.

Ő addig inkább csak a demokratikus átalakulás zászlóvivője volt. Ettől kezdve ő személyesítette meg a magyar függetlenség eszméjét is.

A szabadságharc kitörésekor az ország megtámadott függetlenségének védelmére szólította fegyverbe nemzetét, a szabadságharc bukása után, az ország elvesztett függetlenségének visszaszerzése, lett a cél. A kiegyezésig az idegen uralom ellen, a kiegyezés után saját nemzetének tévedései ellen kellett harcolnia.

Ebben a kötetben életének ezt a szakaszát, a magyar igazságért, az elvesztett függetlenség visszaszerzéséért, folytatott küzdelmét szeretnénk megmutatni.

E harcot Kossuth száműzetésben vívta meg.

A szabadságharc bukásától a kiegyezésig, 1849-től 1867-ig, kényszerű száműzetésben élt. A kiegyezéstől haláláig, 1894-ig, öltként maradt külföldön. A kiegyezésig fegyveres erővel levert nemzetének elismert vezére volt, attól kezdve a hivatalos Magyarország ellenzéke lett. 1867-ig Törökországtól Amerikáig bebarangolta az egész művelt nyugatot, 1867-től Turinban, vagy Turin környékén visszavonulva élt. 1867-ig a művelt, tehetségeiben gazdag és nagy befolyással rendelkező menekülteknek, az úgynevezett emigránsoknak az élén állott. 1867-ben magára, maradt.

De mind az egyik, mind a másik korszakban, mindig, mindenütt, mindenkivel szemben egy célja, egy törekvése volt: Magyarország függetlenségének a visszaszerzése. Ezt az eszmét hirdette meg elkápráztató képességeivel három, világrészben. Ennek a szolgálatában szövetkezett forradalmárokkal és császárokkal. Mardosó honvággyal szívében ezért vállalta, ő, aki talán minden élők között legjobban szerette hazáját, 45 esztendőn át a száműzetést.

E könyvben szó lesz a függetlenség visszaszerzéséért folytatott harcának mindkét szakaszáról.

Először néhány, Amerikában 1851-ben és 52-ben elmondott beszédét közöljük. Ezekből az 1867-ig tartott emigrációs korszak történetének csak igen kis részét ismerjük ugyan meg, de mégis fogalmat kapunk e küzdelem természetéről.*

Könyvünk második részében a kiegyezés ellen indított harcának leghíresebb megnyilatkozásait, Turinból hazaküldött leveleinek egy részét ismertetjük.

Célunk nem az, hogy Kossuthot méltassuk.

Ahol ő maga beszél, ott úgylis halovány minden más szó.

Célunk csupán annyi, hogy most, halálának 50. évfordulóján, örök eszményeinkre, az ő útmutatása mellett emlékezzünk.

* Ugyanebből a korszakból való eseményeket ismertet a *Nemzeti Könyvtár* 1943 őszén megjelent első Kossuth kötete is. Ebben Kossuthnak 1859-ben Amerikában tartott előadásait közöltük.

AMERIKÁBAN

A szabadságharc után nehéz idők virradtak Magyarországra. A cári segítséggel felülkerekedett önkényuralom erőszakkal próbálta letörni a nemzeti ellenállás szellemét. Egymást érték a kivégzések, bebörtönözések, vagyonelkobzások. Aki tehette, külföldre menekült. Mint valamikor Thököli és Rákóczi hívei, a szabadságharc üldözöttjei is Törökország felé menekültek. Kossuth vezetésével körülbelül ötezen lépték át a török határt.

A császár – segítve a cártól – bosszút akart állni rajtuk is és kiadatásukat követelte. A törökök angol és amerikai segítséggel megvédték a menedékjogot, s bár osztrák és orosz nyomásra, kénytelenek voltak a menekülteket – minden tiszteletet megadva – Kis-Ázsiába, Kutahiába internálni, készek voltak inkább háborút vállalni, mint kiszolgáltatni azokat, akik nagylelkűségük (»Italmába ajánlották magukat.

A menekültek 1851-ig maradtak Kutahiában. Ekkor az Amerikai Egyesült Államok híressé vált hadihajója, a „Mississippi” elszállította őket. Kossuthék így visszanyerték mozgási szabadságukat, Útjuk az olasz és francia partvidék érintésével Gibraltárba, majd Anglián át Amerikába vezetett.

Mindenütt leírhatatlan lelkesedéssel fogadták őket.

Általános volt akkor a vélemény, hogy az 1818-as események rövidesen ismétlődni fognak.

1848-ban Paristól Pestig egész Európán végigviharzott a forradalom. Parisban megalakult a második köztársaság. Olaszország-melynek északi része akkoriban még osztrák uralom alatt állott – fegyvert fogott egységének és szabadságának kivívására. A forradalom szele végigszaladt a lojális Németországon, sőt a mindig hű császárvároson, Bécsen is. A mozgalmakat mindenütt leverték, de mindenütt azt hitték, hogy a reakció győzelme csak átmeneti lesz.

A szabadság zászlója nálunk Magyarországon lobogott a leg-hosszasabban. Európában minket tartottak a modern gondolatok legbátrabb, legelszántabb és legkitartóbb képviselőinek. A haladás eszméje elválaszthatatlan volt akkoriban a magyar névtől. Kossuth volt a vajdó új Európa legnagyobb reménysége és Magyarország annak egyik legnagyobb ígérete.

Ezért fogadták Kossuthot mindenütt leírhatatlan ünnepléssel.

Mazzini, az olasz és Ledru Rollin, a francia mozgalom vezetője Kossuthal együtt abban reménykedtek, hogy a kontinens népei rövidesen újból fegyvert fognak s Magyarország, Olaszország, Franciaország és Németország új forradalma alakítja ki Európa új rendjét, Kossuthék attól féltek, hogy az orosz cár, ugyanúgy, mint 1849-ben fegyveres beavatkozással segíti majd meg az önkényuralmat. Amerikai útjának az volt a legfőbb célja, hogy az Egyesült Államokat határozott állásfoglalásra bírja, s ezzel elhárítsa a cár beavatkozásának a veszélyét.

Amerikában úgy fogadták, ahogy fejedelmeket sem szokás fogadni. Amilyen fogadtatást ő kapott, a hatalom nem tud biztosítani, azzal csak a nép szeretete tud valakit megajándékozni.

New-York város bizottságot küldött ki „Kossuth Lajos kormányzónak, a nagy magyar hazafinak” a fogadására. E bizottság készítette elő és szervezte meg ott tartózkodását. Munkásságáról egy 756 oldalas könyvben számolt be, s ebben közli Kossuth Amerikában elmondott beszédeinek egy részét is. Ezt a könyvet a magyar közönség alig ismeri.

Fogadására kivonultak az állam és a város vezetői, a nemzetőrség, a polgárság, a különféle testületek és az Amerikában élő lengyelek. Tízezrek ujjongása közt vonult be a városba.

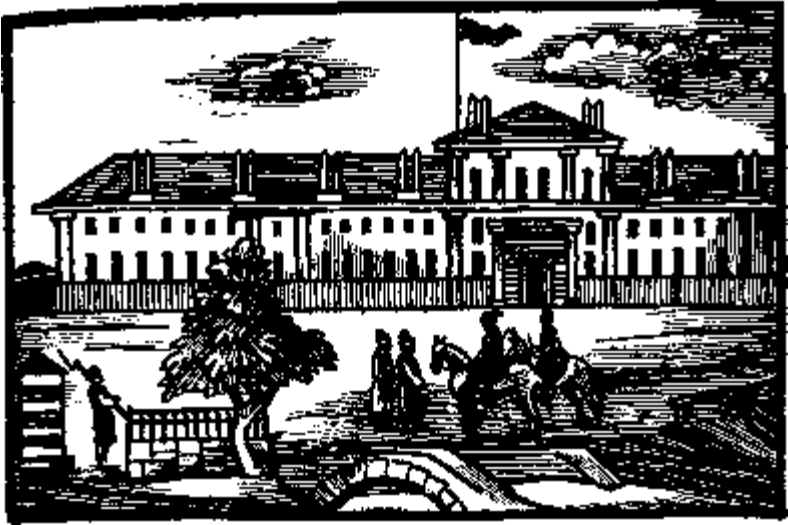
Amerikai körútja valóságos diadalmenet volt.

Meghívás meghívást, küldöttség küldöttséget éri. Mindenki hallani akarta a varázsos szavú szónokot. Newyorki tartózkodásának első 39 napján százhuszonnégyszer kellett nyilvánosan beszélnie. Körútjának egyik állomásán Ohióban, e körút harmincnegyedik beszédét mondta el. Minden szavát, minden írását az újságok száz ezrei vitték szét a világba. Hatása olyan rendkívüli volt, hogy 63 évvel később, Massaryk Tamás, a cseh agitátor, ki az első világháború idején az amerikai közvélemény félrevezetésével, a mi rovásunkra vélte hazája ügyét helyesen szolgálni, arról panaszkodott, hogy mindenütt Kossuth emlékével kellett megküzdenie.

Az ünneplés csúcspontját Washingtonban érte el.

Az Egyesült Államok törvényhozótestülete, a kongresszus, hivatalosan fogadta őt, mint Magyarország kormányzóját, „a nemzet vendégét”, ő volt a második idegen, akivel a kongresszus megtette ezt. Az első Lafayette volt, aki a francia segélycsapatok élén részt vett az amerikai függetlenségi harcban, s akinek az Unió így természetesen hálával tartozott. A második volt Kossuth, akiben közvetlen érdekelttség nélkül, pusztán a vele képviselt ügyet akarták megtisztelni.

Amerikában elmondott beszédeiből ismertetünk itt néhányat.

K O S S U T H T Ö R Ö K Ö K S Z Á G I L A K Ó H E L Y E

Kossuth beszéde Amerikába érkezésekor

New-Yorkban, 1851 december 4-én.

Félig még beteg vagyok, uraim ... a tenger hullámaintól. Mielőtt munkámhoz kezdenék, engedjék meg, hogy itt, a szabadság földjén boldog otthonukban pár órát pihenhessek. *Szabadság és otthon!* Milyen isteni muzsika ez a két szó. Nekem nincs otthonom és a népem szabadsága is elveszett. Te, a szabad Amerika fiatal óriása ne mondd nekem, hogy partod az elnyomottak menedékhelye és a hontalan száműzöttek otthona. Menedékhely lehet, *de vajjon . . . el lehet-e felejteni « szívnek a fájalmát és az otthon vágját?* Én kedves szülőföldem! Szenvedéseid csak kedvesebbé tesznek téged a szívemnek; vérző képed velem van. mikor ébredek, s velem van nyugtalan álmaim rövid perceiben. Szülőföldem képe elkísért engem a tengeren. El fog kísérni akkor is, amikor innen elmegyek, hogy még egyszer harcolhassak a szabadságáért. Nincs más gondolatom, csak te. Érzés sincs bennem más, csak ami hozzád kapcsol. Még itt is, ahol a nagyság, szabadság és boldogság büszke

látványa áll csudálkozó szemem előtt, *gondolataim haza szállnak*; és mikor itt a körülöttem álló ezrekre nézek., amikor önök felé fordulok polgárok ..., hogy megköszönjem kiszabadításom nemes cselekedetét és ennek a fogadtatásnak példátlan tisztességét, ennek a hatalmas tömegnek a sűrűjéből is *Magyarország vérvő képét látom előtűnni*, amint szorongva figyel, hogy vájjon az önök szemének ragyogásában van-e egy sugár, amelyben reménykedhetik, vájjon az önök mennydörgő éjlenzésében az ő feltámadásának a harsonája szól-e? *Ha nincs itt ez a reményt keltő sugár és ha nem szól ez a harsona, akkor jaj Európa elnyomott népeinek*. Egyedül fognak állani a szükségben. Nem lesznek olyan szerencsések, mint önök voltak, nem lesz testvérkép, mely a világ kényurái ellen vívandó harcukban segíteni feléjük nyúlna. És jaj lesz akkor nekem is. Akkor itt sem fogok örömet lelteni, akkor itt tartózkodásom napjai is elvesztek szülőföldem számára, épp most, mikor minden perc döntő lehet Európa jövőjéről sorsára.

Polgárok! Bármennyire is szükségem van pihenésre, mielőtt nyilvános munkámhoz kezdenék, becsületbeli kötelességem felhasználni nagylelkű fogadtatásuknak ezt a pillanatát, hogy nyíltan és őszintén megmondjam *ki vagyok*, és milyen remények, milyen vágyakozások, milyen célok hoztak engem az önök földjére.

Uraim, meg kell köszönnöm az Egyesült Államok népének, kongresszusának és kormányának fogságomból való kiszabadításomat. Emberi nyelv nem tudja kifejezni, mit éreztem én, a leigázott Magyarország bujdosó feje . . amikor az önök hajóját láttam eljönni a távol Ázsiába, letörni azt a láncot, mellyel Európa leghatalmasabb kényura akarta téltenségbe zárni a száműzött magyart. *Mások beszéltek, önök cselekedtek, és én szabad voltam!* önök cselekedtek és tettüktől megreszkettek a zsarnokok és fellélegzettek a népek. A letiport, de meg nem tört magyar nép új reménységgel emelte fel fejét. Az önök csillagának ragyogását Európa elnyomott népei ébredő szabadságuk hajnalcsillagaként üdvözölték ... Önök visszaadtak engem az életnek, mert visszaadtak a tevékenységnek, s ha megengedi a Mindenható, hogy hazámnak és az emberiségnek még használhassak valamit, az az önök érdeme, az önök munkája lesz ...

De bármennyire nagy is az én hálám, Európa oly fontos események küszöbén áll, hogy csal: köszönetem kifejtésére nem lett volna jogom most átjönni az Óceánon ... Milyen okok hoztak engem mégis most ide?

Polgárok, nemes cselekedetüket, az én kiszabadításomat világszerte úgy magyarázták . ., hogy önök el vannak határozva súlyukat Európa jövőjéről sorsának mérlegébe dobni. Mindenütt azt hiszik, hogy kiszabadításommal önök azt akar-

tak mondani: „Az európai kontinens elnyomott népei bízzanak ... Amerika a tengeren át felénk, jövődjük felé nyújtja hatalmas karját, segítő testvéri kézfogásra.” így magyarázták tettüket világszerte. Önök büszke biztonságukban nehezen tudják elképzelni, már eddig is milyen jótékony hatása volt e hitnek ... Nehezen tudják elképzelni, milyen önbizalmat adott ez a hit az elnyomottaknak. Bizonyosan tudják, hogy fogadott engem a közvélemény ott, ahol szabadulásom óta eddig megfordultam ... Tudják, hogy én. az egyszerű, szegény, pénztelen számúzótt, *a legkülönbözőbb nemzeteknél központja lettem a reménykedésnek.* Vajjon mi ennek a történelemben páratlan jelenségnek a magyarázata?

Kiszabadításomból mindenki azt következteti, hogy az Egyesült Államok nem fogják megengedni a világ elnyomóinak az elnyomott emberiségen való zsarnokoskodást. Ebben a reményben örült kiszabadításomnak a világ Svédországtól le Portugáliáig. Ezért mondták nekem még azok a népek is, amelyeknek a legfontosabb lenne, hogy én most Európában legyek: „Siess át az Egyesült Államok népéhez, s hozd el testvéri segítségüket, az európai szabadság ügyével oly szorosan összekapcsolódott nemzeted számára” így állok itt most, hogy e hatalmas köztársaságban *szót emeljek az emberi jogok szolidaritásának nevében.*

A mindenható Isten alázatosságomban is engem választott ki. hogy *önök előtt az emberiség ügyét képviseljem.* A jogot nekem ehhez az a bizalom és rokonszenv adja meg. melyet éreztem mindenkinél, aki el van nyomva és mindenkinél, aki mint az önök idősebb testvére, az angol nép is, rokonszenvezik az elnyomottakkal ...

Íme, uraim, ezzel feltártam a helyzetemet, fin haladó ember vagyok és köztársasági. Nyíltan megmondtam ezt a monarchikus, bár szabad Angliában s boldogan mondhatom: semmit sem vesztettem ott ezzel a vallomással. Remélem, őszinteséggel, mely a legelső köztársasági tulajdonság, itt az amerikai köztársaságban sem veszítek majd semmit. Ezért engedjék meg. hogy néhány kérdésben nyíltan és őszintén le- szögezhessem álláspontomat.

Először is elvi és becsületbeli kötelességemnek tartom önöknek *semmiféle belső, hazai, vagy pártügyébe bele nem keveredni.* Hazám számára azért a jogért harcolok, hogy *önmagáról rendelkezessék.* így itt és mindenütt tisztelnem kell ezt az elvet. Mások örömeiket lelhetik az elméletek körüli kalandozásban. Én ezt nem teszem. *Én minden nép önrendelkezési jogának nagy elvét vallom* és ünnepélyesen tagadom, hogy e jog gyakorlásába bármilyen idegen, vagy idegen hatalom is beleavatkozhatna.

Másodszor, én lelkiismeretesen *tisztelni fogom a törvényeiket*, de ezen a határon belül minden tisztességes eszközt felhasználok támogató rokonszenvük, pénzügyi, anyagi és politikai segítségük megnyerésére ...

Harmadszor engedjék meg nyíltan megvallanom, hogy az *én célom hazám szabadságának a függetlenségi nyilatkozat alapján való helyreállítása*. Nemzetemnek ez a törvényes alapja nem veszíthette el törvényességét az orosz fegyverek erőszakos beavatkozása folytán, s ez alapot az Egyesült Államok népe is jogszerűnek ismerheti el, hisz léte egy hasonló függetlenségi nyilatkozaton nyugszik.

Megvilágítottam célomat. *Nem azért jöttem ... hogy pihenjek, hogy ünnepeltessem, magam ...*, hogy népszerű látványosságok tárgya legyek, *hanem jöttem országom szerény képviselőjeként, mint annak szabadon választott alkotmányos feje*. Ennek elismerését nehéz megtagadni, mert ez országuk politikai létérak elvi alapjából szükségszerűen következik. Mit lehet felhozni ez ellen? Hulsemann* úr rosszaságát, ausztriai Ferenc Józsefnek a haragját és azt a mérhetetlen veszedelmet, amellyel néhány európai és amerikai újság fenyegeti önöket, ha önök engem hivatalos minőségben fogadnak és kezelnek, azt tudniillik, hogy az önök bécsi követe kikapja útlevelét és Hulsemann úr elhagyja Washingtont. Eléggé ismerem az Egyesült Államok szuverén népének közhangulatát, mely sohasem engedné meg kormányának ... *hogy politikáját a világnak akár összes Hulsemannjai, vagy Ferenc Józsefjei befolyásolhassák*, így bizton hiszem, hogy ennek az országnak a szuverén hatalma a nép, *Magyarország függetlenségi nyilatkozatát rövidesen forma szerint is elismerteti* s cseppet sem fog törődni azzal, hogy Hulsemann úr holnap kikéri erre útlevel't. Szerencsés utat neki.

Kellemes kötelességem azonban elismerni: meg vagyok győződve arról, hogy az Egyesült Államok kormánya, e tekintetben melegen osztja a nép érzéseit ...

Én tehát mint országom szabadon választott alkotmányos feje, kérem az önök segítségét. Erre akarom fordítani minden időmet... már csak azért is, mert bármelyik percben olyan híreket kaphatunk, melyek visszahívják a csatamezőre, ahol remélem, a szabadság és a zsarnokság közötti utolsó csatát fogják majd megvívni ...

És most, hogy feltártam helyzetemet, egy elnyomott hazája számára segítséget kérő ember helyzetét, engedjék megkérdeznem, nem bánták-e meg ennek a történelemben páratlan, nagyszerű fogadtatásnak a megrendezését? A történelemben

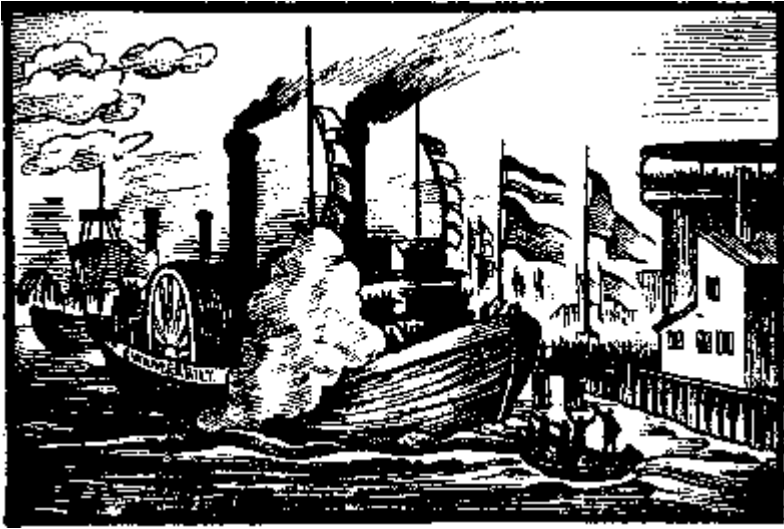
* Ausztria akkori washingtoni követe.

páratlannak mondom e fogadtatást, jóllehet tudom, hogy apáik ugyanígy fogadták Lafayettet is; Lafayettenek azonban hatalmas igénye volt hazájuk hálájára. Ő az önök szabadságáért és függetlenségért az önök soraiban harcolt, s ami még ennél is több, ezt akkor tette, amikor önöknek erre szükségük volt. Franciaországgal való baráti kapcsolatuknak ő volt a láncszeme. E kapcsolatnak, mely két francia flottát, 34 hadihajót és háromezer nemesembert biztosított önöknek, kik Yorktown előtt vállvetve küzdöttek önökkel Cornwallis ellen; e kapcsolatnak, mely huszonnégyezer puskát, tizenkilencmillió dollár kölcsönt jelentett önöknek, sőt biztosította győzelmes békéjüket Parisban, a halhatatlan Franklinjuk által letárgyalt előzetes megállapodással. Remélem, hogy az Egyesült Államok népe ezekre a tényekre jóakaratóan emlékezik vissza és önök, New-York polgárai. Magyarország Lafayettejei lesznek. Lafayettenek nagy igénye volt szeretetükre és rokonszenvükre. Nekem ilyen igényem nem lehet, én kérni jöttem *s az igényem csak annyi lehet, amennyit minden elnyomott támaszthat* a szabad emberek, minden szerencsétlen a boldogok és minden letiport... az emberi jogok és az örök igazság segítsége iránt. Egyszóval nincs más igényem, *mint ami a legyőzött szabadságot a győztes szabadsággal szemben megilleti ...*

Megkérdem: elegendők-e ezek az igények az önök segítségének a megnyerésére? *Nem magamnak, de szülőföldemnek, sőt a kontinens szabadságának is, amelynek Magyarország függetlensége elengedhetetlen sarkköve?* Ha önök ezeket az igényeket tényleges és tetteles rokonszenvük megnyerésére nem tartják elegendőeknek, akkor mondják meg azt nekem nyíltan. Mondják meg most rögtön, hogy Európa elnyomott népei hiába reménykedtek nagy, hatalmas és dicső köztársaságukban. Tudassák velem reményeink hiábavalóságát, hogy nyomban visszasíthessék s megmondjam Európa elnyomott népeinek: ... Harcoljuk meg cserbenhagyva, magunkban Leonidas harcát. Bízunk Istenben, jogainkban és kardunkban. Elnyomott népek számára nincs más segítség a földön.” De ha az önök nemes köztársasági szívét megdobogtatja a szabadság eszméje, s az emberi sors szolidaritása, s ha önökben a zsarnokok szövetségével szemben ugyanúgy megvan a szabadság megsegítésének az akarata is, mint ahogy – biztosan tudom, - megvan erre a módjuk, akkor adjanak nekem néhány napi időt a csendes gondolkodásra. Meg akarok ismerkedni a földdel, amelyen állok. Néhány barátom jóakarató tanácsát akarom kikérni a legcélravezetőbb eszközökről. Meg szeretném vizsgálni, történtek-e előkészítő lépések ügyünk érdekében, s azután majd adjanak alkalmat arra, hogy *kifejthessem önök*

előtt szerény kérésemet a segítség célszerű módjairól. En bizalommal hiszem, hogy a főváros megadja e második alkalmat. Ha ez az önök akarata, akkor engedjék meg, hogy ezt boldogabb napok zálogának tartsam, s megköszönjem a mindenható Istennek, hogy az önök hazáját, mely az elnyomott emberiségnek máris menedéke, a szabadság pillérjévé választotta ki!

New-York polgárai! Magyarország szabadságának és függetlenségének ügyét az önök védelme alá helyezem!

M E G É R K E Z É S   A M E R I K Á B A

Az önrendelkezési elv és Magyarország

(Beszéd NEW-YORK VÁROS DISZLAKOMÁJÁN
1851 december 11-én.)

Uraim ... A mai alkalom – úgy érzem – ... dönteni fog az Egyesült Államokban tett látogatásom sikeréről, vagy kudarcáról. Ezért szerény nézeteimnek meglehetősen hosszú, ékesszólás nélkül való, de őszinte kifejtésére kérem türelmüket. Kérem ezt a türelmet annak az ügynek, amelyet New-York polgárai és különösen önök rokonszenvével megtiszteltek.

Az Egyesült Államok népe Magyarország iránt úgyszólván egyhangú rokonszenvet árult el. Ezt a rokonszenvet oly módon mutatja, mintha kész lenne érzéseit nagy és nemes tettekre váltani. Azt kell hinnem, hogy segítségük szülőföldem függetlenségének helyreállítására elvben már biztosítva van^s ttekem már csak az a teendőm, hogy a részletek elrendezésével foglalkozzam. Mindez így lenne, *ha az Egyesült Államok Politikájának, legkiválóbb államférfiaik részéről is kifejtett Wtondó alapelvei nem állanának reményeim útjába.* Ez alapelv

szerint idegen, főképen európai államok ügyeibe *beavatkozni nem lehet.*

Én, uraim, érínek a nézetnek az eredetét nagyon tisztetem. Ez azt mutatja, hogy önök majdnem vallásos hittel ragaszkodnak annak a nagy emberüknek nézeteihez, aki bölcsességét, minden időkre bebizonyította halhatatlan alkotmányuk megalkotásával.* Ez az alkotmány a természet páratlan adományaitól segítve, tette önöket az utolsó 75 év rövid korszakában egy bizonytalan helyzetű gyermeknépből csodálatos erejű erős nemzetté ... Mi lenne a következménye, ha önök ennek a bölcs embernek a nézeteitől eltávolodnának, abban önök nem bizonyosak. Természetes tehát, hogy önök *ösztönszerűen félnek* e nagy ember drága örökségéhez gyakorlatlan kézzel hozzányúlni.

Az egész emberiségnek érdeke, hogy önök és utódaik alkotmányuk alapvető elveihez még hosszú ideig ezzel a vallásos hittel ragaszkodjanak.

De amikor a köztársaság alapítójának elveihez való ragaszkodásuk bölcsességét elismerem, kérem, engedjék meg, hogy *ugyanilyen nyíltság* (tol megmondjam a magam véleményét is).

Nehezen képzelhető el bármely nemzet fokozatos fejlődésére nagyobb veszedelem, mint alapnak tekinteni azt, ami nem az; *elvnek tartani azt, ami csupán a múltó helyzet következménye volt*; lényegnek venni azt, ami csupán esetlegesség, vagy alkotmányos alapelveként *tisztelni azt, ami csupán a gyakorlati politika pillanatnyi szükséglete.* Ez olyan lenne, mint na valaki nem venne magához élelmet, mert egyszer, amikor a gyomrával beteg volt, *orvosa szigorú koplalást parancsolt.* Ennek a következménye sorvadás, halál.

Tételezzük fel, uraim, hogy a be nem avatkozásnak ezt a tételét önöknek csakugyan Washington hagyta Örökül... Ez nem így volt, ... de mindegy, tételezzük fel ezt. Azt hiszem, akkor is megkérdezhetem, hogy *a ruha, mely jól talál a gyermekre, illik-e még a felnőtt emberre is, az óriásra, ami most az önök hazája lett?* Nem lenne-e nevetséges az óriást gyermekruhába öltöztetni és dajkadallal elaltatni?

Mikor az Egyesült Államokat alapították, önök még kis nép voltak ... Akkor nem lehetett még bölcsőbb céljuk, mint nőni, nőni és'nőni. De most már akkorára nőttek, hogy nincs a földön hatalom, amelytől létüket és biztonságukat féltetniök kellene. Ez lévén mai helyzetük, önök már megérkeztek politikai létük második szakaszába. Hivatásuk most már nem csak az, hogy önmagukért legyenek, de *lenniök kell már az emberi-*

* Washington, az amerikai köztársaság első elnöke.

ség nagy családjának minden más nemzetéért is. Mindent követelhetnek, amivel ez a nagy család felnőtt tagjainak tartozik, de tartoznak is mindennel, amit e nagy család felnőtt tagjaitól követelhet...

Ez a helyzetükben bekövetkezett változás...

Washington sohasem ajánlott közönyt, vagy be nem avat'' kozást más népek ügyeivel kapcsolatban ...

Utalok Lafayettehez írt egyik levelére, amelyben azt mondja*. „*Csak húsz év békét adjanak nekünk és a mi országunk a hatalomnak és a jólétnek olyan fokára emelkedik, hogy igazságos ügyben a világ bármelyik hátaiméival dacolni tud.*”

Igazságos ügyben! Az örök igazság nevében mondom,, mióta feljegyezték az emberiség történetét, Magyarország ügyénél nem volt igazságosabb ügy. Soha kevesebb okkal, szentségtörőbben, árulóbban, aljasabb célokkal nem támadtak meg országot Magyarországnál. Az élet és a szabadság le-törésére sohasem szövetkezett szorosabban a bűn, a nagyra-vágyás és az erőszak ... Az önök ősei szenvedéseik miatt voltak kénytelenek fegyverhez nyúlni. Ezek a szenvedések *a vérző Magyarország sebeihez képest enyhe sérelmek voltak.*

Ha népem ügye nem elég igazságos Isten és a jóakarátú emberek segítségének megnyerésére, *akkor nincs igazságos ügy, nincs igazság a földön.* Akkor semmiféle új Ábel vére nem fog az égre kiáltani, akkor a igazság, igazság és keresztyéni szeretet eltűnnek a földről..... Akkor csak az emberiség Káinjai fognak gőgösen és gonosan a világ szabadságának romjain tovább élni...

Monroe elnök kijelentette üzenetében, hogy az Egyesült Államok Európa küzdelmeiben érdektelenek, mert távol vannak s a két világrészt az Óceán is elválasztja egymástól.

Engedjék megjegyeznem, hogy az európai ügyekkel szembeni érdektelenség nála *nem elv, hanem csak időleges magatartás volt.* E magatartás okai az idő multával megszűntek, sőt a helyzet mostanra egészen megfordult.

Monroe elnök a *távolságot* nevezi e magatartás okának.

Nos, Foulton nagyszerű találmányának fejlődése* kitörölte a szótárból a távolság fogalmát... *Ma Európa közelebb van Önökhöz az amerikai kontinens legnagyobb részénél,* sőt ha a távolságot képletesen értjük. Európa nemcsak az amerikai kontinens legnagyobb részénél, hanem saját országuk né-mely területénéi is közelebb van Önökhöz.

Monroe második érve *az volt,* hogy Önöket Európától az Atlanti Óceán választja el. A hajózás mai állapota mellett az óceán *inkább* összeköti, mint elválasztja a két kontinentet.

* A gőzgép.

Épp itt, New Yorkban beszélhetek így, mert New Yorkot talán több szál fűzi Európához, mint magának Európának némely részeit...

Önöknek nem kell félniük a világ egyetlen hatalmától sem, de nézzék meg azért a történelmet.

A régi Róma elbukott, s hatalmas birodalmak tűntek már el. Ne engedjék, hogy a szabadság ellenségei túlságosan megerősödjének. *Ha legyőzik Európát, és egyesülnek, még Önöknek is igen erősei; lennének.* És higgyék meg, gyűlölik Önöket, pokoli gyűlölettel. Önöket még nálamnál is jobban kell gyűlölniük, mert Önökben látják legveszedelmesebb ellenfelüket. Az önkényuralom nem alhatik nyugodtan, míg a közársasági gondolatnak olyan hatalmas képviselője van, mint ez az ország ...

Bocsássák meg nekem Uraim, hogy ily sokáig időztem az európai ügyekben való be nem avatkozás nézetének fejtegetésénél, de amikor az Egyesült Államokban segítséget kérek, minden” ezzel azutániba gördített sziklával találkozom...

Szerény kéréseim teljesítését továbbra is meg lehet tagadni bármilyen más okból, remélem azonban azzal az ellenvetéssel, hogy az európai ügyekbe beavatkozni nem lehet, ezentúl nem kel! találkoznom.

Így most már rátérek arra ... vajjon Magyarország ügyének lehet-e jogos igénye tényleges, *tettekben megnyilvánuló érdeklődésükre és segítségükre?*

Igenis Uraim, lehet.

Hogy ezt bebizonyítsam, nem szándékozom annak a küzdelemnek a részleteivel foglalkozni, amelynek vezetője voltam. Mint szülőföldem választott feje elégtétellel látom, hogy eltekintve pár rosszakaratú és nevetséges megnyilatkozástól, *Magyarország ügyét itten helyesen értették inég.* Egy tényre azonban rá akarok mutatni.

A függetlenségért való erőfeszítésünket egy zsarnoki idegen hatalom, Oroszország tiporta le.

Amikor erről szólok, megint nem akarok saját nézeteim fejtegetéseibe belemenni, hanem emlékeztetem Önöket *saját* államférfiaik bizonyos megnyilatkozásaira.

Először újra *Washingtonra* hivatkozom. Lafayette-hez intézett egyik levelében így ír: „*Politikám egyszerű és világos. Azt hiszem minden nép maga állapíthatja meg legjobban, milyen kormány alatt lenne legboldogabb, s egy kormányzat sem kellene beleavatkozzék, más népek belső ügyeibe.*”

Erre az alapra, – a Washingtonéra helyezkedem.

Ez az alap immár nem létük első húsz évére, tehát a

politikai helyzet múltó esetlegességeire vonatkozó egyszerű állásfoglalás. Ez már *elv*.

Oroszország Magyarország *belső ügyeibe avatkozott* és ezzel az Egyesült Államok *Washington által leszögezett* állandó érvényű egyik *alapelvét sértette meg* ... Hogy időt nyerjünk, első elnökükről mindjárt a mostanira térek át. Emlékeztetem önöket az idei elnöki üzenet alábbi szavaira: „*Válassza meg magának, és alakítsa ki minden nemzet saját maga, a saját helyzetének és viszonyainak legmegfelelőbb politikai intézményeket*” ... Hadd idézzem végül mostani államtitkárunknak, Webster úrnak a kijelentését is, aki a görög kérdésről tartott beszédében a következőket mondta: „*A nemzetközi jogban az is benne van, hogy végső esetben az elle nullás jogszerű, s hogy egy nemzetnek sincs joga más nemzetek ügyeibe beleavatkozni.*”

Pontosan ezen az alapon állunk mi magyarok is.

Találkozhatok és sajnos már találkoztam is a következő ellenvéleménnyel: „Rendben van, elismerjük, Oroszország a magyar ügyben megsértette a jogot; de végül is mi közünk Magyarországhoz? Minden nép vigyázzon saját érdekeire, hogy tartozik ez ránk?” így beszélnek némelyek. Ez az egyéni önzés régi álláspontja, „mindenki magáért, Isten mindenkiért”. Erre az ellenvetésre megint csak nem a magam nézeteivel válaszolok, hanem Webster úrnak a szavaival, ki a görög kérdésről mondott előbbi beszédét így folytatta: „*Megkérdelhetik tőlem, mi közünk nekünk ehhez? Könnyű rá válaszolni- nemzet vagyunk és mint nemzetnek ugyanolyan érdekeink fűződnek a nemzetközi joghoz, mint az egyes embereknek országuk törvényeihez...*”

Vajjon az egyes embereknek csak arra kell vigyázniuk, hogy ne sértsék meg országuk törvényeit, vagy pedig – amennyire tehetik – attól másokat is vissza kell tartaniuk? Ha látják, hogy egy gonosztevő ki akarja rabolni, meg akarja gyilkolni a szomszédját, vagy fel akarja gyújtani a házát, vissza fognak-e húzódni... és azt fogják-e mondani: „én nem rabolok, nem gyilkolok, nem gyújtogatok, de hogy mások mit tesznek, nem az én dolgom. Nem vagyok őrzője az én atyámfiának. Rokonszenvezek ugyan vele, de nem kötelességem őt rablás, gyilkosság, tűzvész ellen megsegíteni.” Van olyan tisztességes ember a világon, aki így válaszolna? Önök közül senki sem tenné ezt. És biztos vagyok benne, senki se tenne így az Egyesült Államok polgárai közül sem ... A Megváltó nem elégedett meg azzal, hogy nem ment el a templomba kufárkodni, hanem *kiverte onnan a kufárokat*. Nos, ami az egyes embereknek kötelessége az ország törvényei iránt, *ugyanaz a nemzetek kötelessége a nemzetközi, jog iránt*. E kötelességnek csak az a korlátja lehet, vajjon van-e egy nemzetnek elég hatalma e

kötelességet teljesíteni? Persze, hogy San Marinótól nem lehet az orosz cár bosszantó nagyravágyásának megállítását várni... De „*akinek sok adatott*” *sokkal is tartozik*” – mondja az Úr.

A nemzetközi jog fenntartására az emberiség közös végrehajtó hatalma hivatott. Minden hatalmas nemzet e közös végrehajtó hatalom egyik szervének kell tekintse magát. *Jaj, ezerszer jaj lenne az emberiségnek, ha nem lenne a földön senki, aki fenntartsa a nemzetek közös jogát.* Jaj lenne az emberiségnek, ha még azok is, akik hatalmasak és szabadok, a közös törvények fenntartásában csak annyira éreznék magukat érdekelve, amennyire azt anyagi érdekük megkívánja Jaj lenne az emberiségnek, ha *a közös törvényt a világ bármelyik zsarnoka szabadon merhetné megtaposni* s egy szabad nemzet sem kelne fel, hogy megvédje azt. Számítok arra, hogy önök őrzői az emberiség e közös jogának.

Rátérek most az utolsó elképzelhető ellentetésre. Azt mondhatnák nekem: „Elfogadjuk elveit, igazságos az ügye és rokonszenvünk is az öné, de végül is nem mehetünk háborúba az önök országáért, nem küldhetünk hadsereget és flottát, nem harcolhatunk önök helyett.” Itt a bökkenő. Ki tudja pontosan megmondani, *mi lett volna az önök függetlenségi harcának kimenetele*, ha 1778-ban és 1781-ben Franciaország, a helyett, hogy 38 hadihajós flottát, segédcsapatokat, 24.000 fegyvert és 19 millió dollár kölcsönt adott megsegítésükre, – ugyanezt válaszolta volna?...

Akárhogy van is, ünnepélyesen kijelentem, *nem szándékozom erre a példára hivatkozni.* Nem kívánom az Egyesült Államokat háborúba bonyolítani, vagy arra elkötelezni, hogy Magyarország függetlenségének helyreállítására hadsereget és flottát adjon. Egyáltalában nem, uraim. A legünnepélyesebben kijelentem, sohasem tápláltam ilyen várakozásokat, vagy reményeket. És itt érkezünk meg a dolog gyakorlati részéhez.

Európában minden rossz az orosz abszolutizmus* sorvasztó hatásától származik. Minden apró zsarnok ezért mer önkényeskedni az elnyomott népeken és a szabadságon. *Az én szegény szülőföldem is e nagyravágyó Molochnak esett áldozatul.* Ezzel fenyegeti Montalambert a francia köztársaságiakat. A franciáknak Rómába a magyarországi orosz beavatkozás nyitotta meg az utat. Ez adott bátorságot a német zsarnokocskáknak is a szabadság és egység kísérleteinek legázolására. *Az európai kontinens kényurai szövetkeztek a világ szabadsága ellen.* Ez az egyik tény. A másik tény az, hogy Európa egy új forradalom előestéjén áll, és *ha az el-*

* önkényuralom.

nyomott népek újból mozdulnak, Oroszország újból be fog avatkozni ...

Kérdezem önöktől, ily kilátások között egy olyan nagy-hatalomnak, mint ez a köztársaság, be szabad-e várnia a kitörést, szabad-e majd csak azután tanácskozni arról, hogy milyen irányt vegyen a politikájuk? Az előbbi elnök alatt is későn küldték ki ügynökeiket megvizsgálni, hogyan is állnak az ügyek Magyarországon? Akkor az orosz beavatkozás elérte már, amit a Habsburg dinasztia nem tudott elérni. Ez az eset könnyen megisméltődhetik. Ismerik a régi mondást: „*Míg Róma tanácskozik. Saguntum elesik.*”

Én tehát tisztelettel kérem az Egyesült Államok népét, idejében nyilvánítsa ki, hogy a közeledő események megérkezésekor mi az óhaja, milyen irányt kövessen a kormányzat? Bizalommal hiszem, hogy az egyetlen lehetséges irány az, amely az elé” b kifejtett elvekkel összhangzásban áll. Ha Önök elismerik, hogy a nemzetek joga kormányzatuk és intézményeik szabad megállapítására nemzetközi jog, ha elismerik, hogy e szuverén jog gyakorlásába idegen hatalmak részéről történő beavatkozás a nemzetközi jog megsértése ... ha Önök nem maradhatnak közönyösek a nemzetközi jog ilyen megsértése esetén, mint ahogy azt elnökük nyíltan meg is mondta, *akkor nincs más lehetséges irány, mint az önrendelkezési jog gyakorlásába be nem avatkozni*, de egyúttal *nem is engedni meg azt, hogy abba más hatalmak beavatkozzanak.*

Önök talán azt vetik erre ellen, hogy ez a háborút jelenti. Azt válaszolom erre, hogy ez nem áll. *Ez a háború megakadályozását jelenti.* Mi szükséges ehhez? ... Amilyen gyorsan, csak lehet, utasítsa kormányuk londoni követét annak közlésére, *hogy Önök elismerik minden nemzet szuverén jogát, saját belső ügyeiről szabadon határozni.* Elhatározták, hogy nem avatkoznak be, de elhatározták azt is, hogy nem engedik semilyen idegen hatalomnak sem, hogy e szuverén jog gyakorlásába beleavatkozzék. Hívják fel az angol kormányt e politikához való csatlakozásra, s *jelentsék ki, hogy ez az Egyesült Államok és Anglia határozata az európai kontinens közelgő krízisében, melyet lehetetlen előre nem látni...* Senki a világon nem lenne ezzel megtámadva, semilyen kapcsolat sem lenne megsértve, vagy megszakítva és *mégis Oroszország beavatkozása Magyarország függetlenségének helyreállításánál el lenne hártva.* Ha az orosz arrogancia és túlhatalom így megállíttatik, Európa elnyomott népei rövidesen szabadokká lesznek ... Biztosak lehetnek benne, hogy *Oroszország kétszer, háromszor is meggondolná, provokálja-e a föltámadt népek, sőt a francia, köztársaság mellett Angliát és Amerikát is ...* Ezért kérem

Önöket, uraim, Magyarország iránti nemes rokonszenvüknek adjanak ilyen gyakorlati irányt. Rendezzen a nép gyűléseket s hozzon itt és ott, ennek a nagy országnak minden lehetséges helyén ilyen határozatokat...

Én az Önök partjaira személyes érdek nélkül való szegény és üldözött száműzöttként jöttem. És Önök olyan lelkes istenhozottal fogadtak, amelyet ez a világ még eddig nem látott. Vajjon miért? *Mert önök bennem a szabadság elvének képviselőjét látják*, annak a szabadságnak, melyet *Isten az emberiség közös javára rendelt ...* Legyenek érte áldva. Nemes tettükre az utókor emlékezni fog és most is Európa elnyomott áldozatainak milliói hálát mondanak Istennek ezért a reménysugárért, melyet Önök e tettükkel sorsuk sötét éjszakájába vetettek; az elnyomott emberek pedig a messzi jövőben is úgy fognak az Önök emlékére visszatekinteni, mint Isten figyelmeztetésére, hogy van remény a szabadságra, mert van egy nép, az Önök népe, mely érzi a szabadság értékét és megsegíti annak az ügyét.

NEW-YORKI ÖNNEPELI KOSSUTHOT

A nemzetiségi eszme és a pánszlávizmus

(Beszéd a newyorki sajtó Kossuth-vacsoráján
1851 december 14-én.)

... Még csak nem is régen egy newyorki hírlapban rendszerbe szedett hazugságok láttak napvilágot, melyek vakmerően még azt az állítást is meg merték kockáztatni, *hogy a magyarok küzdöttek volna az elnyomásért*, míg másrészt az ausztriai dinasztia volt az, mely a szabadságért kiállott! Az *efajta arcátlanságok* még olyasvalakit is képesek bámulatba ejteni, ki orosz árulást eleget látott. Hogy még így is lehet ügyünket meghamisítani, fölöttünk gúnyolódni és cenzúrát gyakorolni!

Vértanúinkat, kiknek vére az égre kiált, lehet bolondok módjára kinevetni; hőseinket, kiket a történelem hódolva fog tisztelni, lehet Don Quixotteoknak nevezni. De hogy szabad emberek között is, kik magukat azonfelül köztársaságiaknak vallják, akadjanak olyanok, *kik előtt egy szerencsétlen nemzetnek még leggyászosabb szenvedései sem szentek*: ez, valóban, szomorú lapja lesz az emberiség történelmének.

Nem várhatják tőlem, hogy a rágalmak ez özönére, ez alkalommal, részletes cáfolatokkal válaszoljak. Fenntartom azt tollamnak. De amennyiben mind e rágalmak arra támaszkodnak, hogy a nagy világ Magyarország viszonyát országunk többi nemzetiségeivel szemben általában nem ismeri: engedjék meg, hogy a *n e m z e t i s é g e k* e kérdéséhez szóljak, melynek hamis elmélete nagy károkat okoz Európa sorsában.

Soha még szót annyira félre nem magyaráltak, mint a „nemzetiséget”, mely ép ezáltal veszélyes eszközzé lett az abszolutizmus kezében a szabadság ellen.

Hadd kérdezzem meg Önöket, Uraim, vajjon Önök, az Egyesült Államok népe nemzet-e, vagy nem? Van-e nemzeti kormányuk, vagy pedig nincs? Ugyebár azt válaszolják, hogy igen: nemzet vagyunk, nemzeti kormányzattal; *pedig hát Önök sem mindannyian egyvériűek, egy nyelvűek.* Népmilliók beszélnek Önök közül angolul, de mások meg francia, német, olasz, spanyol, holland és dán nyelven, sőt még indiai tájszólások segítségével is érintkeznek egymással s Önök mégis nemzetet alkotnak! Sem központi kormányuk, sem az egyes államok vagy hatóságok nem hozzák meg törvényeiket az Önök által használt valamennyi nyelven, mégis nemzeti kormányuk van.

Nos, tegyük föl, hogy Önöket is elfogná Babel átka és felkiáltanának: „Az Unió állami egysége elnyomást jelent! Törvényeink, intézményeink, állami és városi kormányaink csupa elnyomatás! Mit nekünk Unió, mit törődünk jogokkal? Mire jók a törvények? Mi nekünk a szabadság? Mi a földrajzi fekvés, vagy az érdekek közössége? Mindez semmi: a *nyelv, az a minden* (language! that is all)! Osszuk hát fel az Uniót, fel az államokat, magukat a városokat, az egész területet a különböző *nyelvek szerint*. Hadd váljék minden nyelvnek népe külön állammá: mert minden nemzetnek joga van nemzeti élethez, reánk nézve pedig egyedül a nyelv és semmi egyéb nem alkotja a nemzetiséget. Míg tehát az állam nem a nyelven alapszik, addig annak szervezete egyértelmű a zsarnok» Sággal.”

Ugyan hová jutna akkor nagy Uniójuk? Mivé lenne alkotmányuk, legnagyobb embereik e dicső öröksége? Mivé ama halhatatlan csillagok az emberiség erkölcsi egén? Mi lenne országukkal magával, honnan a szabadság szelleme a felvilágosodás napja felé száll föl és felszállásával a remény sugarait árasztja az emberiség” jövőjére? Ugyan mivé lenne akkor e köztársaság nagyszerű, hatalmas összetétele, komplexuma, ha érintetlen egész voltát, integritását valaha darabokra

tépnék a nyelv dühöngő (furiosus) ábrándói, fanatikusi? *Köztársaságunk* nemtőjének, mely most a szabadság és boldogság egyre-másra keletkező templomai közt haladhat, *csakhamar romok fölött kellene ellépkednie* és gyászolhatná az emberiség reményeit.

De hisz te boldog vagy, szabad nemzete Amerikának, mert házadat a szabadság egyetlen biztos alapkövére építetted¹. Ez az elv oly állandó, mint maga a határtalan menny boltozata, örökkévaló mint az igazság, szolidáris, mint a hatalmas óceán és egyetemes minden égalj alatt és minden időben, mint maga a Gondviselés. Önök felett nincsenek zsarnokok, kik a visszavonás Eris almáját vetnék közéjük és gyűlöletet támasztának e nagy nemzeti családban: *fajgyűlöletet, az emberiség ez átkát, a zsarnokság e vészhozó szövetségését*. Megkapó látvány, miként vándorolnak e partokra különböző országok elnyomottjai, kiknek otthon más-más volt ugyan a nyelvük, történelmük és szokásuk, *mégis tagjaivá válnak e nagy nemzetnek és újjászületnek*, a mint egyesülhetnek a közös szabadság nagy elvében.

Ha egyedül a nyelv tenné a nemzetet, akkor nem is igen van nagy nemzet a földön; mert egyetlenegy több milliót számláló ország sincs, melynek lakosai ne beszélnének egy nyelvnél többet.

Nem! Nem csupán a nyelv teszi a nemzetet. Hanem az érdekek, a jogok, a kötelességek, a történelem, *de főleg az intézmények közössége* az, melyek által nyelvre nézve és fajilag különböző bizonyos lakosság egymáshoz fűződik, naponkint Összetalálkozva községeiben, melyek a kereskedelem és ipar otthonai és központjai. *De meg maguk a hegláncok, a folyók és folyamok-hálózatai, a talaj, melynek poréiban Összevegyülnek őseik halotti maradványai,* kik ugyanazon közös földért, ugyanazon érdekekért, a dicsőség és bánat közös örökségeért, a törvények és intézmények közösségeért közös szabadság és közös elnyomásért véreztek: mindezek bennfoglaltnak a nemzet szó mindent felölelő értelmében.

Hogy ez igaz, hogy a nép ezt józan eszénél fogva ösztönyszerűleg megérzi, seholsem tűnt ki oly nyilvánosan, mint ép « pillanatban is szülőföldemen. Ausztriai Ferenc József kijelentette, hogy Magyarország mint nemzet, vagy mint állam flincs többé! Ostromállapotba helyezte s még most is haditörvények uralma alatt tartja. Idegenek, kik ép oly kevésbé ismerik törvényeinket és történelmünket, mint nyelvünket, uralkodnak most ott, hol atyáink éltek-haltak és testvéreink véreztek.

Szülőföldünkön ma csaknem bünszámba megy, *ha valaki*

magút magyarnak nevezi. Az áruló dinasztia pedig, hogy a világ előtt igazolja Magyarország eltörlését, területei felosztását és az így feldarabolt tagoknak a rabszolgaság közös testébe való visszakebelezését, – azt igyekezett kimutatni, hogy *a magyarok saját hazájukban is kisebbségben vannak.** Remélték, hogy a megfélemlítés, a terrorizmus még a valóságos magyarokat is arra fogja bírni, hogy nyelvüket és eredetüket megtagadják. Elrendelték tehát *a népszámlálást.*

A haditörvények vaskezével hajtották azt végre és terrorizmus alkalmazásával *a nők és férfiak ezreit,* akik magukat magyaroknak vallották, akik a magyaron kívül semmiféle más nyelvet nem tudtak, *minden tiltakozásuk dacára tótok, szerbek, németek és oláhoknak Íratták be,* csupán mert nevüknek nem volt egészen magyaros hangzása. És mégis mi volt e rosszakarató csínynek eredménye? Az a fölfedezés, hogy a tulajdonképpeni Magyarország tizenkét milliónyi népessége közül, *több mint nyolc millió a tiszta magyar,* tehát valami két millióval több, mint amennyinek mi tudjuk.**

A nép tehát ösztönszerűleg megérezte a zsarnok ama szándékát, hogy a nyelvet ürügyül használva, elpusztítsa a nemzet komplexumának lételét és úgy felelt a zsarnoki csínyre, mintha azt kívánta volna kifejezni: „Nemzet vagyunk és kell is, hogy az legyünk; ha pedig a zsarnok csak a nyelvet tekinti a nemzetiség ismertetőjelének, nos, *hát akkor magyarok vagyunk mindannyian!*” És jól jegyezzék meg, Uraim, hogy *mindez nem az én kormányzóságom, hanem az ausztriai haditörvény alatt történt így!* Á bécsi kabinet erre dühös lett; új cenzusra gondolt, de okos emberek megmondták neki, hogy *egy újabb népszámlálás mind a tizenkét milliót magyarnak fogja nyilvánítani,* így maradt el aztán az újabb cenzus.***

Lám, mennyire igaz az az állításom, hogy *nemcsak a nyelv teszi a nemzetet!* S felfogásom helyessége mellett mindenképpel tanúskodik az Önök nagy köztársaságának a példája.

Az európai kontinensen azonban, szerencsétlenségre egy iskola alakult, mely a nemzetiség fogalmát csakis a nyelvvel volt hajlandó azonosítani és ahhoz fűzött politikai igényeket. *Vannak egyesek, kik ama tant hirdetik, hogy a fennálló államoknak meg kell szűnniök és hogy a világ területeit nyelvek*

* A hamis osztrák statisztika szerint az összes lakosságának 44.2 százaléka!

** Az 1850/51-iki népszámlálás „teljes hasznavehetetlenségéről” ld. Fényes Blek: A magyar elem s ellenesei, 9-17. 1. V. ö. Keleti Károly: Hazánk és népe, 70. 1.

*** A később, 1857-ben megejtett újabb népszámlálás, az „adatok hiányosságára” hivatkozva, valóban adós maradt az egyes nemzetiségek lélekszámának kimutatásával.

és nemzetiségek szerint, csakis nyelvhatárokat kipécézésével kell beosztani.

Belátják, nemde, hogy *e. gondolat*, ha nem lenne kivihetetlen, *képes volna az emberiség átkává lenni*, mint halálos csapás a művelődésre és haladásra. Az emberiséget évszázadokra vetné vissza; mert ez *a harc és háború örökös forrásaim lenne*. Van ugyanis egy szent és csaknem vallásos kegyelet erejével bíró kötelék, mely az ember szívét hazájához köti és soha senki nem állna rá, hogy csupán azért hagyja el szülőföldjét, mert szomszédja más nyelven beszél. Mert szívével csügg a szent helyen, *hol atyáinak hamvai fekszenek*, hol saját bölcsője is ringott, hol az ifjúság rózsás álmait végigélvezte és ahol férfikorában végzett munkájának nyomait maga, a természet is magán viseli.

A nyelvháta rak kitűzése tán még rosszabb következményekkel járna, mint hajdan a népvándorlás. Csakis zsarnokság, de semmi más nem keletkezhetnék az egész emberiségnek ily fanatikus harcbakeveréséből.

De legkülönösebb a dologban, hogy e gondos tan hirdetőinek egyike sem hajlandó annak következménye** Önmagára nézve levonni, ellenben *igenis hajlandók azzal másokat boldogítani*. Minden francia dühbe borul, ha Németország tőle a nyelv jogán követeli az ő Elzasz-át, vagy pedig ha ugyancsak e jogon Spanyolország követelné tőle a Pyrenaeusok határait. Viszont azok között is, kiket már maga e gondolat izgalomba hoz, vannak, kik azt kívánják Németországtól, adna fel egy nagy területet hazájából, mert ott a lakók egy része más nyelven beszél. *Magyarországtól meg azt kívánnák, hogy darabolná fel területét*, melyet hegláncokkal, folyamokkal, maga a Teremtő határolt körül, valamint az együttélésnek ezredév-megszentelte kötelekeivel csatolt össze; hogy vágnánk le jobb kezünket, *Erdélyt* és engedjük azt át a szomszédos Oláhországnak; hogy Shylock-módra egy fontot messünk ki mellünk kellő közepéből, a *Bánatot* és azt a gazdag vidéket, mely a Duna és Tisza között elterül, hogy megnöveljük vele Török-Szerbországot és így tovább. Ily törekvésekben csak a *hódítás* elavult szelleme nyilatkozik, de mint újfajta, könnyű hódítás, mely nem fegyverrel, hanem nyelvvel akar győzni.

Annyit tudok, hogy legalább itt, az Egyesült Államoktaneképtelen gondolatot senki sem fogja hirdetni. Nem is hirdethetné. Mert e dicső köztársaság nem azért nyitotta meg vendégszerető ki kötő partjait az emberiségnek és üdvözölte az ideseregő bevándorlók millióit polgárjogok nyújtásával, hogy aztán az Uniót halá-

ból darabokra téphessék és hogy még egyes államai«
kat is, független országukul, a nyelvhatárok szerint osszák szét
új keretekbe.

És tudják-e, Uraim, hogy ez ostoba gondolat hol tűnt fel
az európai szárazföldön? *A pánszlávizmus eszméjében*, amely
szerint *a szláv fajok vannak hivatva, hogy a világon uralkod-*
janak, amint azt egyszer a rómaiak tették. *Orosz terv volt ez:*
pokoli szándék, melynek segítségével a nemzeti érzésből eszközt
akartak formálni arra, *hogy a világ fölött Oroszország*
legyen az úr.

Talán nem ismerik Önök e tervnek történelmi eredetét.
A zsarnokság legerkölcstelenebb cselekménye L e n g y e l -
o r s z á g harmadik felosztása után, a sors véletlene Czartoriski
herceget Katalin cárnő udvarába hozta. Később Sándor cár
miniszterévé lett. E minőségében azon nemes törekvéstől indít-
tatva, hogy bukott hazáján segítsen, az Ifjú cártól azt kívánta,
állítaná vissza jogaiba Lengyelországot. Ennek fejében kár-
pótlásul, egyenlő érték gyanánt ajánlotta azt, hogy Oroszország-
terjessze ki hatalmát a régi szláv faj valamennyi nemzetére.
Hiszem, hogy szándéka tiszta volt; azt is hiszem, hogy nem
kívánta magát túltenni ama természetes határokon, melyeket
a nyelvek hasonlóságán kívül maga Isten vont meg a különféle
nemzetek között.

De arról, úgy látszik, megfelejtkezett, hogy csakhamar
nem lesz képes uralkodni az önmaga által földézett szellemek
fölött és hogy *illetéktelen helytelen fanatizmus* különféle sze-
szélyes formákat talál majd az eszme kereteibe kényszeríteni
azt, amitől magának a keretnek kell darabokra hullania. *Elfe-*
lejtette, hogy az orosz túlsúly sohasem kedvezhet a szabadság-
nak; elfeledte, hogy ez még a szláv nemzetiségek kifejlődésére
sem lehet kedvező, mert e gondolat keresztülvitele által *vala-*
mennyi szláv nemzet lassankint beleolvasztatnék az oroszországba
s Oroszország, vagyis a zsarnokság felszívna őket is, mint
saját népét.

Oroszország igen készségesen megragadta a ragyogó gon-
dolatot. Az is meglehet, hogy a fiatal Sándor cárnak eleintén
nemes hajlamai voltak. Hiszen az ifjúság meleg szíve még
fogékony a nemesebb ösztönök iránt. De a hatalom néhány
évi gyakorlata elegendő volt arra, hogy Sándor szívéből is
kitörölje a nemes érzelmek minden szikráját, ha ugyan volt
benne. Mert bizony a Romanoffok trónján az embert csak-
hamar elnyeli az autokrata. Szentpétervárnak hagyományos
politikája sem az a légkör, melyben az újjászületés palántája

* Lengyel államférfi, az 1830-iki lengyel szabadságharc egyik vezére.

megnőhetne. Így a fantasztikus gondolatból csakhamar *az elnyomás fegyverét kovácsolták az orosz túlsúly biztosításának szolgálatára.* Oroszország' a pánszlávizmus gondolatát arra használta, hogy segélyével Törökországot megtörje és hogy Ausztriát szófogadó csatlósává tegye. Törökország még ellentáll, de Ausztria máris beleesett csapdájába. *Oroszország tehát szétküldötte ügynökeit, gurítani kezdte rubeleit és működtetni titkolódzó, vesztegető és lélekvásárló diplomáciáját.* A szláv nemzeteket bujtogatni kezdték minden külföldi uralom ellen és *vallási függetlenséget* hirdettek nekik, melyet majd a cár felsőbbsege alatt megvalósíthatnak; de főleg a védnöksége alatti pánszlávizmussal áltatták őket. A cár, nagy birodalma népmillióinak is, – kik mind elnyomottak, mind rabszolgaságban nyögők és nagyravágyásának vak eszközei, – hízelkedve helyezte kilátásba, *hogy ok még a világ urai lesznek,* de csak a végett, hogy valahogy a szabadságra ne gondoljanak. Mert tisztában lévén azzal, hogy az ember keble ugyanegy időben két eszmét, két nagy szenvedélyt nem képes egyenlő erőre táplálni és növelni: *nagyravágyással vakította őket,* hogy a szabadságot ne lássák.

E nagyravágyás Európában valamennyi szláv nemzetet hatalmába ejtett s *így lett a pánszlávizmus nem annyira nemzetiség, mint a nyelv uralma mozgalmának forrásává.* E szó „nyelv”, minden más érzést pótol, elnyomott és így vált á t k á v á a s z a b a d s á g f e j l ő d é s é n e k .

A szláv fajoknak csak egy kis töredéke látta tisztán a dolgokat és ellentállott e sötét orosz terv áramának és ármányának. Ezek a l e n g y e l d e m o k r a t á k voltak: az egyedüliek, akik megértették, *hogy szabadságért küzdeni a n nyit jele n t, m i n t n e m z e t i s é g é r t h a r c o i n i.* Ezért harcoltak ők sorainkban is. Készséggel sereglettek volna hozzánk ezer és ezerszámra, hogy ügyünket előbbrevigyék; de mert nem tudtuk őket felfegyverezni, nem fogadhattam el nemes ajánlatukat.

Mi magunknak is százannyi harcrakész kezünk volt, mint fegyverünk és *senki- sem akadt a világon, ki hadiszerral ellátott volna.*

Ez az igazi eredete és természete a *nemzetiségi* kérdésnek Európában ...

A TURINI LEVELEK

Kossuth néhány hónapig maradt Amerikában. Onnan Európába tért vissza s Londonban telepedett meg. A kontinensről odamenekült forradalmárokkal megtartotta kapcsolatait, de néhány év múltán kénytelen volt az általános európai forradalomhoz tűzött reményeiről lemondani. A francia köztársaság helyén megszilárdult a császárság, Olaszországban a király állt a nemzeti törekvések élére, Németország fejlődése pedig más irányt vett.

Ezért Kossuth, emigrációs tevékenységének második szakaszában, forradalmárok helyett a tényleg hatalmon lévő kormányok segítségét igyekezett a magyar függetlenség ügyének megnyerni. E politika érvényesítésére az olasz háborúk adtak alkalmat.

Akkoriban Észak-Olaszország két leggazdagabb tartománya: Velence és Lombardia osztrák uralom alatt állott. Az olaszok 1859-ben és 1866-ban fegyvert fogtak e tartományok felszabadítására és az egységes Olaszország megteremtésére. Kossuth mind a két háborúban szövetkezett az olaszokkal. Az olaszok a háborút 1859-ben Franciaországgal, 1866-ban pedig Poroszországgal szövetségben vívták meg.

Ausztriát mind a két háborúban megverték s Kossuth mindkét alkalommal közel is járt ahhoz, hogy külföldi segélycsapatok élén fegyverbe szólíthassa nemzetét.

Sajnos, az olaszok és magyarok konzervatív szövetségesek Ausztriát mind a kétszer megmentették. Először III. Napóleon francia császár, utóbb pedig Bismarck porosz kancellár riadt vissza attól, hogy a háborút Magyarországra is kiterjessze s ezzel ait osztrák ház nagyhatalmi állását végleg megszüntesse. Mielőtt a magyar felkelés kitörhetett volna, e konzervatív barátok gyors békekötésre kényszerítették a magyar törekvéseket mindvégig őszintén támogató olasz nemzetet.

Kossuthot ezek a balsikerek nem ingatták meg.

Az volt a véleménye, hogy ha Ausztria ebben a két esetben hieig is menekült, végleges felbomlását elkerülni nem lehet. Azt akarta, hogy Magyarország ne változtassa meg Ausztria iránti ellenséges magatartását s így annakidején, mikor erre a felbomlásra sor kerül, Európa ne a birodalom támaszaként, hanem annak ellenfeleként vegyen számba minket.

Kossuth politikáját azonban keresztülhúzta Deák Ferenc, amikor 1867-ben a nemzetet a kiegyezés áljára vezette.

A kiegyezésben Magyarország kibékült Ausztriával és az uralkodóházzal. Deák azt tartotta, hogy Ausztria lóképpen a velünk való ellentét miatt gyenge. Az volt a nézete, hogy ha e két állam kibékül, akkor a birodalmat s benne most már Magyarországot is, közös erővel meg lehet menteni.

Kossuthnak viszont rendületlenül az volt a meggyőződése, hogy Ausztria haldoklik, s Magyarország segítségével Ausztria haldoklását meghosszabbíthatja ugyan, életét azonban megmenteni nem fogja, sőt Magyarország e lépésével magára vette azt a sorsot, amelyre a végzet és „a történelem logikája” Ausztriát ítélte.

Kossuth ezért harcot indított a kiegyezés ellen.

E harc megértéséhez ismernünk kell a történelmi előzményeket»

*

Magyarország függetlensége a török hódítás korában veszett el. A török uralom megszűnése után, Rákóczi vezetésével megkíséreltük ugyan függetlenségünk visszaszerzését, s a Mohács előtti öncélú Magyarország feltámasztását, a császár azonban a török háborúkban végzetesen elgyengült nemzetet évtizedes harc után leverte.

Függetlenségünk ettől kezdve csak törvény volt, de nem valóság.

Alkotmányunk szerint az ország független maradt, mert a nemzet arról törvényben soha le nem mondott. Magyarország királya azonban az 1723-ban alkotott törvények szerint (pragmatica sanctio) ugyanaz a személy volt, aki a szomszédos osztrák és cseh tartományokban is uralkodott s aki rendszerint a német császárság koronáját is viselte. Ez a tény elméletileg nem érintette Magyarország függetlenségét, mert a fejedelmi elhatározások minket csak azért köteleztek, mert a császár magyar király is volt. A valóságban azonban a fejedelem elhatározásait legtöbbször többi országainak az érdekei szabták meg.

Függetlenségünk ezért volt csupán törvény és nem valóság.

E törvény szerinti, elméleti függetlenséghez elődeink rendületlenül ragaszkodtak. Ha a valóság el is veszett, ha a kardot és a hatalmat ki is ütötték Rákóczi kezéből, ősünk az alkotmányos önállóságról nem mondtak le soha. Sőt, időnként szükségesnek tartották újabb és újabb törvényekben kinyilvánítani ősi függetlenségünk fennállását. Így az 1790. évi X. t.-c.-ben megállapították, hogy jöllehet ugyanaz a mi királyunk is, aki a szomszédos nyugati országokban uralkodik, „mindazonáltal Magyarország szabad ország, kormányzatának egész alakjára nézve független, és semmi más országnak vagy népnek lekötve nincs”.

Ezzel a törvénnyel a nemzet nem új jogot szerzett, csupán az ősidőktől fogva meglévő törvény szerinti állapotot foglalta újból össze.

Ahhoz, hogy a törvényeinkben kifejezett önállóság a valóságban is érvényesülhessen, egyetlen mód a királyi hatalom korlátozása volt. Ez történt meg 1848-ban, a Kossuth Lajos javaslatára alkotott III-ik törvencikkkel. E törvény szerint a király az országgyűlési többségnek felelős és így a nemzettől függő minisztérium útján köteles kormányozni és rendelkezései csak akkor érvényesek, ha azokat egy Pesten székelő magyar miniszter ellenjegyzi.

Ezzel a törvénnyel a legfőbb jog, „amely egy országot állammá teszi”, a hadüzenet és a békekötés joga, a király kizárólagos hatalmi köréből a nemzet ellenőrzése alá került.

Függetlenségünk szempontjából ez az 1848-as átalakulás lényege. Mint látjuk, a nemzet most sem szerzett új jogot, csak biztosítékokat szerzett ősi függetlenségünk tényleges érvényesülésére.

Az uralkodóház rövidesen rájött, hogy a nemzet most már nemcsak elméletileg, hanem valóságban is ura lett a saját sorsának, s élni is kíván a jogaival. Ezért elhatározta, hogy a szerinte „el-sietve” szentesített törvényt módosíttatni fogja. A módosításra felszólította az országgyűlést. Az országgyűlés hivatkozott a királyi esküre és ragaszkodott a nemzet ősi jogainak új biztosítékaihoz. Erre az udvar fegyverrel támadt reánk. Ellenálltunk, így kezdődött a szabadságharc.

V. Ferdinánd királyt, aki e törvényt szentesítette, királyi esküje feszélyezte. Az udvari párt, az úgynevezett kamarilla, szabadulni akart e feszélyezettségtől. Ezért a nemzet megkérdése és hozzájárulása nélkül, tehát törvénytelenül, lemondatta a trónról a királyt, s lemondatta testvérét, a trónörökös is. Új uralkodónak az utóbbi fiát, Ferenc Józsefet, kiáltották ki.

Ferenc József 1849 március 4-én Olmützben kelt kiáltványában érvénytelennek nyilvánította nemcsak az 1848-as törvényeket, hanem a Magyarország önállóságát megállapító összes régi törvényeket is, s Magyarországot „egységes birodalmába” olvasztotta be.

Ez a császári rendelet természetesen törvénytelen volt, hisz a törvényt csak a koronás király és az országgyűlés egyetértésével lehetett volna módosítani. A nemzet az olmützi kiáltványra a függetlenségi nyilatkozattal válaszolt, H 1849 április 14-én, ugyanúgy, mint Rákóczi országgyűlése ódonon, az uralkodóházat megfosztotta a tróntól.

A szabadságharcot a császár az orosz cár segítségével leverte, Magyarország függetlenségét ténylegesen megszüntette és a „birodalmi egység” szellemében kezdett kormányozni.

A nemzet túlnyomó többsége ragaszkodott a függetlenségi

nyilatkozathoz, s a bujdosó Kossuthot tartotta vezérének. A kisebbség is, alku nélkül, az 1848-iki törvények alapján állott.

A császárt belső és külső nehézségei J860-ban „uralkodásának abszolút módszereiről való lemondásra kényszerítették. Két rendeletben, az úgynevezett októberi diplomában és az 1861 februárjában kibocsájtott „patens”-ben „birodalmának” némi alkotmányt „engedélyezett”. Ez az alkotmány törvénytelen volt. E szerint a birodalom egységes maradt s csak annyi különbség lett volna az 1849-ben bevezetett egyeduralommal szemben, hogy a császár néhány szűkreszabott jogot átengedett volna osztrák többségű, egységes birodalmi gyűlésének.

A császár 1861-ben összehívta a magyar országgyűlést. Azt kívánta tőle, hogy e rendeleteket iktassa törvénybe, az ezzel ellenkező magyar törvényeket törölje el, azaz tegye törvényessé e törvénytelen, felülről ránk erőszakolt alkotmányt.

Az országgyűlés e császári kívánságot teljes egyhangúsággal elutasította. A nemzet álláspontját Deák Ferenc foglalta össze. Javaslatára az országgyűlés kimondotta, hogy rendíthetetlenül ragaszkodik a törvényes állapothoz, az országnak az 1848-as törvényekben biztosítékokkal körülvelt ősi függetlenségéhez, s a birodalmi egység eszméjét visszautasítja. Kimondotta, hogy az uralkodóház uralma alatt lévő többi országokkal elismeri az uralkodó személyének közösségét, az úgynevezett perszonális uniót, de ezekkel az országokkal, mint szabad ország szabad országgal csak esetenként hajlandó érintkezni. Deák szövegezte meg ezt a híressé vált mondatot: „Az ország törvényes függetlenségét semmi tekinteteknek, semmi érdekeknek fel nem áldozhatjuk s ragaszkodunk ahhoz, mint nemzeti létünk alapfeltételéhez”.

Ehhez a nyilatkozathoz Kossuth hívei is nyugodtan hozzájárultak. Tudták, hogy az uralkodóház a törvényeket megtartani nem fogja soha, s így továbbra is csak két lehetőség marad: teljes függetlenség vagy a fegyveres erőszak.

Kossuth hívei jól látták a helyzetet. Az uralkodó valóban nem volt hajlandó törvényes alapra helyezkedni s az országgyűlést fegyveres erővel oszlatta szét.

Deáknak ez a szereplése páratlan népszerűséget szerzett.

Az eseményekben 1865-ben döntő fordulat következett be

Deák megírta a híres húsvéti cikkét.

E cikk az 1861-es álláspont hangnemén íródott ugyan, de benne van ez a nevezetes mondat is: „Egyik cél a birodalom szilárd fennállása, melyet nem kívánunk semmi más tekintetek alárendelni; másik cél: fenntartása Magyarország alkotmányos önállásának. törvényeinek, melyből többet elvenni, mint amit a birodalom szilárd fennállásának biztosítása multhatatlanul megkíván, sem jogos nem volna, sem célszerű”.

Döntő különbség ez az 1861.-es állásponttal szemben. Azonban Deák akkor még azt mondta, hogy az „ország törvényes függetlenségét semmi tekintetnek fel nem áldozhatjuk”.

A közvéleményt nem lehetett felvilágosítani e különbség horderejéről. A cenzúra és a szólásszabadság korlátai megakadályozták a szabad érvelést. Közönségünk így alig vette észre a különbséget. Annál tisztábban felismerte azt Ferenc József. Összehívta az országgyűlési új egyezkedésre.

Az uralkodó változatlanul az októberi diploma álláspontján volt. 1861-ben kinyilvánított nézetétől csak annyiban tért el, hogy hajlandó volt e diplomát a lényegét nem érintő kérdésekben módosítani. Az országgyűlést a következő szavakkal nyitotta meg: „Elvárjuk”, hogy októberi diplománk tekintetében „egyedül oly módosítási javaslatot terjesszendenek élénkbe, mely birodalmunk életfeltételeivel összhangzásba leendő hozandó. Szoros összefüggésben áll e kérdés elintézésével az 1848-iki törvények azon részének módosítása, mely a fejedelmi jogokra és a kormányzat hatáskörére vonatkozik. Birodalmunk hatalmi állására, fejedelmi jogaink épségére való méltó tekintetek ezen törvények változatlan életbeléptetésének lehetőségét kizárják. Szükség tehát, hogy az érintett törvények azon határozott nyai, melyek fejedelmi jogainkba ütköznek, célravezetően módosíttassanak. Eképen a kellőleg átidomított magyar alkotmányt szentestívn”, megkoronáztatjuk magunkat.

Az országgyűlés a kiegyezési törvény elfogadásával az uralkodó által megjelölt alapra helyezkedett. Az 1848-iki törvényeknek említett rendelkezéseit eltörölte, s ezzel a leglényegesebb jogokat, a külügy és hadügy intézésének jogait kibocsájtotta a nemzet kezébe. A kiegyezés rendszere az októberi diplomától csak belkormányzati kérdésekben különbözött. Belkormányzati szempontból a birodalom egysége megszűnt s az két egyenrangú (paritásban élő) részre, Magyarországra és Ausztriára oszlott. Ennyiben módosult az októberi diploma. A lényeg azonban a birodalomnak nemzetközi szempontból való egysége volt s ezen a téren a nemzet engedett.

*

Kossuthnak a kiegyezés ellen indított harcával, a magyar történelemnek új korszaka kezdődik. E korszak a kiegyezéstől az első világháborúig tart. E fél évszázadot a közjogi harcok korának szokás nevezni.

Ez ötven esztendő alatt a nemzet erőit az 1867-ben Kossuth és Deák között megvívott küzdelemnek a folytatása osztotta meg. E két nemzedék életében aszerint alakultak nálunk a pártok, hogy a kiegyezést helyeselték, vagy kárhoztatták-e?

Sokan meddőnek tartják e közjogi küzdelmeket.

Azt mondják, hasznosabb cselekedeteket mulasztottunk el e küzdelem miatt. Hasznosabb lett volna, ha a kiegyezés után tovább haladunk a belső reformok útján, lia emeljük népünk gazdasági ere-

jét, műveltségét, ha erősítjük politikai befolyását, ha megakadályozzuk középosztályunk legjavának hivatalnoki pályára való tódulását, ha megszüntetjük a kivándorlási okait, ha visszaszerezük a magyar faj eredeti szállásterületét, egyszóval, ha minden erőnket, minden képességünket az ország belső megerősítésére fordítottuk volna.

Kétségtelen, ez mind igaz.

De épp így igaz az is, hogy e korszak jelszavai egy mélyebb, nagyobb, fontosabb ellentétnek voltak külső tünetei. Mindezek mögött Kossuth nagy problémája, a magyar függetlenség ügye izzott. Az a probléma, vajjon urai vagyunk-e, urai lehetünk-e a saját sorsunknak?

Kossuth Lajostól Tisza Istvánig minden nagy magyar érezte, hogy a történelemnek egy eddig páratlan arányú válsága előtt állunk. Kossuth idegei már 1867-ben ettől a válságtól borzongtak. Tisza István is, e század elején, más helyzetben, más eszközökkel, de erre a válságra akart felkészülni. E közeledő vihar hajszoltja volt Ady Endre is. Ez a válság – bár később, mint Kossuth Lajos eleinte hitte – meg is érkezett. Első felvonása az első világháború volt.

A nemzet félévszázadon át lényegében annak a kérdésnek a lázában vergődött, vajjon amikor ezek az apokaliptikus idők megérkeznek s amikor Európa és benne Magyarország jövője talán évszázadokra eldől, urai leszünk-e saját sorsunknak? Vajjon tőlünk függ-e majd, hogy ebben a küzdelemben mit teszünk? Vajjon lesz-e módunk arra, hogy a saját érdekeink szerint foglaljunk állást, vagy mások, idegenek fognak rólunk, nélkülünk határozni?

A természetlennek látszó közjogi harcok hátterében, be nem vallva, sokszor talán csak az ösztönökben meghúzódva, ez a nagy kérdés lappangott.

Az első világháború tragikusan igazolta Kossuth Lajos rémlátásait.

A nemzet és akkori felelős vezetői je: Tisza, István érezte, hogy az a háború az országnak nem érdeke. A háború mégis megtörtént s utána szinte kísértetiesen bekövetkezett Kossuth jóslata: a birodalom szétbomlott „s a szerte omló romok súlya Magyarországot is eltemette, inert a szétbomlásnál nem mint önálló tényezők jelentünk meg, kikkel számolni kell, hanem mint préda, mellyel a győztesek rendelkezendek.” Magyarországból az ország közepén, a Duna-Tisza táján maradt meg csupán egy darab – ahogy azt Kossuth Lajos 1867-ben látta – „mely minden, csak nem Magyarország többé”.

Kossuth túri ni levelei, e magános lángész profetikus megnyilatkozásai a magyar politikai irodalom legmegrendítőbb lapjai.

MIKOR MÁR CSAK ÍRÁSBAN SZÓLHATOTT NEMZETÉHEZ

Kilátások az európai bonyodalmak szempontjából.*

... Szükség magunknak számot adnunk arról, hogy szemben a függőben lévő európai bonyodalmakkal, minő helyzetben lett volna Magyarország s minőben lett volna az osztrák dinasztia, ha a Deák-párti boldogtalan *egyezkedés* közbe nem jő.

A háborúk logikájában fekszik, hogy minden háborús fél gondosan széttekint, vajjon szükség esetére nem találhat-e szövetségest az ellenség földjén egy vagy más elnyomott nép szabadságszeretetében s függetlenségi vágyaiban.

Innen a tény, hogy az 1849 óta az osztrákkal háborúba keveredett hatalmak mindig tettek előkészítő lépéseket arra, hogy a magyar nemzet számvetésükbe felvételtesék.

Ha a számbavételnek hazánkra nézve nem volt eredménye, ennek oka egyrészt az: hogy nemzetünk nem mutatott *hello kezdeményezési erélyt* a kedvező alkalmakat felhasználni – *várta a sült galamb röptét* – de másrészt s *még* inkább az,

* Kossuth a kiegyezés előtt nézeteit külföldön nyomott, az országba becsempészett és titokban terjesztett „1849” című lapjában fejtette ki. Ott megjelent cikkeiből közlünk néhányat.

hogy mind 1859-ben, mind 1866-ban* az osztrák ház bámulatos gyorsasággal legyőzött s békére kényszerítettet.

A háború eredeti célja nélkülünk is elértvén, *természetes*, hogy az osztrák ház ellenségei irántunk *ingyen* rokonszenvből nem folytathatták a háborút csak a végett, hogy *az aluszékony magyarnak alkalma lehessen álmából szép lassan fel is ocsúdhatni.*

De mindenesetre tény, hogy Magyarország számba lön véve mint szükség esetében tényező, az osztrák legyőzésére.

És bár léhaságunk folytán nemzetünk életrevalósága iránt a bizalom megfogyatkozott, lehetetlen mégis józan ésszel kételkedni, hogy ha a Deák-párti boldogtalan egyezkedés közbe nem jö, Magyarország a legközelebbi európai válságok alkalmával sem hagyott volna ki a számvetésből.

Ennek pedig az európai politikában annyi eredménye mindenesetre volt volna, hogy *Magyarország nem tekintetett volna az osztrák házzal szolidárisnak* s ha az osztrák ház megbukik, hazánk állami létele nem sodortatott volna be annak bukásába.

Ilyen volt Magyarország helyzete.

Ami pedig az osztrákot illeti, tény, hogy Szadova után** a magyar nemzettel még meghasonlásban volt osztrák házat az egész világ *holtnak, holttestnek tekintette, melyben többé senki sem bízott* s melytől többé senki sem f 'út, még a bajor, még Wurtemberg is hátat fordítottak neki, mint a süllyedő hajónak a patkányok. Nem volt hatalom Európában, melynek Austriával szövetségre lépni csak eszébe is juthatott volna. E mellett pénzügyei a bukás vonalára jutottak. Pénzügyi hitele nem kevésbé, mint politikai hitele veszve volt s nincs oly vakmerő pénztőzsér a világon, *ki neki többé egy garast kölcsönzött volna.*

Ilyen volt az osztrák ház helyzete s ha a Deák-párti boldogtalan egyezkedés közbe nem jö, két dolog közül egynek okvetlenül meg kellett volna történni: vagy annak, hogy az osztrák ház a kétségbeesés vakmerőségével ragaszkodott volna a központosító rendszerhez, miszerint nagyhatalmi állásának visszaszerzését egy kétségbeesett végerőlködéssel megkísértse; vagy pedig annak, hogy *beletörődött volna nagyravágási politikájáról lemondani.*

Mutogatnunk sem kell, hogy első esetben a birodalom okvetlenül felbomlott volna s *Magyarország nem lévén bűnrészese az osztrák politikának, elfoglalta volna helyét Európa független*

* 1859-ben Olaszország és Franciaország, 1866-ban Olaszország- és Poroszország- viseltek háborút. Ausztria ellen.

** Az 1866-os háború döntő csatája, melyben Poroszország Ausztriát megverte.

államai sorában s pedig annyival biztosabban elfoglalta volna, minthogy a szerte bomlott osztrák hatalom romjai közt Magyarországé lévén a legtömörebb s legtekintélyesebb erő, Angliának, Francia-, Német-, Olaszországnak érdekében állott volna *Magyarországban az európai egyensúlynak, egy tekintélyes tényezőt biztosítani*, nemcsak saját erőnkre való tekintetből, hanem azon tekintetnél fogva is, mert Horvátország a velünki szorosabb kapcsolatban, Románia, Szerbia (s tán Csehország is) *a velünki védszövetségben* találhatják azon függetlenségnek legbiztosabb támpontját, melyre Európa józanon felfogott súlyegyenének szüksége van.

A második esetben pedig: t. i. ha az osztrák ház kénytelenségből lemond val a családi nagyravágyó politikájáról, nem hallottunk volna többet a „*minden más tekintetet háttérbe szorító nagyhat almi állás*” követelményeiről szólni; az osztrák háznak nem lévén többé indoka magát a népek jogaival ellentétbe helyezni, visszatért volna kénytelenségből a *csorbítatlan jog* terére (melyet soha sem kellett volna elhagynia) s Magyarországon mint alkotmányos király s csakis mint ilyen, Csehországon mint alkotmányos cseh király s csak is mint ilyen uralkodva – és így tovább – megpróbálta volna *a jogtiszteltében és népeinek elégedésében* keresni azon támaszt, melyet az erőszakban, a hatalommal visszaélésben hiába keresett.

Más választás nem lett volna képzelhető. Úgy, hogy Magyarországnak a tavalyi háború után nem is kellett volna semmi mást tennie, mint karjait keresztbe kulcsolva, *hangosan nyilatkoztatni* s újra meg újra nyilatkoztatni, hogy *alkotmányából egy hajszálnyit sem enged*; birodalmi minisztériumokról, delegációkról hallani sem akar, hanem az 1791: X. sarkalatos törvénycikk minden betűjéhez *tántoríthatatlanul* ragaszkodik; és matematikailag bizonyos, hogy vagy megmenekült volna az osztrák ház uralmától, vagy legalább alkot* manyát egészen csonkítlanul visszakapta volna.

Ezek nem esetlegességek.

A politikai helyzeteknek megvannak végzemes törvényeik, melyeknek felismerése végett nem szükség látnoki tehetséggel bírní. *János Kázmérnak*, Lengyelország utolsó királyának a Vasa házból, nem volt szüksége látnoki tehetségre, miszerint meg tudja mondani (amint valóban megmondta) 1661-ben a lengyel Diétának,* hogy *Lengyelország fel fog osztatni*.

Nekünk sincs szükségünk *ellesnünk* a szeleknek jós fuvalatait, hogy számtani bizonyossággal meg tudjuk mondani, mi történt volna Magyarországgal, ha ezt a boldogtalan egyezke-

* Országgyűlésnek.

dést el nem fogadja s minék kell vele történni, lia elfogadja. – Ilyen ok, ilyen okozat, *ez a történelem törvénye*; változhatlan, mint a *végzet*.

*

A „közösügyi” egyezkedés folytán a *helyzet* mind az osztrák házra, mind Magyarországra nézve merőben *megváltozott*.

Magyarország lemond az 1848-iki törvények legbecsesebb vívmányairól, *a független felelős magyar hadügyminisztériumról*. – Beolvasztja a magyar hadsereget az osztrák hadseregbe, sőt az egész hadsereg szervezetét, vezérletét s vezényletét, következőleg egész alkalmazását *a miniszteri felelősség alól kiveszi*. – A hadi költségek megszavazásának jogát pedig az *országgyűlés kezeiből* kibocsátja.

Az alkotmányos állami élet ezen legfőbb elemeinek feláldozásával *szabad kéz van adva* a bécsi udvarnak *oly háborút kezdeni, a minőt tetszik* s Magyarország haderejével és pénzével rendelkezhetni. Az újoncajánlás jogának névleges feltartása ezen szabad kézen legkevesebbet sem változtat, mert ezen jog az általános hadkötelezettségnek behozatala által merőben önáltatássá válik.

Ezen végtelen horderejű jogfeláldozások természetesen ösztönt és módot szolgáltatnak az osztrák háznak a „család” nagyravágyási politikáját újból felvenni.

Ő, ki ezen jogszerzések előtt holttestnek tekintetett, melynek mindenki hátat fordított, most ezen szerzett jogok s a *magyar nemzet politikai lemondása folytán* újra egy bizonyos erő színében tűnik fel Európa előtt. Újra egy kis hitelt nyer s újra számíthat szövetségi combinatiókra, mire a holttest már teljességgel nem számíthatott.....

Az orosz itt közelünkben van s *a keleti kérdés* (mely a némettel okvetlen komplikálódni fog, vagy mint következés, vagy ami még hihetőbb, mint bevezetés) – mondjuk – a keleti kérdés ily körülmények közt *az orosz nemcsak még közelebb, de egyenesen reánk hozza*.

Horvát Boldizsár egy sallangos beszédet mondott volt a felett, hogy Magyarországnak az osztrákkal egyesülésre szüksége van, mert *csak az osztrák sas* védszárnyai menthetnek meg bennünket az orosz medve talpától.

Horvát urat e beszéd miniszterré tette és Szentkirályi úr komikus hetvenkedésre buzdult s a képviselőháznak többsége, mely átalkodottan *szemet huny* a világesemények előtt, hogy ne lássa a mélységet, amely fölé rohan – a többség ujjongó tapsviharral fogadta a nagy, a veszedelmes – hamisítást!

Szerencsétlen szónok! Szerencsétlen többség! és szeren-

csétlen Magyarország! Hát nem látjátok-e, hogy éppen az a fatális osztrák sas az, ami az *orosz medvét a nyakunkra hozza?* – Nyakunkra hozta 49-ben mint szövetségesét, nyakunkra hozza 67-ben vagy 68-ban vagy később mint ellenségét!! Ha az Isten haragja nem vert volna meg bennünket, annak az osztrák *vész-* és nem *véd-*madárnak társaságával nyugodtan mehetnénk elibe a jövődönknék.

Kívül esnél: a történelem logikájának körén, hogy az orosz medve hazánk földjére lépjen, s ha mégis a véletlennek szeszélye ide léptetné, az, osztrák sas társasága nélkül elég erősek volnánk a védelemre, mert belerönk egységes volna és szövetségeseknek sem volnánk híjával. – míg” ellenkezőleg az osztrák sas átok terhes társasága gyengékké teszen, mert belerönköt megoszlatja, természetes barátainkat, *szomszédainkat, sőt polgártársaink egy részét is ellenségeinkké teszi,* elszigetel a világtól, elkülönít azoknak érdekeitől, kikre különben számíthatnánk a veszély órájában, s nem hagy fel számunkra más dicsőséget, mint hogy mi legyünk a *máglya,* melyen az osztrák sas megégettetik – égvé magunk is.

Az osztrák társasága nekünk nem erő, hanem gyöngeség.

Így volt az hajdan is: a török időkben.

Elvesztettük a gyászos mohácsi napot – gyászost nem annyira a vereség miatt, melyet szenvedetik, mint azért, hogy az osztrákot nyakunkra hozta, – de a mohácsi nap után még egy árva falunk sem maradt a török birtokában; *az osztrák sas segítségének köszönhattük, hogy később hazánknak kétharmadát elvesztettük,* – a visszaszerzést ellenben *saját emberségünk ön kívül* köszönhattuk *a német-birodalmi népeknek és fejedelmeknek,* de nem az osztráknak, aki Zrínyit Szigeten veszni hagyta, s akit magát is Szobieszkynak* s a bajornak kellett megmenteni.

Amint hajdan volt, úgy van most is.

Az osztrák sas társasága nekünk nem erő, hanem gyöngeség, nem védelem, hanem *veszély.*

És Horvát Boldizsár úr az osztrákban Magyarországmentiségét látja! Éppen úgy okoskodik, mint ama. szomorú emlékű főnemesek, kik 1527-ben a Habsburg-háznak kezébe dobták Magyarországot.**

* 1683-ban Bécszet a török ostrom alól Szobieszky imgyel király mentette fel.

** Mohács- után a székesfehérvári országgyűlés Zápolya Jánost választotta meg magyar királynak. Később egy törpe kisebbség, néhány Önerdekében és hiúságában sértett főúr, kiáltotta ki ellenkirálynak I. Habsburgi Ferdinándot

Süllyedésünk, szenvedéseink, az államok sorából kitörül-
tetésünk 340 éves történelmének intő szózata kiált felénk,
hogy óvjuk magunkat az átokterhes hiba ismétlésétől.

De úgy látszik, hogy a magyarnak hiába írták a törté-
nelmet. *Nem okul semmin.* Még csak saját kárán sem. *S őt
megtapsolja* a hangzatos szavakat, melyekkel őt a vész-
tőpadra nógatják ... .

Szegény Erdély! Szegény Magyarország!!

Ily kilátásokkal kapcsolatban hozza a „közösügyi”
egyezkedés szegény hazánkra a német és a keleti kérdést,
az orosz-porosz háborút, melyet oly könnyű volna hazánk-
ról eltávolítani.

Mi nem mint osztrák ellenségek, hanem mint *osztrák
bűnrészesek fogunk számba vétetni.*

Magyar légióról többé nem lesz szó, hanem lesz szó
cseh, horvát, szerb, oláh légióról.

Nem hisszük, hogy a minden oldalról reánk özönlendő
vész között, a Szentkirályi Mórok harcias hevében, szegény
árva hazánk egy biztos horgonyt találhasson.

A fenyegetőleg közelgő óriás harc végkimenetele iránt
jóslásokba nem bocsátkozhatom...

Hanem az *alternatíva* tisztán áll szemeim előtt.

Ha az osztrák ház németországi felsőbbségét vissza-
szerzi, annak egész súlyával fog reánk és a társországokra
nehezedni, hogy a magyar korona történelmi függetlenségét
teljesen felszívja .....

Ha pedig legyőzetik, sikertelen kísérlete a birodalmat
szét fogja bomlasztani, de szétbomlasztja úgy, hogy a szerte
omló romok súlya *Magyarországot is eltemeti*, mert a szét-
bomlással mi nem mint önálló tényezők jelenendünk meg,
kikkel számolni kell, hanem mint *préda, melylyel a győztesek
rendelkezendek* .....

Oly időket élünk, midőn az események kereke sebesen
forog, a veszély hamar elkövetkezik, s ha egyszer nemze-
tem a közös ügyek elfogadásával Öngyilkossá lesz, *a késő
bánat nem ad számára feltámadást.*

A 67-iki válaszfelirat ellen

... Lázadásokat lehet csinálni, forradalmakat soha. Azok nem csináltatnak, hanem *csinálódnak* ... .

A népek soká tűrnek. De a legbékésebb türelemnek is van határa, melynél a húr megszakad. Csak ezen pontnál lehetségesek a forradalmak. *Okaik mindig mélyen fekszenek*, soha sem mulékony esetlegességekben, mik csak lázadásokat hívhatnak ki vagy alkalmul szolgálhatnak forradalmakra, de forradalmat nem okozhatnak.

Hogy az 1848-49-ki magyar függetlenségi harcz *nem lázadás*, hanem a szó legmagasztosabb értelmében *nemzeti s állami forradalom* volt, forradalom, melyet a nemzet száz csatában ontott vére özönével írt be a történelem lapjaiba, ezt semmi részrehajlatlan ember nem fogja kétségbe vonni.

Egy ily forradalmat csak mélyen fekvő okok idézhet-tek elő.

Még maga a bűnöknek azon hosszú sora is, melyet az 1849-ki magyar függetlenségi nyilatkozat Ferencz József terhére elszámál, csak alkalom erejével bírnak. Az okok forrása *mélyebben* fekszik.

Szükségesnek tartjuk kijelölni az okokat.

Amely nemzetnek egy oly királya van, aki más, azon nemzettől nem függő országoknak *is* fejedelme, *az ily nemzet ki nem kerülheti, hogy idegen érdekeknek ne válják eszközévé*, az ily nemzet nem követhet *saját nemzeti politikát*;, melyben csak saját java, saját érdekei határozók, az ily nemzet állandó sűrűlódás állapotjában van idegen érdekek által befolyásolt fejedelmével.

His valóban, mióta Magyarország az osztrák ház uralma alatt áll, soha sem volt a legrövidebb időszak is, *hogy jogai támadásoknak, érdekei hátrátételnek ne voltak volna kitéve*. Közélete nem volt egyéb, mint örökös küzdelem a hatalom túlcsapongásai az idegen érdekek sorvasztó befolyása ellen, küzdelem, mely három és félszázad alatt *hat ízben* kényszeríté fegyveres ellentállásra.

Sőt többet mondunk, e három és fél századból *Magyarország soha egy percig sem követett, soha sem követhetett nemzeti politikát.* – Névleg alkotmányos nemzet volt – (amikor volt, mert még névleges alkotmányossága is sokszor és sokáig volt felfüggesztve), de bizony, *ezen alkotmányosság jóformán csak írott malaszt volt.*

Ha alkotmányos nemzet az (pedig csakis az), mely saját érdekei felett maga határoz; a magyar nemzet *jog szerint* mindig alkotmányos nemzet volt ugyan, *hanem ténylegesen sohasem élvezhette az alkotmányosság jóvolát az osztrák ház uralma alatt,* mert mindazon nagy érdekekben, mik a nemzetek sorsát meghatározzák: *háború, béke. szövetségek, nemzetközi kapcsolatok, kereskedési s nemzetközi közgazdasági rendszer* stb. kérdéseiben sohasem követhetett független nemzeti politikát, hanem mindig idegen érdekeknek volt alárendelve.

Ennek következése egy állandó ellentét, mely történelmi kényszerűséget képez a magyar nemzet s az osztrák dinasztia közt, azon oknál fogva, mert ez nemcsak Magyarország felett uralkodik, hanem más országok s tartományok felett is, még pedig olyanok felett, melyek összeegyeztethetetlen különbözőségüknél fogva az egyesülésnek még csak lehetőségét is kizárják.

Ez az egyik mélyen fekvő oka a forradalomnak. S ez az ok szükségszerűleg még akkor is fennforogna, ha az osztrák helyett hasonló helyzetben egy oly becsületes *minta-dinasztia,* mint például a Savoyai ház, bírná Magyarország trónusát.

De ezen okhoz járul még egy másik, mely azt végtelenül súlyosbítja, s ez az *osztrák ház örökölt jelleme,* mely szintúgy, mint a nemzetek jelleme, a történelmi fejlemény kifolyása, és azért változhatlan.

E történelmi jellem: *a családi hatalom s birtok vagy* (Landeshoheitliche Ländergier). – Nem mint bünt említjű¹–; ezt, hanem mint végzetet, mely kényszerű következménye azon módnak, melylyel az osztrák ház egy szegény svájci grófocska szerény állásából hatalmas dinasztivá emelkedett... *Egy véletlen ugrással német császárrá lőn,* de ez mint választott méltóság nem adott a családnak örökölhető állást, hanem adott *szomjat* azt megszerezni.

Elkezdtek tehát a mulékony császári hatalmat állandó dinasztikus hatalom szerezgetésére fordítani.

A dolog ment, sokszor rút eszközökkel, de bizony csak lassan, apró szerzeményekkel, kis herczegségcskékkal, mik nem elégítik ki a családi nagyra vágyást, de ingert s eszközt adtak új szerzeményekre, itt erőszak, ott csel, majd házasság, majd egy végrendelet s ilyesek által.

Sosem fejlődött ki az osztrák háznál *a családi hatalomvágy*, – mely neki megmásíthatatlan *történelmi jelleme*.

De még egy más, gonoszabb sajátság is fejlődött ki, mely az ekként lassankint összeszerezgetett országok s tartományok tarka különbözőségének következése.

E sajátság az, hogy a világnak minden dinasztiai között *az osztrák az egyedüli, melynél: mint dinasztának sem nemzetisége, sem hazája. Ő csak egyszerűen család*, mely semmi nemzettel nincs azonosodva. Mely maga magának cél, a nemzetek csak eszközök; család, melyet Henri Martin csípősen, de igazán így jellemez: „*a megsebzett nemzetiségnek oldalához tapadt vampyr.*”

Ezért az osztrák ház történelmi jelleme s a nemzetek jogos igényei között egy kenyszerűszerű ellentét létezik, melyet kiegyenlíteni lehetetlen.

A hová csak e végzetes dinasztia kezét kinyújtá, a szabadság mindenütt elhervadt e kéz sorvasztó tapintató, alatt.

Ez a másik oka a forradalomnak.

Az, hogy a magyar nemzet gátat akart vetni e sorvasztó tapintatnak a 48-i reformokkal, hogy magát tette meg célnak, mely a pusztán családi hatalom való vagy képzelt érdekeinek nem akart örökre alárendelve maradni, ez csak alkalom volt arra, hogy az osztrák ház családi jelleme – mely más cél, mint magát, nem ismer – féktelenebbül kitörjön, mint valaha; fegyverrel támadta meg a törvényt, mit védni esküdött – *a létele szentélyében megtámadott nemzet ellenállt- s lön véres forradalom ...*

A trónbeszéd azt mondja: „*Birodalmunk egységes léte s hatalmi állása előtt minden egyéb tekintetnek háttérbe kell vonulni*”

Ímhol van ama családi hatalomszomj, melyről fentebb szólottunk.

Hogy a „család” szó helyett most „egységes birodalmat” inondanak, az egy iskolás gyermeket sem fog félrevezetni; sőt ezen birodalmi egység igénye a legveszélyesebb fejszevágás, mely Magyarország önállását és függetlenségét fenyegetheti ...

Hiába kerületjük a dolgot, a vita lényege Bécs és Pest között e szó körül forog: „*egységes birodalom*”.

A trónbeszéd „köszönettel fogadott atyai szózata” ki-mondta a szót – a válaszfelirat hallgat reá.

Ez a baj ...

Elhagyta a jog terét s az alkudozás sikamlós útjára lépett.

Deák úr – s nem báró Schmerling – volt az, a ki 1861-ben azt mondta: „mi várhatunk”.

Csodálkozom, hogy ezt 1848-ban már elfelejté!

Az 1848-iki törvények iránya

... Feltalálták (Pesten vagy Bécsben, mindegy) a delejes álomitalt. Neve: *dualistikus alkotmány*.

Szóról szóra el lehet róla mondani, mit egykor *Paul-Louis Courier* éles tolla írt levélalakban (gondolom) XVIII. Lajos nevében a spanyol királyhoz az alkotmányos formákkali abszolutisztikus* kormányzat királyi kényelmeiről. – *Kormányzatot* mondok, nem közigazgatást, ez alárendelt tekintet, mely, ha rossz, sebez, ha jó, sebeket kötözget, mint az irgalmas barát, de a nemzetek élete felett nem határoz.

Hatott mint a kloroform. Csak egyet felejtettek. Azt, hogy a kloroform vagy elgőzölög, vagy megöl.

Azonban hatott. A századokon át különféle módon folytatott, de a magyar nemzet éberségén mindig meghiúsult kísérlet *sikerült*. – Magyarországnak az osztrák birodalommal összeolvasztása s a kormány (ismét: nem közigazgatás, hanem: kormány) hatalom egységesítése ki van víva. – Elvégeztetett. – Az udvari politika teljes diadalt ült...

A mióta a habsburg-lotharingiai ház uralkodik Magyarországon, a bécsi udvari politika soha sem volt olyan kényelmes helyzetben, mint aminőbe *as 1867-iki közjog alatt tétetett*. Alkotmányos külformák alatt keze tökéletesen szabad s roppant eszközök állnak rendelkezésére a „nagyhatalmi állás” szeszélyes igényeinek útját követni, népei többségének s különösen Magyarország életbevágó politikai érdekeinek rovására.

És mi lesz ennek következése? Az, hogy az ekként minden féktől mentesített s a cselekvés eszközeivel ily dúsan felruházott *udvari-politika* akkor ránthatja be hazánkat a mi érdekeinkkel merőben ellenkező élethalál-háborúba, amikor tetszik.

És be is fogja rántani okvetlenül. Ez a tekintet az, melyben én nemzeti *élési-halál kérdést* látok.

* Egyeduralkodási.

Azt mondják: bízzék a nemzet *Beust* gróf* bölcsességében – ő békét akar. Békét akar! Attila ideje óta soha sem látott annyi fegyvert világrészünk mint éppen most. *Egész Európa nem egyéb mint egy nagy kaszárnya*, melynek fenntartása a népek csontvelejét kiapasztja. Oh! de háborút senki sem akar – mindez *a béke érdekében* történik! Hisz ez világos! Mint az is világos, hogy tegnap óta már a diplomáciában a szó nem arra szolgál, hogy a szándékot eltakarja, hanem, hogy fedezze. Hogy is ne?

De nekem sem akaratom, sem okom *Beust* gróf szándékait gyanúsítani, engem a közös-ügyes alku által teremtett helyzet logikája érdekel, nem a szereplő személyek ...

Deák túllőtt a célon, s e túllövés *nagy katasztrófáknak lehet csirája*, melyek közt a birodalom felbomlása tán még nem is a legnagyobb – még ennél is nagyobb érheti a hazát s a dinasztiát.

* Az első „közös” külügyminiszter.

AKIK EGYÜTT INDULTAK

Nyílt levél Deák FerencNEK

(A Cassandra* levél.)

Paris, 1867 május 22.

Barátom !

Engedd meg e megszólítást azon múlt emlékének nevében, mely a hosszú számkivetés keservei, a hazafi bánat és családi bú minden súlya alatt előttem mindig szent maradt.

Mi nemcsak elvrokonok, de barátok is valánk, a szó nemesebb értelmében férfikorunk szebb szakán keresztül, midőn még egy irányban haladtunk a hazafiúi kötelesség ösvényén.

Együtt állottunk őrt a nemzet jogai mellett az 1848-iki válság előestéjén, midőn mint minisztertársak közegyetértéssel megköveteltük a bécsi udvartól s kormánytól, hogy *„hazánknek törvényes önállása és szabadsága minden tekintetben, a p é n z- és h a c l ü g y e k ö n á l l ó, f ü g g e t i e n é s m i n d e n*

* Cassandra a görög hitrege szerint a trójai király jóstehetségű leánya volt. Az istenek azzal verték meg, hogy jóslatait senki sem hitte el. E levelet Kossuth elküldte Deáknak, de az a „Magyar Újság”-ban és röpirat formájában is megjelent. Deák nem válaszolt, mert szerinte Kossuth azt nem hozzá, hanem ellene írta. A levelet egész terjedelmében közöljük.

idegen avatkozástól ment kormányzatát is világosan oda értve, nyíltan elismerve és megóva legyen.”

És együtt izentük meg e jogszerű követelés folytán a bécsi kormánynak, hogy: *„az összes nemzettel egyetértőleg vált özhatalmatlanul el vagyunk határozva, a magyar nemzetnek ön állásá b ó I s e m m i á r o n e g y h a j s z á l n y i t s e m e n g e d n i, s a szövetséges barátságra, hasonló barátsággal, ellenzéke ske dé s r e j o g s z e r n v i s s z a t o r l á s s a l feleli.*

A percz csakhamar elkövetkezett, midőn választanunk kellett, ha beváltuk-e a jogszerű visszatorlás változhatatlannak nyilatkoztatott határozatát, vagy védtelenül fogadjuk a halálos csapást, mit az önkény hazánk nemzeti s állami életére mért.

Te, mert nem bíztál nemzetünk erejében, a visszavonulást választottad.

Én azok soraiba állottam, kik Istenben, jogainkban s önmagunkban bízva, az ellenséges megtámadásra *jogszerű visszatorlással* feleltem, miként ezt együtt, a nemzet nevében, a hatalomnak megizentük volt.

Nem dicstelen lap, melyet a magyar nemzet ez elhatározás folytán a történelem könyvébe iktatott. S habár egy idegen nagyhatalom jogtalan fegyvereinek súlya alatt sikerült is az árulásnak nemzetünk önbizalmát megrendíteni s a megrendített önbizalommal karját elzsibbasztani: – a hősiességet, mellyel jogait védte volt, csodálattal kísérte a világ; nem érdemlett bukásának rokonszevvvel adózott, s nemzetünk életrevalóságának amaz óriási bizonyosága – melynél a sikerhez csak egy kissé több kitartás hiányzott -, annyit mindenestre eredményez?, hogy úgy a hatalmak politikájában, mint a népek érzelmeiben, *a magyar nemzet, még bukásában is, azon öncélú életerős tényezők közé lön sorolva, melyekkel az európai történelem fejlődésébe számolni lehet, számolni kell.* s melyeknek a történelem logikája jövendőt ígér, ha csak a história önálló tényezői sorából öngyilkos kézzel maguk magukat ki nem törlik.

Nagy vívmány ez, barátom, melyet feladni bűn! S a nemzet, amely oly körülmények közt is képes volt ez állást kivívni, annyit legalább megérdemel, hogy *önállásának megvédése s jogainak valóstítása körül ereje iránt ne essenek kétségbe vezérei.*

A mint akkor e válság perczében elváltak utaink, elválva Maradtak tizenkilencz hosszú éven át mind e mai napig.

Nekem hontalan bujdosás jutott osztályrészemül; – neked a nemzet tiszteletétől s a tényező elemek többségének bizalmától környezett *vezéri* szerep. De jutottak e vezéri szereppel osztályeszedül nagy kötelességek is és roppant felelősség.

Elvált utainkon kiindulási pontunk s utunk iránya különbözik, csaknem – mondhatnám – ellenkezik.

De nem mondhatod, hogy utadban állottam; nem mondhatod, hogy nehézségeket iparkodtam elédbe gördíteni vagy számvetésidet megzavarni.

Azonban hazafi vagyok, nemzetem sorsa szívemen fekszik. S ez érdekeltségnél, a kötelességnél fogva szemmel kísértem folyvást polgári működésedet, r e m é n y i v é néha, aggódva sokszor, figyelemmel mindig – de nem szólottam.

Most szólok, és hozzád és nyíltan szólok, mert úgy látom – s az évek és szenvedések terhe alatt meghiggadt ítélet tekintetével látom úgy -, hogy *nemzetünk a jog feladások sikamlós meredélyén veszélybe, többbe mint veszélybe, halódba sodort atik.*

Midőn 1861-ben felirataidat olvasám, melyek nevedre annyi dicsfényt özönlöttek, m e g n y u g t a t á s t k e r e s t e m s t a l á l t a m a gondolatban, hogy a nemzet önállásából s alkotmányos jogából, miket nem kevesb férfiassággal mint bölcseséggel világosságba helyezel, nem fogsz engedni egy hajszálnyit is semmi áron.

Mert olyannak ismertelek, ki mérséklettel szab határt kívánalmainak, komolyan megfontolva, a mit követel; *de a joghoz*, melyet így megfontolva követelt, *tántoríthatatlanul* ragaszkodik.

Engem – ki bizonyos kapcsolatokban az ellentéteket kiengesztelhelhetlennek ítélem – nem elégített ki a határ, melyet kítűztél; ie meg tudtam fogni, hogy ha nemzetünk vezérleted alatt békés úton eljut azon határhoz, lesz oka többet, nagy szenvedések árán, nem merényleni; ha pedig el nem jut, nyitva maradónak hittem a tért a jövőndő számára, mert nem lesz *semmi* jog feláldozva. – Pedig magad mondád s helyesen mondád: hogy a *jogot, melyet az erőszak elveszen, vissza lehet szerezni, s veszve csak az van, a miről a, nemzet maga lemondott.*

Nem vélek hibázni, midőn állítom, hogy azon nagy, azon példátlan befolyás, melyet a nemzet határozataira gyakorolsz, azon álláspont *következése*, melyet 1861-ben választottál. S nem vélek hibázni, midőn állítom, hogy a roppant erkölcsi hatalomnak, mely kezeidben van, kulcsa abban fekszik, hogy a romlatlan nép ösztönszerűsége Téged, a nemzeti jogok békés úton visszacszerzésének terén vezérét, *még mindig az 1861-iki jogalapon* vél állani.

Pedig már régen nem állasz ott. A jogvisszaszerzés álláspontjáról a *jogfeláldozás sikamlós terére* jutottál, s mert minden álláspontnak megvan a maga kérlelhetetlen logikája, e téren annyira látom vive a dolgokat, hogy mély fájdalommal kell

kérdenem, mi marad még feladni való a nemzet önállásából? Mi marad még feladni való mindazon jogokból, melyek az alkotmányos állami élet lényegét s biztosítékait képezik, s melyek hazánk sajátlagos helyzetében még nagyobb becsesei bírnak, mint oly országokban bírhatnának, melyeknek fejedelme nem más országoknak is uralkodója, melyek tehát nincsenek azon veszélynek kitéve, hogy idegen érdekeknek eszközeivé sülyesztessenek?

Éppen most látom a hírlapokból a minisztérium által f. hó 18-án előterjesztett törvényjavaslatot.

Végig futom elmémben az ezen javaslatok elseje által törvényesítendő közösügyi munkálatot, mely *hazánkat állami állásból kétségtelenül kivetkőzteti* s az osztrák birodalommal egy államtestületté összeforrasztja.

Számot adok magamnak a többi öt törvényjavaslat horderejéről. És látom, az ezen irányban nézeteidet képviselő magyar lapokban azon agitációt, mely a *megyei intézménynek* - hazánk ezen utolsó horgonyának - *elmállasztására*, országpolitikai s alkotmányöri állásából kivetkőztetésére és *puszta közigazgatási hivatalokká* sülyesztésére irányoztatik.

Mindezeket látva és megfontolva, okom van kérdezni: minő lényeges állami jog, *minő alkotmányos biztosíték marad még fenn*, melylyel nemzetünk magát az áldozatokért, nem mondom. vigasztalhatná, hanem legalább áltathatná, hogy még mindig nemzet, még mindig alkotmányos?

A magyar hadsereg az osztrák birodalmi hadsereg kiegészítő részévé nyilvánítottak, s annak nemcsak szervezete s vezénylete, de még alkalmazása is a magyar miniszteri felelősség alul elvonatik, és a magyar országgyűlésnek nem felelős birodalmi kormány rendelkezése alá bocsáttatik.

A hadi költségvetés megvizsgálásának s megszavazásának joga a magyar országgyűléstől elvonatik s a birodalommal közös delegatiókra ruház tátik át, s így *idegen* avatkozásnak, szavazásnak, határozásnak vettetik alá.

Ez által elveszti nemzetünk az alkotmányos állami élet legfőbb, lepraktikusabb életbiztosítékát. Elveszti azon tehetségét, hogy a népekre annyi szerencsétlenséget árasztható *háború-jogot saját nemzeti érdekei, szempontjából önállólag fékezhesse* vagy a nemzetközi viszonyokat ellenőrizhesse.

A közösügyi munkálatnak egyéb, nemcsak a nemzet állami életére s önállására, de még anyagi felvirágozhatására is sérelmes intézkedéseit nem is említve, *maga ezen két tény elég arra*, miszerint tagadni ne lehessen, hogy *Magyarország mindazon magasabb jogokból kivetkőztetik, melyek egy országnak állami typust adnak*; hogy a legfontosabb ügyekben idegen avatkozás-

tői mentesen, önállólag nem intézkedhetve, *idegen érdekek vonatkozó kötelére akasztatik*; hogy a nagyon alárendelt szerepre kárhoytatott magyar minisztérium többé teljességgel *nem* független, s hogy ezen jogfeladások mellett *a magyar országgyűlés alig lehet egyéb, mint egy megszaporított megyegyűlés.*

Ezek annyira világos – és semmi jogászokodó okoskodás által el nem vitatható – tények, hogy sérteni vélnélek, ha csak fel is tenném, hogy a te érett bölcsességed és hazafiúi érzeted magának ezen jogfeladások hordereje iránt illúziót csinál.

Hanem te – fájdalom – nem bízol a nemzet erejében, s azzal vigasztalva magadat, hogy az élet és a körülmények enyhíteni fogják a következményeket, elfogadod a jogfeláldozásokat, miszerint megmentsed, amit megmenthetőnek vélsz, mert politikád tengelye a körül forog, hogy *„e l kell fog a d n i, a m i k i v e h e t ő m i u t á n t ö b b e t é l é r n i n e m l e h e t”.*

De éppen ez az, ami ellen úgy a jog, mint a politika nevében *tiltakoznom kell.*

Ily szempontból vetni kockát a nemzet sorsa felett *hiba* is, de *nem is szabad.*

Nemzetnek lehet elnyomást túrníe, de jogai valósításának reménye iránt semmi körülmények közt nem szabad kétségbe esnie, s azért, mert valamely jogát nyomban nem képes valósítani, *nem szabad arról önként, örök időkre lemondani.*

De hiba is ezen lemondás, és pedig olyan hiba, mely a körülmények által sem menthető.

Engedd, hogy emlékeztesselek a múltakra.

A mit most a közösügyi munkálat az úgynevezett birodalmi egységnek s nagyhatalmi állásnak áldozatul hoz, az lényegében éppen az, a mi 1848-ban Jelasics betörését megelőzőt ultimatumkép tőlünk követeltetett.

Ultimatum volt, barátom! Fegyver éléről nyújtott ultimatum, nekünk védteleneknek. És támogatására fel volt szitogatva ellenünk a szenvedelmes belháború, s határainkon invazionális seregek álltak csatarendben.

És e veszéllyel szemben volt-e a minisztériumban, melynek mindketten tagjai voltunk, volt-e az országgyűlésen *csak egyetlen* hang is, mely azon *most annyi készséggel elfogadott* követeléseket csak tárgyalásra is méltónak tartotta volna?

Nem volt. Az egész minisztérium. T e és E ö t v ö s épp úgy mint én, s én úgy, mint az egész országgyűlés, *méltatlankodással utasítottuk vissza a jogtalan, a nemzet öngyilkolást kívánó követelést.* Te visszavonultál, Eötvös a vihar elől külföldre vonult; én védelemre határoztam magamat; de a követelt jogfeláldozást egyikünk sem írta alá.

Jött 1861. Az osztrák hatalom akkor még bizonyly erő-

sebb volt, mint 1867-ben. Mit feleltél a megújított követelésekre? Saját felirataidra utaltál, hogy ismerted akkor is a *pragmatica sanctiót*, mint most; de megemlékezel az 1790:X. cikkről is, *s a jogtalan követelésre a jog, a teljes jog követelésével feleltél*; és megmondottad a közös érdekű viszonyokra (melyek hiszen *egészen* különálló országok közt is létezhetnek, annál inkább az egy fejedelmet ismerők közt), megmondottad, hogy esetről esetre majd intézkedendik az ország önállólag, miként joga hozza magával, méltányosan, miként mindig tévé.

És most állasz reá, mit akkoron elfogadni sem szabadnak, sem kénytelenségnek nem ítéltél?

Most, Szadova után, most mondod azt, hogy el kell fogadni, mert többre nincs kilátás?

Megfoghatatlan!

Én, ki nemzeteknél uralkodók irányában a jogfeladást soha sem tartom sem szabadnak, sem kénytelenségnek, igyekeztem magamat, mennyire embertől kitelhetik, a Te álláspontodba belegondolni, s a vélt kénytelenségnek még csalt árnyékát sem vagyok képes fölfedezni; hanem látom azt, hogy a magyar nemzet éppen azon perczet választja kétségbe esni állami jogainak teljes valósíthatása felett, midőn minden nemzet, a nagy Angliától a kis Crétaig, érzi, hogy a kor szelleme, a kor iránya s a politikai viszonyok a jogvisszaszerzésnek vagy a jog-fejlesztésnek kedvezők.

Ilyenkor mond le Magyarország legbecsesebb állami jogairól és lemond oly módon, lemond, magát oly politikának eszközül szegődttetve, mely szomszédainkat úgy nyugat, mint kelet felé ellenségeinkké teszi; a nemzetiségi belkérdés kielégítő megoldását, a Horvátországgal! kiegyezkedést lehetetleníti, s a szemlátomást közelgő európai bonyodalmaknál *hazánkat a vetélkedő ambíciók czéltáblául tüzi ki*.

És ha azt kérdem magamtól, mi hát az, a mit nemzetünk ennyi feláldozásért jutalmul kap? Látom azt, hogy kapja *az idegen érdekekérti katonáskodás kötelességének általánosítását: ezer néhány száz millió forint államadósságot* s vele az elviselhetlen tömérdek *adók megörökítését*, melyeknek ily viszonyok mellett még csak legcsekélyebb enyhítésére sem lehet gondolni.

És hogy a pohár csordultig teljék, látom azt, hogy a minisztérium által előterjesztett törvényjavaslatok még ama nagy jogfeiadások után fenmaradott gyöngyöcskéket is kitépik az 1848-iki törvényekből.

Hazánknak s éppen *hazánknak alkotmányos biztosítékokra nagyon is szüksége van*. Hangosan kiáltja e szükségét füleinkbe

saját szomorú tapasztalásunk s negyedfél század történelmének intő szózata. Oda iktattuk egyik biztosítékul a törvényekbe, hogy *a költségvetés megállapítása nélkül az országgyűlés fel nem oszlathatik*. S a magyar királyi minisztérium ki akarja e biztosítékot is a törvénykönyvből töröltetni! És miért? Azért, mert lehet eset, mikor e biztosíték a hatalmat terjeszkedési vágyában feszélyezheti.

Ott volt a nemzetőrség. A legártatlanabb intézmény a világon, szemben a törvényt tisztelő hatalommal. Sőt a rendnek, a személy- és vagyonbiztonságnak legsikeresebb őrije, mert azt magának a népnek oltalma alá helyezi. *De van ezen intézmény eszméjében valami, a mi fékül szolgálhat a hatalomnak*, hogy ne merje túlfeszíteni az önkénnyé fajul ás húrját. S *mert ez van benne*, a minisztérium a nemzetőrséget el akarja törölni.

Én nem gondolom, hogy az országgyűlésnek missiói közé tartozzék a hatalom útjából az önkénnyé fajulás akadályait elhárítgatni. – *Biztosítékokra nem a hatalomnak van szüksége, hanem a népnek*; s én nem gondolom, hogy az általános katonai kötelezettség, kapcsolatban a miniszteri felelősség alul elvont rendelkezés hatalmával, biztosíték dolgában a nemzetőrségi intézményt mellőzhetővé tenné.

A törvény némi politikai jogokat ruházott a határőrvidéki lakosságra. A minisztérium – a helyett, hogy a mint jogszerű is, tanácsos is volna, e jogokat kifejleszthetné, korunk irányának megcsúfolására eltöröltetni indítványozza. És ezt épp akkor, midőn Horvátország, melylyel a kiegyezkedés annyira kívánatos, a határőrvidék politikai állásának biztosítását még a koronázási hitlevél feltételei közé is iktatandónak véli!

Általában a minisztérium által előterjesztett törvényjavaslatok annyira *ellenkeznek* Magyarország állami életfeltételeivel: annyira *összeütköznek* azon politikai iránnyal, melyhez nemzetünk negyedfél századon át jó- és bal-szerencsében mindig tántoríthatatlanul ragaszkodott, s melyhez hűségének köszönheti nemzetünk, hogy még van; annyira *ellentétben* állnak a kornak, melyben élünk, irányával, az európai lehetőségek sugalmaival; horderejükben annyira veszélyesek s annyira nincsenek indokolva sem a szükség, sem a kénytelenség, sem az uralkodó-ház helyzete, sem a legegyszerűbb politikai számtan kívánalmi által, miszerint nem győznék eléggé bámulni, hogy akadhat minisztérium, mely az előterjesztés felelősségét elmeri vállalni, ha minden oda nem mutatna, hogy a Te egyetértésedtől s általad az országgyűlési többség támogatásáról magát eleve biztosítottnak tudja.

Lassan-lassan fellebben a fátyol a Bécscelesi alkudozások titkairól. Úgy látszik, mind ez már *kicsinált* dolog, s az ország-

gyűlés csak arra van hivatva, hogy a bevégzett tényt formába öntse.

De én *c* tényleg a nemzet halálát Játom; s mert ezt látom, kötelességemnek tartom megtörni hallgatásomat; nem a végett, hogy vitatkozzam, hanem hogy Isten, a Haza s az utókor nevében esdekelve felszólítsalak: Nézz körül magasb államférfiúi tekintettel, s fontold meg a maradandó következtetéseket, melyek felé vezetted a Hazát, melynek élni kellene, midőn a mi csontjaink már rég elporlottak; a Hazát, melyben *nemcsak a jelen röppenő percét, de a változhatlan múltat s a közelgő jövőt is szeretnünk kell.* – Ne vidd ezen pontra a nemzetet, melyről többé a jövőnek nem lehet mestere!

Megőszültem a tapasztalásokban gazdag szenvedések iskolájában, az évek súlya és a bú és bánat alatt. *Nem személyes érdek, nem ingerültség, nem fontoskodási viszketeg szól belőlem.* Nekem személyemre nézve nincs semmi várni, nincs semmi kívánni valóm, sem a nemzettől, sem az élettől. De keblemben fiatal eréllyel él s fog élni halálomig a kötelesség érzete hazám iránt.

E kötelességérzet ösztönzött e felszólamlásra. Bocsásd meg azt a *kútfő* kedvéért, melyből eredett.

Ha a siker megnyugvását nem vihetném magammal síromba: *hadd ülhessem magammal legalább a reményt hazám jövődjére iránt.*

Ne vezesd hazánkat oly áldozatokra, melyek még a reménytől is megfosztanának!

Tudom, hogy a Cassandrák szerepe hálátlan szerep. De Te fontold meg, hogy *Cassandrának igaza volt!*

Kossuth Lajos.

KOSSUTH VILLAJA TURIN MELLETT

Levél a jászladánvi kerület választóinak *

Turin, 1867 augusztus 5.

Kedves Hazámfiak!

Vettem szíves megkereső levelüket, mely által tudósítani méltóztatnak, hogy kerületeknek becses emlékezetű barátom, Illéssy János halálával megürült országgyűlési képviselétével engem kívánnak megtisztelni, ha megválasztásom esetére a képviselői állást elfogadni ajánlkozom.

Igaz érzéssel köszönöm önöknek megemlékezésüket s megtisztelő bizalmukat.

Különösen köszönöm azon vigasztalatos nyilatkozatukat,

* A jászladányi választókerületben a távollévő Kossuthot képviselőnek akarták megválasztani. Kossuth értesítette a választókat, hogy »mandátumot nem fogadná el. Elhatározását ebben a levélben indokolta meg. Ennek ellenére később több helyen megválasztották, így Vác-on, Okanizsán, Pécsen, Cegléden, stb. E kerületek választóihoz küldött leveleiből néhányat, közlünk.

hogy ez ajánlatukkal a nép változhatlan szeretetének zálogát kívánják igénytelen személyem iránt felmutatni ... .

Lelkem mélyéből köszönöm önöknek e megnyugtatót, az elégtételt.

De midőn hálámat fejezem ki a jóakarátért, egyszersmind kötelesnek érzem magam határozottan kijelenteni, hogy politikai elveim, melyekhez lelkiismeretes meggyőződéssel ragaszkodom, hazánk jelen helyzetében a felajánlott képviselői állást elfogadnom *nem* engedik ... .

Nem is hihetem, hogy önök maguk is jóvá nem hagynák elhatározásomat, ha fontolóra veszik, hogy minő téren áll most hazánkban egy országgyűlési képviselő és mik azon *elvek, melyeket én* (ha szabad úgy mondanom) *személyesítek*.

Mert engem nem ugyan saját érdemem, hanem a körülmények s a nép bizalma azon kivételes helyzetbe tettek, hogy szerény nevem hazánk függetlenségének zászlajával azonosítva lenne.

És én nemzetünket e függetlenségre jogosítottnak is tudom, képesnek is ösmerem.

Sőt számba véve az európai viszonyokat, melyeknek ismeretében nem vagyok egészen járatlan, arról is meg vagyok győződve, hogy *ha nemzetünk rendületlenül ragaszkodnék az áll ad almi függetlenséghez*, nemzeti létünk semmi szétbomlasztással, állami létünk semmi külmegtámadással, országunk földterületi épsége *semmi csorbítással* nem volna s nem lehetne az európai bonyodalmak folytán fenyegetve; sőt az európai államrendszer normális megfektetésében, a világszabadság történelmi rendű kifejlődésében s a valódi (nem a csal) béke megszilárdulásában a független Magyarország nem csekély súlyú tényezőt képezne; ellenben, ha nemzetünk az osztrák birodalommal összeolvad *s magát a bécsi udvar nagy hatalmi végzehnes politikájával azonosítja*, oly hatalmas érdekeket zúdit fel maga ellen s oly vihart von magára, hogy hazánk *belülről szétbomlással, kívülről szét darabolással*, vagy végenyészettel lesz fenyegetve.

Az én vezérelvem tehát az: hogy hazánk állami függetlenségét s nemzeti önállását feladni, vagy annak megcsonkításába beleegyezni nemcsak nem kell, de *nem is szabad semmi körülmények közt*, semmi nyomás miatt, semmi áron.

Látják Önök. tisztelt honfítársaim, hogy én ezen elvvel nemcsak az elidegeníthetetlen jognak, hanem a nemzeti létfenntartás természetes ösztönének s kötelességének is terén állok.

Nincs ezen vezérelvben semmi túlbizakodás, semmi nyugtalankodása viszketeg. Életfeltétele az fajunknak; *nemzet*

vagyunk s jogunk is, erőnk is van, hogy ne engedjük magunkat tartománynyá süllyeszteni. *Jogunk is, erőnk is van, hogy önczél legyünk, s ne idegen czéloknak eszköze.*

Nem is oly elv ez, melyet csak mi állítottunk volna föl 1848-49-ben; mi csak védtük azt törvénynyel előbb, midőn fegyverrel lön megtámadva. *Az elv oly régi, mint a magyar név Európában.* Alapelve az a magyar államjognak. Őseinknek ezredéves szent hagyománya, a jövőendő nemzedékeknek elidegeníthetlen öröksége, melyhez ragaszkodni elengedhetetlen kötelesség, mint őseink ragaszkodtanak rendületlenül.

Mert csak ismert dolgot említek, midőn emlékeztetem Önöket, hogy bármi viszontagságokon ment is keresztül nemzetünk, bármi változatokat fogadtak is el őseink a királyi szék betöltése körül, bármiként módosították is időnként a kormányzati rendszert s az intézményeket, *de az állami függetlenségből, a nemzeti önállásából soha egy hajszálnyit sem adtak fel.*

Csak ismert dolgot mondok, midőn emlékeztetem Önöket, hogy bár a törekvés, hazánkat a most osztrák birodalomnak nevezett államcsoportozattal egy egységes felső államkormányzatban összeolvasztani, *egykor* a Habsburg-ház uralkodásával: őseink e törekvésnek soha meg nem hódoltak. Védték ellene hazánkat, majd szenvedőleges ellentállással, majd fegyverrel, a mint lehetett; türtek, szenvedtek, legyőzhetlen ruganyossággal türtek és szenvedtek elnyomatást, midőn ellent nem állhattak; *de hazánk függetlenségét soha fel nem, adták,* az osztrák tartományokkal *egy* államtestületbe összeolvadást soha alá nem írták; soha!

Elannyira nem, hogy 67 évvel azon trónörökösödési kötés után, melyet *pragmatica sanctionak* hallok (hamisan) neveztetni, s melyből a bécsi udvar s az osztrák tartományok iránt oly kötelességeket látok most kierőszakoltatni, a minőkről apáink nem is álmodtak; kötelességeket, melyeket több mint öt negyed század történelme kiáltólag megczáfol, s az 1848-diki szeptemberi osztrák miniszteriális emlékirat előtt maga a bécsi udvar sem mert soha felállítani, mondom, 67 évvel ama végzemes kötés után beírták őseink az 1790-diki X. alaptörvénybe, hogy *ámbar egy a fejedelem* Magyarországon s az osztrák örökös tartományokban, mindazáltal *Magyarország* semmi más országnak vagy nemzetnek nem kötelezett, szabadon álló és egész kormányzati rendszerében *független ország.*

Ez alaptörvény gyakorlati érvényét vettük mi körül biztosítékokkal az 1848-diki törvényekben.

És valóban, ha Magyarország állami függetlensége az

osztrák fejedelmi ház uralkodásával összeegyeztethető volna, az összeegyeztethetés *csakis az 1848-diki törvények alapján történhetnek* feltéve: hogy e törvényeket a bécsi hatalom szentül megtartaná, a mit nekem sem a 350 éves m u l l és saját korunk tapasztalása, sem a Habsburg-ház dynastikus állásának történelmi logikája h i n n e m s e m e n g e d .

Ezen törvények hazánknak nemcsak beligazgatási ön állását biztosították, a mi bár fontos, de még sem minden, mert ezzel oly tartományok, sőt gyarmatok is bírhatna! s bírnak is, melyek állami egyéniségre igényt nem tarthatnak; ezen törvények a beligazgatáson kívül *az összes államkormányzatot*, a pénz- és hadügyet is világosan beleértve, *önállónak, függetlennek és minden idegen avatkozástól mentnek rendelék*, s a királynak nem adtak hatalmat sem a magyar hadseregnek az országon kívül alkalmazása körül, sem akármely más hadügyekben, sem az egész pénzügyben, sem általában az államkormányzat akármely ágában is a végrehajtó hatalmat másképp, mint kirekesztőleg a független magyar minisztérium által gyakorolni.

Midőn ezeket saját álláspontom jelzése végett felemlítem, tudom, hogy Önöknek, kedves honfitársaim, újat nem mondok, de még sem teszek haszontalan dolgot, midőn elmondom, valamint az amerikai nagy köztársaságban a függetlenségi nyilatkozatot tanítják minden falusi iskolában, hirdetik minden egyházi szószékről, proclamálják adott alkalmakkor minden piacon, bár azt minden gyermek könyv nélkül tudja; úgy kívánnám én, hogy *hazánk alapjogai úton-útfélen ismét és ismét hirdettessenek*, miszerint azoknak ismerete *vérebe menjen át az egész népnek*. – Ekkor nem esném kétségbe a jövődő felett.

Csak még annyit adok e fejezethez, hogy én tagja s az országgyűlés előtt szóvivője voltam azon független felelős minisztériumnak, mely a bécsi udvarnak határozottan kijelentette, hogy az összes nemzettel egyetemben változatlanul elvau tökélve, az ország ezen jogaiból, önállásából, függetlenségéből egy hajszálynit sem engedni. – Es a nemzet megmutatta 48-49-ben, hogy e nyilatkozattal a nemzet akarátának valánk tolmácsai.

Én elveimmel e téren állók.

Nekem hazánk függetlensége polgári hitvallásom istensége.

Az Isten nem halt meg, bár ha oltára körül a hívek meggyérültek is. Az ámitások köde szétfoszlik, a csalódásokból kiábrándulnak. És a hívek sorai újból megtömörülnek az oltár körül.

És minő térre kellene állanom, ha önök felhívásának engedve, a képviselői állást elfogadnám? ...

A hadügy, külügy, s legnagyobb részben a pénzügy és ezekkel a háború, béke, szövetségek, nemzetközi szerződések is általában az államkormányzat mindazon magas attribútumai tekintetében, melyek *egy országot állammá, egy népet nemzetté tesznek*, – hazánk állami személyisége eltöröltetett, s Magyarország részint alávettetett a birodalmi minisztériumnak, részint *az osztrák birodalommal politikáikig egy állammá összeforrasztatott*.

Mindezek folytán az államkormányzati hatóságból kivetkőztetett, tehát „teljességgel nem független, s *miniszteriális elnevezésre alig is érdemes a magyar minisztérium*, számára csakis a tartományi beligazítás van fenntartva, de ama roppant jogfeladások logikájánál fogva, még ez is nem azon szabadsággal, melynek körét s irányát kirekesztőleg hazánk saját érdekeinek kellene megszabni, hanem csak annyiban, a mennyiben a közösügek birodalmi politikája megengedi.

Őseink s a 18 év alatt elvérzett szabadsághősök feljajdulnának sírjaikban, ha megérthetnék, hogy egy magyar országgyűlés ily jogfeláldozásokat aláírhatott...

Mindez már el van végezve, mindez már *törvény*. A koronázás is ezen alapon hajtatott végre, s azon ünnepély, mely közel kilenc századon át a nemzet jogai szentesítését képezte, 1867-ben az önként feláldozott nemzeti jogok sírját tetőzé be ... .

És (jegyezzék ezt meg, kérem, jól maguknak, honfitársaim) ez a borzasztó közösügyi alku, melyet az országgyűlés többsége a nemzetre reászavazott, n e m e g y m e g h a t á r o z ó t t i d ő r e , h a n e m ö r ö k r e s z ó l , é s n e m i s o l y t ö r v é n y h o z á s i t á r g y , m e l y e t , a m i n t e g y t ö b b s é g m e g s z a v a z o t t , ú g y m á s t ö b b s é g e l t ö r ü l h e t n e . N e m , e z o l y v é g z e l m e s h a t á r o z a t , m e l y e t h a a b é c s i R e i c h s r a t h i s h o z z á j á r u l , s m a g y a r o r s z á g g y ű l é s n e k , n e m á l l a n d t ö b b é h a t a l m á b a n b é k é s ú t o n m e g v á l t o z t a t n i . M e r t a z e g y n e m z e t k ö z i k é t o l d a l ú s z e r z ő d é s , m e l y e t c s a k k a r d d a l l e h e t e n d m e g s e m m i s í t e n i , h a p o l i t i k a i k ö v e t k e z m é n y e i i d ő k ö z b e n a n e m z e t e t m e g n e m ö l i k .

Igaz ugyan, hogy ha az országgyűlés többsége nem adná magát át az árnak, mely Bécs felé sodor, az országgyűlési képviselők még ezen helyzetben is tehetnének jót szerencsétlen hazánkkal, még e boldogtalan közösügyi dologban is ... .

Azonban tény, hogy azok után, a miket az országgyűlés már elhatározott, a képviselők immár – fájdalom – azon térre vannak szorítva, melyen *hazánk állami függetlensége már*

feladatott s az osztrák birodalommal összeolvadás elfogadtatott – könnyebb vagy nehezebb feltételek -, de feladás, de összeolvadás.

Engem e térre lépni lelkiismeretem tilt; és tiltanak elveim; előttem mindennél magasabb és *semmi tekintetnek alá nem rendelhető cél az ország függetlenségének visszaszerzése*; s mint a dolgok állanak, e cél elérése nem a képviselői széken eszközölhető.

Tizennyolc éve eszem a számkivetés keserű kenyerét, melyet, mert *tiszta, de üres kézzel vettem búcsút hazámtól*, csak nélkülözések közt, keserves munkával valók képes megszerezni örömtelenül. – Embernek, ki szereti hazáját, miként én szeretem, *mindig kínos a hontalanság*; kétszeresen az ily helyzetben: és irtózatos a gondolat, hogy fáradt csontjaim tán *idegen földbe fognak örök nyugalomra tétetni*, mint tétettek széjjel két világrészben előbb anyám s két testvérem csontjai, utóbb leányomé s nőmé; és velők családi *boldogságom, mely egyedüli vigasza volt hazafiúi bánatomnak*.

De bármennyire *sóvárogjon* is lelkem hazám felé, a sóvárgásnak engedni tilt *az elvhűség s a kötelesség*.

Volt idő, midőn nem tartottam szabadnak fenyegetett életemet hitem és vallásom megtagadásával biztosítani.*

Még kevésbbé tartom szabadnak a számkivetés keserveitől politikai hitem árán megszabadulni. – Pedig tény, hogy, ha én kivételes helyzetemben, melyet fentebb említék. Önök meghívásának engedve, haza mennék, s a bizony – valljuk meg az igazat – nem is egészen törvényes eredetű országgyűlésen helyet foglalnék, ennek sokkal messzebbvágó jelentősége volna, mint a mennyit Önök ösztönszerű jóindulatukban célba vettek.

Fogok-e még valamit tehetni hazánk függetlenségének visszaszerzésére? Nem tudom. Ez a körülményektől függ, s függ mindenekfölött a nemzet magatartásától. *Nemzetünk elég erős arra, hogy, ha akar, sorsának ura lehessen*. Sorsa, Isten után, saját határozottságától függ – egyes polgár csak annyi erővel bír, a mennyit neki a nemzet kölcsönöz. Ha a múltban némely nagy dolgoknak lehetek eszköze, *az érdem a népé*, nem az enyim. Én csak tükör val ék, mely a kapott világot visszasugárzá. *A világ a nép vala*. A mely percben önbizalom-rontó cselszövények folytán e világ meghomályosodott, én tehetlenné váltam. *A múlt a jövendőnek tüköré*.

Engem az alkalom hazafiúi kötelességem önzéstelen teljesítésére mindig késznek fog találni. De ha úgy akarnák a vég-

* Törökországi internáltságából kiszabadulhatott volna, ha mohamedánná lesz.

zetek, hogy hazánk függetlenségének visszaszerzésében nap-számos többé nem lehetnék, legalább egy élő tiltakozás gyanánt akarok s fogok végleheletemig állani, minden alku, minden törekvés ellen, mely hazánk állami függetlenségének s nemzeti önállásának akármilyen áron, akárminő feltételek alatt megcsönkítésére van irányozva.

És higgyék el Önök, tisztelt honfitársaim! e tántoríthatatlan hűséggel elveim iránt, s ezzel kapcsolatban cselekvési szabadságom föltartásával, *jobb szolgálatot tessék a hazának*, mintha engedve önök felhívásának, az osztrák birodalommal! összeolvadás módjának s feltételeinek enyhítésére ajánlanám fel közreműködésemet.

Jöjjön, aminek jönni kell!

Ha számkivetésben kellend is meghalnom; ha azon kilátással kellene is meghalnom, hogy fiaim – nevemmel elveimnek is hű örökösei – talán szintén úgy örökös számkivetésre lehetnek kárhozthatva, én zászlómat el nem hagyom.

Vegyék Önök hálám ismételt kijelentését s fogadják szíves, igen szíves baráti üdvözetemet.

Kossuth Lajos.

A TURINI REMETE DOLGOZÓSZOBÁJA

Lerél a váci kerület választóinak*

Turin, 1867 augusztus 20...

Tisztelt Elnök úr!**

Tartozó tisztelettel vettem a választási jegyzőkönyvet, melynek átküldésével tudtomra adni méltóztatott, hogy a váci kerület országgyűlési képviselőiévé közakarattal megválasztattam.

És megilletődéssel olvastam a hozzá mellékelt szívélyes felhívó levelet, mely által annak. 507 aláírói, a jóakaratra csekély személyemet érdemén túl megtisztelő kifejezéseivel, szólítanak fel, hogy a reám ruházott képviselői tiszteletet vállalam, el.

Engedje Elnök úr, önt s Ön által a haza jó és bal szerencséjében mindig határozott hazafias szellemű váci választókat becses bizalmukén, őszinte hálaérzetemről azon kijelentéssel.

* Kossuth e levelét a „Magyar Újság” című lap közölte, A lapot elkobozták. Szerkesztője Bősörményi László képviselő ellen, bűnpert indították a levél közlése miatt, A beteges Bősörményi a börtönbeli meghalt.

** Kossuth levelét a választású elnökhöz címezte.

biztosítom, hogy a váci kerület érdemes választói nemcsak politikai múltamat ismerték, midőn választásukkal megiszteltének, és ismerték az irányt és elveket, melyeknek életem szentelve van, hanem ismerték különösen azt is, hogy minő meggyőződéssel vagyok a fontosságban minden egyebet túlhaladó napi kérdés felől, értem: az úgynevezett *közösügyi* egyezkedést. Mert nagy nyilvánosságot nyert hazánkban ama nyílt levél, melyet Deák Ferenczhez intéztem. Tudták tehát, hogy én a jelen országgyűlés többsége által immár, fájdalom! törvény erejére emelt *közös-ügyi munkálatot nemcsak határozottan rosszalom*, de sőt, ha a részletekben is gyakorlati fogantatba vétetik s a nemzet belenyugvásával érvényesíttetik, a *nemzeti öngyilkossággal határosnak ítélem ....*

Köszönöm a váci kerület független jellemű választóinak, hogy ily határozott alakban kívántak kifejezést adni ragaszkodásuknak azon politikai irányhoz és elvekhez, melyeknek életem szentelve van

Hanem, hogy én olyan Magyarországra térjek vissza, mely magát az osztrák birodalommal politikailag összeolvasztotta ... Ez nemcsak czélszerűen volna, hanem teljes erkölcsi lehetetlenség is ...

Nem is tartom szükségesnek ez elhatározásomat bővebben indokolni, kivált azok után. miket a jászladányi kerület megkeresésére írott s eddig – bár mint látom, csonkítva – nyilvánosságra is jutott válaszomban elmondottam.

E helyett inkább engedelmet kérek tisztelt Elnök úrtól, hogy a helyzet felderítése végett a közügyek iránt némely észrevételeimet közölhessem.

Én úgy látom, hogy azokra, amik Magyarországon történtek, két dolog igen nagy befolyással volt.

Egyik: az orosz-tóli félelem, mely mesterségesen terjesztett s ügyesen felhasználtott.

Másik: a nagy szavak hangoztatásával a látványos ceremóniákkal előidézett *fogalomzavar*, melynek folytán sokan a jelen állapotot az 1848-i alkotmány visszaállításának hitték, s azért, azt, a mi állami függetlenségünk napjának alkonya, „e g y s z e b b j ö v e n d ő h a j n a l a” gyanánt üdvözölték.

Hallottuk nyíltan felállítani a tételt, hogy azért szükséges a közösügyi jogfeláldozások árán is kiegyezkedni a bécsi hatalommal, mert csak az osztrák birodalmi szorosabb egyesülés biztosíthatja hazánkat az orosz ellen.

Es a nemzet megijedett és sietett az osztrák sas szárnyai alá bújni.

Ne higgyen a nemzet ez *ámításnak*. A félelem *mindig* rossz tanácsadó. Ez esetben pedig már éppen a dőreséggel ha-

táros. Mert a tény az: hogy az osztrák birodalmi összeolvadás nemcsak hogy nem biztosítja hazánkat az orosz ellen, hanem éppen ez az összeolvadás vagy *realunió*, vagy szorosabb egyesülés, vagy akárminek nevezzük, éppen ez az, ami az orosz inváziót nyakunkra hozza.

Úgy van vele a nemzet, mint ama kis madár, mely akrokodílustól félelmében a krokodílusnak a szájába repül.

Ez a szorosabb egyesülés az osztrákokkal nemcsak nem villámhárító, de sőt *villámvonzó*. S azonkívül nemcsak hogy nem tesz minket erősebbé a védelemre, de sőt gyöngékké s tehetetlenné teszen, mert a maga által provokált *kültámadás veszélyét a belső szétbomlás kilátásával kapcsolja össze*.

Figyelmet kérek az orosz agitációk tényére, melyek nagyon sűrűnek, minthogy tevékeny metőt készített számukra az osztrák birodalommali szorosabb egyesülés.

Hallom, vannak, kik azzal nógatják a madarat, a krokodílus torkában, hogy ilyen meg amolyan szövetség segítségével Ausztria helyre fogja állítani Lengyelországot, és ez majd biztos védőfala leendhazánknak az orosz ellen.

Senki nálamnál nem óhajtja forróban, hogy *a lengyel nemzetnek a rajta elkövetett irtózatot hunért Európa igazságot szolgáltatson*: követeli ezt az Örök igazság s az európai szabadság közérdeke; és megérdemli ezt a lengyel nemzet bámulatos erélye, melyet sem az *idő*, sem a szenvedés nem képes megtörni. Irtják, mint az erdőt! és a dülő fák virágporából s a földbe szakadt gyökerszálakból új erdő nő, szilárdabb, mint valaha. Magasztos látvány! Le kell előtte borulnunk, bár ha – magunkra gondolva – elpirulunk is önkénytelenül.

Hanem én azt mondom a nemzetnek: ne higgyem az ámitásoknak. Ha Lengyelország ily *k o m b i n á c i ó k* kíséretében visszaállíthatnák is (ha visszaállíthatnák), nem szolgálhatna védi alul Magyarországnak – mert a mikorra Lengyelország így visszaállíthatnák, *Magyarország futandott Lengyelország jelen sorsára* s nem lesz mit védőfalaznunk.

Ennyit röviden ama félelemre, mely a közösügyi egyezkedés elfogadásánál oly átokterhes befolyást gyakorolt,

Ami pedig az alkotmány körüli fogalomzavart illeti: nem győzők eléggé bámulni, hogy akadáhat ember as országban, *aki csak egy pillanatig is képes magát azzal áztatni*, hogy az alkotmány vissza van állítva Magyarországon.

Aki a had- és pénzügyre és általában az országkormányzati politikára nézve összehasonlítja az 1848-iki törvényes állapotot a mostanival, teljes lehetetlen nem látnia, hogy a közjogi helyzet, melyet a közösügyi egyezkedés teremtett, nemcsak; hegy nem visszaállítása, s még csak nem is módosítása

az 1848-iki alkotmánynak, hanem *annak egyenes tagadása*, sőt annak valóságos *eltörlése*.

Általában azon közjogi helyzetben, melyet a mostani országgyűlés teremtett, *nem* is lehet alkotmányról szólni. Intézményekről igen, *de alkotmányról nem*. Közigazgatásról igen, *de országkormányzatról nem*. Legkevésbé parlamentáris kormányzatról. Mert a feladott jogok nélkül sem ország nincs, sem parlament nem lehet. *Csak osztrák birodalmi magyar tartomány van s csak tartományi gyűlés lehet*.

Ezen állapotnak ellene kiált a jog, az igazság, az ősi hagyomány religio ja, a történelem törvénye, a nemzet géniusza, a szellemi ösztön, az anyagi érdek és az önfentartás kötelessége.

És pedig ellene kiált nemcsak Magyarországon, hanem az osztrák birodalomhoz tartozó nemzetek nagy részénél is.

Mert nemcsak Magyarország államjog! személyisége koboztatók el az osztrák birodalmi egység számára, hanem a birodalmi nemzetek személyisége is elkoboztatik ama fantastikus új állameszme számára, melyet *Ciszajthániának* kereszteltek.

Elégedés nélkül nincs kiengesztelődés. – Pedig veszélyesen téved az uralkodóház, ha az gondolja, hogy ily állapottal lehetséges oly igazi tartós elégedést, előidézni, a minőre szükség van, hogy hatalmas lehessen. sőt hogy magát csak biztosnak is éhezhesse.

A könnyen magyarázható illúziók mámora hamar elszáll a valóság fagyos ujjainak nyomása alatt; és tapasztalni fogja a bécsi udvar, hogy e nagyon rossz számítása kísérlet által az elégedés pohara helyett *Pandora, ákos szelencéjét ürítette ki Magyarországra is, a birodalomra is*; – ki senkit nem elégített, *meg* senkit, nem nyugtatott, hanem támasztott magának ellenséget benn és künn, és jobbra és balra, mindenfelől és veszélyeket idézett elő. nagyobbakat mint valaha ért, – veszélyeket, melyekkel szemben még a barátság, még a szövetségek is csak a bukás kútforrásai lehetnek.

Mondhatja Elnök úr, hogy ismert elveim mellett nem épen hivatásom nagyon aggódni a felett, hogy a bécsi udvar magát veszélybe, dönti... Elismerem. De igenis hivatásomnak tartom *inteni* nemzetemet, ne hagyja magát oly útra tereltetni melyen *a bécsi udvar bukásába Magyarország is beletemetetik*. Ne ajánlkozzék Magyarország máglyának. *melyen a történelem kérlelhetlen logikája az osztrák sást elégeti*.

És én loyális ellen vagyok. Engedjen nekem a hatalom egy tartalékgondolat nélküli szabad szót.

Igaz – és nem újságot mondok, meri hirdettem ezt ezernyi ezrek hallatára két világrészben éveken át, – igaz, én az

osztrák ház uralmát hazám függetlenségével és önállóságával összeférhetetlennek hiszem.”

De hát cáfoljon meg engem a bécsi udvar. Övé az ország és a hatalom. Győzze meg nemzetemet, hogy nincs igazam! *Allítsa helyre az 1848-iki alkotmányt csonkítlanul és tartsa meg hűségesen.*

Ekkor a magyar nemzet elégedettnek érzendi magát, bár-fai legyen is az én véleményem.

Higgye el, jobban, szerencsésebben fog gondoskodni saját javáról és hatalmáról ez által, mint minden által, amit birodalomegységi rögeszméjének hízelgő tanácsosai javasolhatnak.

Hanem arról is legyen meggyőződve a bécsi udvar, hogy ama történelmi problémát, mely a bécsi politika s a magyar nemzet önfentartási ösztöne kost 350 év óta vitatattik, ily kísérletekkel, mint ez a közösügyi munkálat, megoldani lehetetlen.

Fontolja meg a hatalom e szavakat, mert bennök *a nemzet géniusza a történelem logikája szól.* A méltányos ellen szava bizony érdemel annyi megfontolást, mint a hízelgő barátoké ..

Valóban különös fátum, hogy azt, ami a valódi hatalom egyetlen lehetséges kútforrása: a népek elégedését a bécsi udvar annyi átalkodottsággal feláldozza egy képtelen célszerűtlen rögeszmének.

Századok óta követi különféle formák alatt a birodalmi egységre törekvés politikáját.

Századok óta tapasztalja, hogy nem megyén. *Mégis ragaszkodik hozzá.* Azt gondolja, csak a formát nem találta el, és fájdalom, mindig akadnak hízelgő tanácsadói, kik új meg új formákat tanácsolnak neki a lehetetlenség megkísérlésének folytatására.

Nem lehet semmi fonna alatt; *nem fog menni a dualistikus forma alatt sem,* mint nem menne trialistikus foederalistikus, vagy akármi nő forma alatt, mert az eszmének, amellet, hogy eredendő bűne az igazságtalanság, még azon orvosolhatatlan hibája is van, hogy lehetetlent akar.

Egy *létező* nemzetnek politikai egységét a faj-, nyelv-, valláskülönbség nem teszi lehetetlenné. Legvilágosabb példa erre a politikai organisatio két ellentétes véglete: az orosz-birodalom és a köztársasági Észak-Amerika.

De kifejlett s külön személyiségük teljes öntudatával bíró nemzeteket egy állammá összeolvasztani lehetetlen.

Felejtí a bécsi udvar, hogy nem a nyugati római birodalom szétbomlására következett zavaros századokat éljük.

Aztán – Istennek a történelem minden betűjéből kimennydörgő szava kiáltja, hogy *amely uralkodó biztos és hatalmas akar lenni, népeit elégedettekké kell tennie.*

A bécsi udvar pedig – fület dugva Istene szava előtt - biztonsága s hatalma forrását még mindig csak a hadseregben s annak a nemzetek különböző géniuszeit sértő hadszervezeti s vezényelvi egységében keresi, mely őt *Solferinóhoz* és *Sadovához* vezette.

Kutatja az okot mindenhol, csak ott nem, ahol fekszik. Hadseregek: élő szervezetek és nem holt gépek. Erkölcsi rugókra van szükségük. *Csak lelkesedett sereggel lehet győzni*, már pedig a birodalmi *egység* lehetetlen eszméje, akár abszolutisztikus formában nyilatkozzék, akár alkotmányos színű köpönyegbe takarózzék, akár reichsrathban, akár delegatiókban legyen személyesítve, lelkesedést teremteni bizony soha sem fog, legkevésbé most, midőn az öncélra jogosítottság érzete annyira kifejtett a népekben, miszerint: a fegyelemnek semmi vaspálczája sem képes megakadályozni, hogy a szuronyok is gondolkozzanak.

Sem a magyar koronának, sem az osztrák birodalomnak népei nem szolgálalkú, barbár népek, melyeket lánczon vezetni lehetne. Nincs itt és nem lehet a trón biztonságára s hatalmaságára más mód, *mint tiszteletben tartani a népek jogait*, – kielégíteni a jogos vágyakat és szabad kezet engedni nekik, hogy magukat öncéloknak tekintve, boldogságukat saját módjuk szerint eszközölhessék,

Ebben van a biztonság s a hatalom titka... Minden más rendszert vagy kinevet az élet, vagy megtöri...

A bécsi udvar más úton jár.

Ha az volt célja, hogy magát jobbra-balra, mindenfelé elégedetlenséggé] vegye körül, azt elérte – mesterileg.

S még mást is elér. Azt, hogy a háborúban, melyekre a követett rendszer okvetlenül vezetni fog, maga készít ellenségei számára oly támaszpontokat, melyekre a belső szétbomlasztás emeltyűit hatalmasan reá fektethetik.

Legyen neki az ő hite szerint.

Hanem a nemzet nézzen maga körül és ébredjen fel az önfentartás ösztönének bölcsességére.

Legyen hű a nemzet önmagához; – *meg* mindent meg lehet menteni. *Veszve csak azon nemzet lehet, amely lemondott, önmagáról.*

Ezen megjegyzésekre kívántam a jelen alkalmat felhasználni. – Hosszadalmasságomat menteni fogja – reményilem – a fennforgó érdekek fontossága.

Engedje, tisztelt Elnök úr s engedjék tisztelt választóim

hinnem, miként az, hogy a reám esett választást ezúttal nem fogadhatnám, nem fog irántami jó indulatukban csökkenést okozni.

Fogadjuk szíveden hálás köszönetemet és engedjék, hogy magamat jóakaratokba s becses emlékezetükbe mély tisztelettel ajánlhassam,

Kossuth Lajos

K O S S U T H   T U R I N I   L A K Ó H Á Z A

Felelet sokaknak*

Turin, 1868 december 24.

Tisztelt uram!

Azon testületeken s egyesületeken kívül, melyeknek szíves megemlékezésére külön-külön válaszolni még szabadnak tarthattam, a rokonszenv s bizalom különféle nyilatkozatai által lettem más számosak részéről is megtisztelve a közelebb múlt hónapok alatt...

Ezekkel kapcsolatban válaszomat sürgető felszólítások érkeznek hozzám több oldalról. – És ez az, a mi a nyilatkozást mulaszthatatlan kötelességemmé teszi...

Sem hozzám nem illenék, sem a levélírók várakozásának meg nem felelnék, ha, szemben a politikai fejtegetésekkel,, különleges válaszaiban pusztán hálás köszönetem kijelentésére szorítkoznám a nyújtott megtiszteltetésekért; a becses levelek politikai tartalmait pedig vagy hallgatással mellőzném,

* Városok, községek, egyesületek szakadatlanul tüntettek Kossuth mellett. Ezek közül többeknek közös levélben köszönte meg a megemlékezést.

vagy oly tartózkodással viszonzom, mely nézeteim valódi horderejét félreértésnek tehetné ki, a minnek jeleit itt-ott már eddig is tapasztalám.

Én nemzetünk jogait és hivatását, s e jogoknak és hivatásnak megfelelő képességét illetőleg, igen határozott meggyőződésekkel bírok, melyektől – *ha egyedül maradnék is velük szeles e világon* – soha és semmi körülmények közt el nem állok, mert e meggyőződések hazánk állami létének alapjára vonatkoznak. Reformkérdések körül még a kormányforma kérdését is középük értve, szabad, sőt esetleg hazafiúi kötelesség is lehet a kiegyezés mint részletfizetés elfogadása, csak valóban részletfizetés természetével bírjon, jogot fel ne adjon s a helyes irányban továbbhaladásnak útját ne vágja. De a hol egy millióból álló ezredéves nemzet állami életének alapja forog kérdésben, ott én a kiegyezéseket semminemű feltételek alatt sem szabadoknak, sem magának az állami létnek feladása nélkül lehetségeseknek nem tartom.

És mert az élet, a sokszerű tapasztalás, a tudomány s a történelem bölcselmének gondos észlelése azon meggyőződésre vezettek, hogy *a nemzetek életébe vágó válságos kérdéseknél mindig csak egyetlen egy megoldás tehetséges*, hogy ezen egyen kívül akármely bölcsesség is hiába keres megoldásokat, s hogy keresésével végtére sem ér el egyebet mint azt, hogy a mesterkéltnél módosított kutatásának maga a cél esik áldozatul, *én meggyőződésemet semminek, még az összes élő nemzetek ellenkező meggyőződésének sem rendelhetném alá.*

A mesterkéltnél expediensek gyarló csónaka libeghet ideig-óráig a sima víztükrön, míg szép csendes az idő, s a benn ülők gyönyörködhetnek helyzetük apró kényelmeiben; *de keljen fel csak a vihar szele*, – a mint fel fog kelni okvetetlenül, – a gyarló csónak a legelső szirten darabokra török s a benn ülők bánata késő bánat lesz.

Azonban az én politikai hitvallásom fejtegetésére jelenben nincs véleménynyilatkozati szabadság a magyar hazában.

Hogy azon határon túl, melyet jól-rosszul a törvények kiszabnak, a hatalom ritkán tűr ellenkezést, azt megfoghatom; hanem én úgy tapasztalom, hogy a magyar kormány-körökben azon önbizalom helyét, mely csak egy egészséges államszervezetből fejlődhetik ki, a félelem betegségének gyanakodása foglalta el, mely az óvakodás burját nagyon is túlfeszíti, s melynek kezében a törvény önkényné, a szigor üldözessé fajul.

Nagyon éreztem én azon néhány felszólamlásaimnál, melyek a „Magyar Újság” útján nyilvánosságra jutottak, hogy nyilatkozataimban egy bizonyos határon túl nem mehetek; és

nem is ringattam magamat a hazánkban közvélemény jelen állapota iránt ábrándokban, s épp azért szabatos választóvonalat húzva az én saját hitem s a nemzet törvényes óhajtásai közt, ezeknek szempontjából csakis oly nézetek fejtegetésére szorítkozom, melyek egy loyális parlamenti ellenzék határvonalán belül maradtak. Saját személyes következetességem megóvásául, hét rövid szóban a váci levélben felemlítettem ugyan egyszer saját hitemet, de nemcsak nem indokoltam azt egyetlen egy szóval is, nemcsak nem iparkodtam arra honfitársaimat reá bírni, de sőt világosan kijelentettem, hogy ha az 1843-diki alaptörvények, melyek nemzetünk számára minden állami ügyekben, nevezetesen a pénz- és hadügyek körül is, minden idegen avatkozástól ment, független önkormányzatot a királyi szó szentségének hozzájárultával biztosítottak, csonkítatlanul helyreállítatnak és hűségesen megtartatnak, a nemzet tökéletesen meg lesz elégedve, bármi legyen is az én egyéni véleményem . . .

Esedezem annak okáért minden illetők előtt, méltóztas-ezen indokoknál fogva engem a különleges válaszolás kötelessége alól felmenteni s mindnyájuk irányában érzékeny hálámnak ezenneli együttes kijelentésével megelégedni.

Csak egy van, mire nézve nyilatkozni, mint egyén, magam iránti tartozásnak, s egy szükség, mire, mint hazafi, figyelmeztetni helyzetemben is szabadnak hiszem.

Az idézett levelek csaknem mindegyikében mielőbbi hazatérésem óhajtását látom kifejezve.

Mély megilletődéssel köszönöm e részvétet.

Hazám viszontlátásának reménye csaknem az egyedüli kapocs, mely még az élethez köt.

Hiszen magyarnak születtem, s mi magyarok nem birunk a világpolgárság azon fokáig elmállani, vagy ha úgy tetszik, felemelkedni, hogy hazánkon kívül hont találhassunk.... Én fel tudom fogni ama velenceit, ki bünt színlelt, melyért számkivetéséből haza kellett vitetnie, hogy halálra ítéltessék, miszerint hazáját bár csak a ...sóhajok hídjáról” még egyszer láthassa. Ah, mert az ő hazája igazságtalan, kegyetlen lehetett egyes polgárai iránt, de független volt, saját sorsának szabad ura. – Nagyon fel tudom fogni, hogy e honvágy egy ily haza felé erőt vett nála ifjú élete szeretetén. – Aztán megemlíthetem-e, a nélkül, hogy panaszkodni látszassam, (mert türni tudok, de panaszkodni nem), megemlíthetem-e, hogy, *a ki körömben csak meg is fordult, tudni fogja, mi bánatosan szomorú körültem még a levegő is.*

Nagyon sóvárgom hazámat viszontláthatni, de csak a független vagy függetlenség felé törő magyar hazát szabad vi-

szontlátnom, az állami jogállásról lemondó Magyarországot nem.

Tudom, hogy az 1867-diki közösügyes törvények párthívei e lemondást nem akarják bevallani. Ez politikájuk fonákságának kényszerű következtése: de a tényálláson nem változtat. A tényállás pedig az, hogy az 1867-diki törvények Magyarországa bizony nem az 1790-diki X. s 1848-diki III. törvény-cikkek Magyarországa ....

Ez a mi korunk borzasztóan reális jellemű kor. Frázisok költői zománczával jól nem lakik. Neki valóság kell.

A valóság pedig az, hogy állam csak az, a mely mindennemű állami ügyei körül önállóan, függetlenül intézkedhetik.

Nem rendelkezhetik hazánk idegen avatkozástól menten, függetlenül sem erszényéről, sem karijáról, sem háborúról, sem békéről, sem nemzetközi viszonyairól. S a ki ezekről így nem rendelkezhetik, biz az nem állam, lia a hangmérték minden lépcsőjén fel s alá magát államnak kürtöli is, – Ezen öntet-szelgő kürtölés nagyban emlékeztet az egykori magyar emigránsra, ki a koplalás egy bús reggelén imígy szólt pajtásához: „Csináljunk egymásnak jó napot, szólítsuk egymást nagyságos úrnak!”

Van a címekben diplomáciai fontosság, kétségtelenül, de csak akkor, ha valóságot jeleznek.

S z é c h e n y i szokta volt mondani, hogy „sujtásos nemzet vagyunk”; valóban sujtásos gyermek-nemzet volnánk, ha hazánk állami létének feladásaért címekben, keresnénk kárpótlást ....

„O s z t r á k - m a g y a r b i r o d a l o m !” Ez egészen új. Borzasztóan új: a Bocskaiak, Bethlenek, Rákóczyak, Tököliek, az 1790-diki törvényeket alkotott elődök sa 20 év előtt önállásáért elvérzett hősök sírjaikban is feljajdulnának, ha e címet meghallhatnák.

Mert e cím egyenesen tagadása Magyarország államiságának. E cím egyenesen kimondja, hogy sem Austria nem állam többé, sem Magyarország nem az, hanem a kettő együtt teszen egy államot, mind az egyik, mind a másik alkatrészévé, tartományává lett egy új, egységes birodalomnak.

Ez tény, melyet sem bármi magas helyek tekintélyével elfrázisozni, sem bármi hangos lelkesedéssel eiéljenezni nem lehet.

Tökéletesen igaz, a mit a jobboldali közegek mondanak, hogy e „vívmány” korrekt kifejezést ad a helyzetnek. De épp az a legfájdalmasabb, hogy a múlt országgyűlés többsége oly helyzetet törvényesített, melynek egy oly cím felel meg, a

mely büszkén kiáltja ki az egész világnak, hogy Magyarország állami létéről önként lemondott, s mint tartományi alkatrész Austriával egy egységes birodalommá összeolvadott.

Történjék velem akármi bár, én ezen új birodalomnak polgárává, én osztrák-magyarrá sohasem leszek. Szívemnek dobbanása visszaborzad e gondolattól.

Ne értsenek félre, honfitársaim. Nem a boszú, nem az engesztelhetlenség indulata vezérel engem. Bár igen sok történet, mit megbocsátani nehéz, feledni lehetetlen, de még sem engesztelhetlenség vezérel. Minthogy meg a monarchia elve van fölényben Európában, hű alattvalója tudnék én lenni a magyar királynak, de csak is a „magyar királynak”, bármi emlékezet legyen is múltjához kötve. S nálam a szó, melyet ki mondok, sem nem önáltatás, sem nem számítás, mely fenntartásokkal ámul vagy ámít, hanem a Magyarországgal – mint egész a részszel – egybeolvadott osztrák birodalom polgára, sohasem leszek. Engem semminemű tartományi alkotmányosság ki nem elégít, még ha százszor valódibb volna is mint a jelen felemás állapot. En nemzetem számára állami önállást veszek igénybe. Állami önállást, melyhez joggal is. képességgel is bir, s melyet el is ér, csak akarni bírjon.

Meglehet, hogy pálczát törtem e nyilatkozattal életem hátralevő napjai felett. Legyen úgy, ha másképp nem lehet! *Kell, hogy oly emberek is legyenek, kik az elvet, mely életük vezércsillaga volt, nem adják fel semmi áron. Elvhűségük néha termő maggá lehet a jövendő) földjében. Néha poraikból kél ki, mi életükből ki nem, kelhetett. Ha martyrok nincsenek, a kereszt nem ül vala diadalt...*

Levél egy szigetvári egyesületnek*

Turin, 1870 márczius 4.

Tisztelt Elnök úr!

Válasszal tartozom a szigetvári olvasó-egylet nevében hoz-
zám intézett becses levélre, mellyel azon derék egylet tisztelet-
beli elnökévé lett megválasztatásom tudtomra adatott....

Engedjék meg Önök, kik ama földet lakják, melyben
Zrínyinek s 2500, többnyire névtelen félistennek földi porai
vegyülnek, engedjék meg Önök, hogy a tanulság kedvéért visz-
szavehessem emlékezetöket régi dolgokra, miket ismernek, de
minek tanulsága el nem avult, *A történelem az élet mestere,
az igazságnak világa*. Jó néha felfrissíteni az emlékezetet....

A török hatalom hanyatlása Szigetvárnál kezdődött. A
szigetvári véráldozat *uralmat biztosított a keresztyénségnek*
Európában.

De hazánknak enyhet nem hozott... A török uralma nem
gyengült meg általa hazánkban, gyengülés helyett terjedt az
és erősödött.

A haza nem lőn megmentve. Európa mentelme roppant
nagy eredmény volt ugyan, de csak közvetett, csak végered-
mény, mint az lenni szokott a történelem korszakos lépteinél.

Ki hát az, ha nem a haza, akinek közvetlenül fennmara-
dást adott, életet biztosított a szigetvári véráldozat? – *Az
osztrák ház*.

Kinek, ha nem a hazának javára haltak meg Zrínyi s ne-
ves és névtelen félistentársai? *Az osztrák háznak*.

Csodára volt szükség – írja Richelieu bíbornok, – *hogy
az osztrák ház fennmaradhasson. Szigetvár hősieis védelme volt
a csoda, mely őt megmenté*.

* Kossuthot ragaszkodásának jeléül igen sok társadalmi egyesület
üdvözölte, vagy választotta meg díszelnöknek. Kossuth ez üdvözléseket
is levelekben köszönte meg. Esek közül a szigetvári olvasó-egylet elnö-
kéhez intézett levelét közöljük.

Simonides egy gyönyörű sírverset szerzett a 300 spártai, emlékére, kik Leonidással a Thermopyláknál meghaltak. E sírvers kerekded lefordításán ekkorig megtört minden tehetség, de hozzávetőleg értelme ez: „*Vándor, mondd meg Spartának, hogy meghaltunk engedelmessé a liaza szent törvényeinek.*”

Ha Simonidest akarná utánozni, ki a szigetvári Leonidasra s társaira s dicső halálára sírverset írand, Spárta helyett nem Magyarországot, hanem a bécsi Burgot kellend írnia, s a haza szent törvénye helyett „hűséget az osztrák ház iránt”.

Ez valódi értelme a szigetvári áldozatnak.

Meg is hálálták maradékaiban a határtalan hűséget, mely-lyel magát Zrínyi feláldozá. *Meghálálták az irtózatig.* – Legközelebb örökösét egy megmérgezett retekkel ölte meg *Wallenstein*, azon pokoli terv egyik választott végrehajtója, melyet Magyarországnak cseh lábra helyezése iránt Bécsben egy udvari tanács megállapított s határozatokba foglalt, II. Ferdinánd sajátkezűleg aláírt, Hormayr a titkos levéltárban felfedezett s nyilvánosságra hozott! *Egy másik Zrínyit* vadászat közben elejtett egy vadkan, mely „*puska alakban*”, mint mondják, mai napig is látható egy bizonyos titkos múzeumban. *Egy harmadik Zrínyi a vesztőhelyen vérzett el*, Bécs-Újhelyen, külföldi bírák által elítélve, egy minden isteni s emberi igazságot lábbal tapodó eljárás mellett, melynél- ellenébe, midőn az ember természetes jogaira hivatkoznék, azt felelték neki, hogy „*a természet törvényei nem Magyarország törvénye*”. – Kastélyai feldúlattak Horvátországban s gazdag ezüst asztali készlete már használatban volt Bécsben az udvari ebédeknel, mielőtt a gunyoros vádkereset ellene csak megindíthatnék is. Özvegye megtévelyodva börtönben halt meg, fiát pedig, *Boldizsárt*, az utolsó Zrínyit, csupán azért, mert *nem hitték*, hogy megbocsáthassa, amit atyjával tettek, *föld alá zárták Rattenbergben*, ott táplálták egy nyíláson át kenyérrel, vízzel húsz éven át, sötétben, egy mécs világa nélkül, míg megszűnt ember lenni, elfelejtett beszélni, elveszte eszét, el tagjai használatát s meghalt.

Így háláltatott meg a szigetvári Leonidas önfeláldozása.

Láz futkos végig idegeimen ez emlékezetek megújítása közben és eszembe jut Mária Terézia panasza, hogy: „nem volt hely, ahova biztonságban lehajtaná fejét”, midőn anyává léte- lét várta. És eszembe jut *A „vitam et sangvinem*”, mely őt és házát megmenté. És elvonulnak lelki szemeim előtt azon idők- nek véres árnyai, midőn az ír költőnek reánk is illő szavai szerint: „*Árulás volt a hazát szeretni s védeni halál*”; eszembe jut *Arad*, ez a magyar *Golgotha*; a pesti Újépület és a bitófák erdeje, s *Kufstein*, *Josephstadt* s a honban fulladásig zsúfolt

börtönök és a magyarok ezrei szétszórva a föld színén mint egy második Izrael és a rettenetes 19 év. És felütöm az 1791: X. törvénycikket és összehasonlítom vele az osztrák birodalom egyik felévé süllyedt magyar államot is – bizony, bizony, mondom, *a Zrínyiek sorsa a nemzet sorsának tükré.*

De hát nézzük csak, eltávolíthatatlan kénytelenség volt-e, hogy Zrínyi és társai, a hűség mártír hősei, feláldoztassanak?

Nem volt kénytelenség; huszonnégy nappal Szigetvár el-esése előtt Maximilian császár és király a Rábcza völgyében, állott 120 ezret meghaladott sereggel, jóval többel, mint amennyivei Szolimán Szigetvárt vívta, kívül hát, mint jól jegyzi meg Szalay: „bízást megmérkőzhetett volna”. De *Zrínyi felmentésére még csak egy mozdulatot sem tőn, még csak egy tüntetést sem.* Veszni hagyta – mint veszni hagyta a hősi Kerecsényit Gyulavárnál és Jenőt, s a most már gyászos emlékü Világosvárt. És veszni hagyta Babocsát, Vízvárt, Csurgót, Somogy s Zala többi erősségeit.

És miért mindezt? Azért, *meri a magyar király nem Magyarország érdekét tekintette főbb érdekének,* hanem azt, hogy épségben tartsa seregét Bécs fedezhetése végett. – A fejevesztett török had nem ment Bécsnek. A magyar király hát dűlni hagyta Magyarországot – s egy kardcsapás nélkül haza ment Bécsbe.

Nem jól van az, urak, Barátim, *nagyon nem jól van, ha egy nemzet fejedelmének más érdekei vannak, mint a nemzet' nek,* kivált ha azon más, azon idegen érdekek a politikában az irányt adók.

Pedig ez így volt sokszor később is.

Valóban jó, néha felfrissíteni az emlékezetet, mert a tör* ténelem az élet mestere, az igazságnak világa. Ezt még Cicero mondta – nagyon rég mondta, – azóta közel kétezer év tett bizonyosságot mondása mellett. De nekünk – úgy látszik – hiában ír s tanít a történelem. Mi felejteni nagyon szeretjük, – még a felejtethetlencet is. De tanulni? Tudnánk, csak hogy nem merünk.

És miért nem merünk? Hová jutottunk?

Eljutottunk oda, hogy hazánk mai közjogának sarka, hazánk politikájának vezéricsillaga (majd lidércet írtam) e tételben áll: a b i r o d a l o m (osztrák) e g y s é g é n e k s n a g y « h a t a l m i á l l á s á n a k é r d e k e e l ő t t m i n d e n t e k i n t e t n e k h á t t é r b e k e l l v o n u l n i.

Az idegen érdekek vontató kötele, melynek egykor Zrínyi és társai áldozatul estek, – már nemcsak pusztá tény többé. *Már jog.* Jogot írtam? Rosszul írtam, *törvényt* kellett volna mondanom. *Jog, térvény – nem mindig egyértelmű.* Lehet-

nek, vannak jogtalan törvények is. Vannak kétszer jogtalanok is. Ilyenek azok, melyeknek hozatalára ott, hol a törvényeknek a nép akaratából kell kifolyniuk, a törvényhozók nem kaptak a néptől még csak hallgatóságos mandátumot sem.

Ki tud nekem hazánknak szélte-hosszában egyetlen *egy* embert mutatni, ki az 1865/68-diki országgyűlés bármely képviselő tagjának mandátumot képzelt adni, hogy ama fatális tétel nyomasztó tényét törvénnyé emelje? ...

Hiszen a dolgról az 1865-diki választók ezernyi ezrei közt egy árva lélek sem álmodott!...

Ha ... megkérdezték volna a 65-diki választókat, kellene-e nektek az ily „vívmányok?” és hiszitek-e, hogy ezen vívmányokkal a magyar alkotmány helyre lesz állítva és minden meg lesz nyerve?

En nem igen nagy véleménnyel vagyok jelenben a közszellem felől hazánkban (nem minden vidék Szigetvár), de istenemre mondom, ha hasonló kérdések tétettek volna fel a 65-diki választóknak, hogy egeket hasogató „nem hisszük! nem kell! volt volna a felelet, épp oly egyhangúlag, mint felelt az egykori fehérvári országgyűlés azon kérdésre: kell-e nektek királynak az austriai főherceg ő fensége?*

Azok a jó választók 1865-ben azon hitben választották képviselőiket mindenütt, de kivétel nélkül mindenütt, az egész országban, hogy az 1861-dűd felírásokban dicsően kifejtett jogalpak választanak tántoríthatatlan védőket...

Igaz, hogy ezen aranyborjú imádói többségre vergődtek 1869-ben, de ez nem pótolja a jogalap hiányát az aranyborjú megöntésénél, legfőlebb egy új bizonyítványa a régi igazmondásnak, hogy *a bevégzett tényekben nagy erő rejlik*, ha hatalom által támogattatnak. És nehezebb kiverni a házból a befogadott hívatlan vendéget, mint volt volna be nem fogadni...

Valóban: *törvény, a joggal nem mindig egyértelmű*, oly törvényeiről is tud a történelem, melyek valóságos *államcsínyek* ...

Önök óhajtják, hogy a jogtalan törvény eltöröltessék s a jogos törvény összezúzott kőtablái visszaállítassanak. A nemzetől függ csak, ő teheti, más senki – sem amaz nem törődik el magában, sem ezek nem állítódnak vissza magukban. - A manák ideje lejárt

Hanem önök a béke emberei, önök óhajtják, hogy a törvény összezúzott kőtabláinak visszaállítása, ha lehetséges, *a béke olajágával*, nem füst, mennydörgés és villámlás közt történjék.

* Jénoe királyt 1526-ban megválasztó országgyűlés.

Érteni tudom ez óhajást *is* – méltánylom *is*. Hiszen édes hazánk oly igen, igen sokat szenvedett. De lehet-e ez így? Azt nem tudom. – Hanem azt tudom, hogy, ha a közösügyes bálvány még soká dédelgettetik a nemzet törvényeinek oltárán, – *a nemzet belehal imádásába.*

Most még szélcsend van, *de ez nem fog mindig tartani,* még csak soká sem. Vannak elutasíthatlan kérdések, melyeknek előre vetett árnyképe már látható a gőzkörben, felkölte előtt. És ha majd azon kérdéseknek, a birodalom belsejében is, mint kívüle, már is izzó tűzét egy európai fergeteg szele lángra lobbantja, *a közösügyesség oly bonyodalmakba rántandja Magyarországot, melyekből épségben szabadulnia alig lehetend.*

Divattá vált, amott a Lajtha két partján (szegény Lajtha, annak najádjai sem álmodták soha, hogy magyar is, osztrák is nevet kölcsönöz tőle), divattá vált, mondom az ily dolgokat, minőket említek, a jövőndő politikájának gúnyolni. De hát a „jelen politikája” az oktalan állatok politikája. Azok közt is leginkább csak a ragadozóké, meg a verebeké és a tücsköké» Azok élnek a reppenő percnak; *az embernek azért adott értelmet a teremtő,* hogy előrelásson és vigyázzon. Legyen egyén, legyen társadalom, boldogtalan az, ki a holnapot számba nem veszi. – A történelemnek, épp úgy mint az anyagi világnak, törvényt szabott az, aki monda: „legyen világosság” és lőn. A törvény így szól: „Ilyen ok, ilyen okozat; jaj annak, ki e törvénnyel számot nem vet”.

Hiszen igazi jövőndő politikát gondoltak követni a 67-diki törvényhozók is, csakhogy számításuk alapjaiban *hibás* vala. Meg is hazudtolta már az élet számításukat. Ez már ma nem sejtetem többé; már kiáltó tény.

Mi volt a főtekintet, mely őket a birodalmi egység, nagyhatalmi állás mindent háttérbe szorító politikájának aláírására reábirta? Miben kerestek vigaszt, kárpótlást a feláldozott állam jogokért? A külbiztonság tekintetében vést gyanítottak kívülről, s azt hitték, hogy a dualistikus alkotmány megszüntet minden ellentétet a birodalom nemzeteinek irányában, szilárd barátságot, szilárd szövetséget hoz létre velők, – minélfogva nyugodtan nézhetünk a külveszélyeknek eleibe, – De mi lett a következő?

Az, hogy nincs egyetlen egy barátunk sem a birodalom minden nemzetei közt. – Minden nemzet, minden nemzetben minden párt ellenségünk ké lett. Előbb csak a bécsi Burg felé fordult megsértett jogaik haragja, minket még a csehek is természetes szövetségesüknek tekintettek a közös elnyomás kútfeje után. Most a harag ellenünk fordult, bajaikért minket okoznak, minket

a dualistikus államjog feltalálói. A közösügyes alku össze-*forrasztás helyett szétzilálta a birodalom belső erejét, melynek mankójáért saját lábainkat cserébe adtuk; azok pedig, kiket jogaink feláldozásával szövetségeseinknek véltünk megnyerni, felzúdulnak ellenünk minden okidról.

Így cáfolta meg az élet a 67-diki törvényhozás számításait. Pedig szélcsend van. – Hát még ha a vihar napjai elkövetkeznek?! ...

Nem kell ezen egység a birodalom nemzetei közt senkinek, kivévén a németeket, kik szeretnék azt. de oly értelemben, hogy az urak ők legyenek a „birodalom” felett, Magyarországot is beleértve (amint hogy azt mindig bele is értik). Ők hát még azon nyomorúságos *autonómiai hulladékokat is sokllják*, melyei: sovány táplálékában a magvai nemzet vigasztalást keres, s mert sokalják, ellenségeink; míg a többi nemzetek azzal vádolnak, hogy mi vagyunk azok, kik ezen hulladékok kedvéért őket nemzeti önállásukból dualistikus találmányunkkal kikönfiskáltuk s a németiség uralomvágyának kezébe szolgáltattuk, „Mondhatják bölcseink, hogy e vád méltatlan, hegy nem igaz, *a tény ellentmond e tagadásnak.* Különb is megfelelt nekik nem rég a bécsi Reichsrath-Adresse vitái közben az, aki a nemzetiségek követeléseit a kormány nevében azzal utasította vissza, hogy: „azok kielégítését a dualistikus alku nem engedi, mert Magyarország csak egységes birodalommal akart alkudni”.

Tehát még a bécsi minisztérium is minket mutat fel mint *bűnbakot* a birodalmi nemzetek gyűlöletének, s *ezt nálunk szövetségnek nevezik* Tly szövetségért tagadtuk meg az ősök szent hagyományát s adtuk cserébe az utódok szent örökségét.

A lencse-tálas Esau alkuja áldás volt a mienkhez képest.

Milyen hát a kilátás, ha az alkut fennállni hagyjuk?

Az osztrák birodalom nem jelent nemzetet, csak földrajzi elnevezés. – A birodalom egy régi politika tehát *nem nemzeti, hanem a német faji uralom által sugalmazott család politikai.* Ezen politika bajnokává szegődött Magyarország a közösügyes tényekkel, s ha majd a történelem logikája e politikának jogosultságát kérdésbe veszi, amint venni fogja kétségtelenül, „Magyarország e politik- védelménél nemcsak a kül-ellenséggel fogja magát szembetalálni, kit éppen ezen politika hozand nyakunkra, hanem szembe fogja magát találni a birodalom nemzeteinek *igényeivel* is, kiknek e politikával szövetségessékké megnyeréséről álmódzott,

Megnyerhetők ok szövetségessékké igenis, de *nem ilyen* alapon. Hanem a történeti fejlődésű nemzetek egyéniségének tiszteletben tartásával s az emberiség

közös örökségét képező szabadság solidaritásának alapján. *A XIX-ik századot éljük.* Ez idő szerint már családi politika alapján nemzetek szövetségét nem lehet megnyerni. De nemzetek gyűlöletét igen.

A földnek is vannak buborékai, mint a víznek vannak, – mondja Shakespeare: ilyen buborék az a szövetség, melynek kilátásával a 67-diki törvényhozók az állam jogi áldozatokért magukat is, a nemzetet is vigasztalgták. Hogy *jó* hiszemmel, azt nem vonom kétségbe de hogy *rossz* számítással, annak bizonyítványául a tényállásra hivatkozom.

És most isten legjobb áldása legyen Önökkel. Fogadják legőszintébb kövezetemet a megtiszteltetésért, melyet tudtomra adtak s én igen szívesen elfogadok. – Tartsák meg továbbra is jóindulatukban hű szolgájukat

Ko s suth L a j o s

Levél az ókanizsai kerület választóinak *

Tisztelt elnök úr!

Turin, 1870 október 15.

Én rendíthetlenül el vagyok határozva egy *élő tiltakozás* gyanánt állani hazánk *államjogainak minden csorbítása ellenében*; mert ezen jogok semmi esetleges országgyűlési többségnek nem tulajdonai, hanem minden még születendő nemzedéknek elidegeníthetlen sajátja, melynek visszaszerzésére a jog mindig épségben marad, bármit mondjon is, akár a törvény kívüli, akár a törvény alakjába burkolt erőszak. – S ha dacára a magyar emberre nézve leírhatatlanul keserves hontalanságnak, én a közös-ügyes törvények árán megajánlott alkut nem fogadom el kapunak, melyen át hazámba juthassak: azért nem fogadom el, mert kezeimet minden erkölcsi kötelezettségtől is menteknek és szabadoknak kívánom tartani arra, hogy hazánk függetlenségének visszaszerzésére, *mely nélkül nemzet szabad nem is lehet*, akként és oly módon hathassak közre, mint azt az események változatos folyama javasolhatja,

A királyoknak van egy „ultima ratio”-ja – a nemzeteknek is kell hogy legyen; – amazokét ágyúnak hívják, a nemzetét másnak hívják, – annak hívják, amiről az *öreg* Lord Brougham azt írta, hogy „szent”. – A királyok sem élnek azzal az „ultima ratio”-val, ha máskép, például egy előzékeny országgyűlési többséggel, célt érhetnek.

A nemzetről sem mondom én, hogy borúra-derűre ama szent eszközzel éljen, ha jogait másképen visszaszerezheti s biztosíthatja. Ha hazánkfiainak ez *szónoklatok* és *szavazatok* útján sikerülend (néha hatalmas eszközök ezek, tapasztalásból tudom), én csak örvendhetni fogok mind annak, hogy sikerült,

* E levélből csak azt a *részt* közöljük, melyben küntmaradását indokolja meg.

mind annak is, hogy reám szükség nem vala. – Isten látja lelkeimet, nincs bennem semmi szereplési vizsketeg; hanem megvallom – én, amint a dolgok állanak, *az efféléktől nem solmt reményiek*; sőt azt látom, hogy minden új „reform” (?) a nemzetet mélyebbre süllyeszti a süppedékbe. – De akár mint legyen is ez, nekem lelkiismeretem azt sugallja, hogy hazafiúi kötelességet teljesítek, midőn kezeimet minden még erkölcsi kötelezettségtől is menteknek tartom.

A történelem arra oktat, hogy az ily emberekre is szükség van...

Miért mondtam el ezeket? Azért, uram, Elnök úr, mert sokan vannak a hazában (tudom), kik így szólanak: „Ha ez s ez haza jöhetett, ki szintúgy jó hazafi, miért ne jöhetne Kossuth is haza.”

Már most, ha akarják, érteni fogják, hogy *miért* nem mehet...

Méltóztassék, Elnök úr, szívesen fogadni tiszteletemnek s nagyrabecsülésémnek kijelentését.

Kossuth Lajos

Levél a hódmezővásárhelyi kerület választóinak

Turin, 1872. július 10.

Tisztelt Elnök úr!*)

Magánúton s a hírlapokból értesülök, hogy Hódmezővásárhely városa országgyűlési képviselőjévé én lettem megválasztva.

Nekem komolyan átgondolt meggyőződéselem, hogy az 1865/7-diki országgyűlésen a körülmények által teljességgel nem indokolható engedékenységgel elfogadott közjogi kapituláció hazánk elidegeníthetlen államjogaival kiengesztelhetlen ellentétben áll; meghamisítja a feltételeket, melyek alatt a magyar korona birtoklása a Habsburg-Lotharingiai házra ruháztatott; *fonák állásra kárhoztatja hazánkat, szemben az európai történelem logikájával*; ellenkezik nemzetünk nemzetközi igényeivel s nemzetközi kötelességeivel, melyek jövődjének biztonságával szoros összeköttetésben állanak; gyanakodókká teszik irányunkban szomszédainkat az egyik oldalon, gyűlöletessé teszi a magyar nevet szomszédaink előtt a másik oldalon, olajat önt a szenvedélyek tüzére az ország belsejében, polgártársakból ellenségeket csinál; forrasztás helyett bomlaszt, erősítés helyett gyöngít; körülünk barátok helyett elleneket szaporít; bensőnkben egyetértés helyett viszálykodást éleszt a viszontagságok idejére.

Következményeiben pedig az 1867-ben létrehozott természetellenes állapot mesterséges tengetésének érdeke már is sarkaikból kiforgatta a magyar alkotmány alapelveit; hamis vágányba sodorta úgy törvényhozási, mint közigazgatási politikánkat; zsibbasztó nyomást gyakorol államháztartásunk rendszerére; sérti a nemzet géniuszát politikai tekintetben; erőszakolja érdekeit közgazdasági tekintetben; útját állja a sza-

* Kossuth e Levelet is a választási elnökhöz címezte.

badtság demokráciai alapon fejlesztésének s az államháztartás, okszerű berendezésének; reformot hangoztatva reakciót művelt; részben meghamisította, részben elsorvasztotta az intézményes önkormányzatot; a miniszteri felelősséget miniszteri mindenhatósággá torzította; a parlamentaris kormányformából álcázat gyártott az abszolutizmus számára, mely mindent merhet, mert az országgyűlési többség pártérdekből mindent fedez; rendszeresítette a kormányzatban a korrupciót, s e korrupció folytán irtózatos mértékben megmételtyezte a nemzet erkölceit; s ekként gyűjtötte s gyűjti halomra a gyúanyagot, melyek végelemzésben társadalmi belháborúval bonyolítják az esetleges kültámadást, melyhez, akármely oldalról jöjjön is az, támpontokat készít az ellenség számára, vagy hazánk vagy a birodalom belsejében, sőt alkalmasint itt is, amott is; s az előbbutóbb elkövetkezendő európai válságok esetére idegen érdekek szolgálatában oly bonyodalmakba rántással fenyeget, *melyek hazánk jövődő fennmaradását a legnagyobb veszélybe sodrandják.*

Ekként lévén meggyőződve, már több ízben kinyilatkoztatam, hogy én az 1867-diki közösügyes alkut jogtalanak is» impolitikusnak is, veszélyterhesnek is ítélve, azt a számkivetésből hazatérésre kapunak magamra nézve sem nem tekinthetem, sem el nem fogadhatom; mert elfogadásával oly fonák helyzetbe kerülnek, melynek nem mondom elvállalásától, de csak eltűrésétől is eszem, szívem, a velem született magyar s nem osztrák polgárjog becsben tartása, a hazafiúi kötelesség eleven érzete, a hon jövődőjének tekintete s *a történelmi esélyek számbavételének ösztöne* eltiltanak.

A legújabb időben nemcsak semmi nem történt, a mi e nézeteimet módosíthatná, ellenkezőleg, minden, a mi történt s történik, olyan, hogy nézeteimben csak megerősödnöm, s különben is szilárd elhatározásomnak – ha lehetne – megszilárdulnia kellett.

Bármí nagyra becsüljem is tehát a vigasztaló megemlékezést s (tekintve a körülményeket tagadhatatlan politikai értelemmel is bíró) bizalmat, melylyel Hódmező-Vásárhely választó polgárai megtiszteltének, országgyűlési képviselésüket el nem fogadhatom....

Nehogy választóim a törvényhozásbani részvét gyakorlatában hátramaradást szenvedjenek, sietek ez – úgy hiszem, senki előtt nem váratlan – elhatározásom felől Elnök urat ezennel tisztelettel értesíteni, miszerint az új képviselöválasztáshoz szükséges intézkedések a hatóság részéről haladék nélkül megtétethessenek.

Választóimnak – mihelyi megválasztásom körülményei felől tájékozva leendek – köszönetemet külön nyílt levélben kifejezni kedves kötelességemnek ismerendem.

Van szerencsém Elnök úrnak szíves üdvözetem mellett különös tiszteletemet jelenteni.

K o s s u t h Lajos

Levél Deák Ferenc halálakor

Baraccone di Colegno, 1876 február 14.

Édes Barátom!

.... Ugyan mit érdekelhetné az egységes monarchia Cis-Lajthán felének osztrák magyarjait az, hogy a hontalan Kossuthnak szívében minő érzelmek, agyán minő gondolatok rezgenek keresztül azon hatalmas ember halálának hírére, a ki tudta, mert maga mondta, hogy: *„a mit erőszak elveszen, azt vissza lehet cserezni, de az veszve van, a mit feladunk”*, mégis ezt tudva, vallva, feladta Magyarországot s belőle Lajthániát csinált?....

A nemzet (hadd nevezzem fellengzően így azt, ami nincs) gyászolja legkitünőbb tagjának, legjelesebb polgárának elhunytát, kiből a hatalmas analtikus észt, *a szándok önzetlen tisztaságát* és azt, hogy az erkölcsi romlás ragályos korában mindig becsületes és igaz ember maradt, még ellenségnek is tisztelni kellene, ami bizony-bizony sohasem voltam.

A nemzet gyászol, nagyon rendén van. – Én is gyászolok őszinte mely bánattal. A mulandóság érintésére felvonulnak emlékezetemben Schillernek ama szavai: *„Az egyetlen zsákmány, amit az élet harcából magunkkal viszünk az, hogy bepillantunk a Semmibe.”* Gyászolom annak halálát, kit hajdan - régen volt! – én is mesteremnek s ítéletét próbakőnek tekinttem, mely megmutatta, mi volt a nemes érc, mi az „ötvözet” gondolatomban; gyászolom az egykori bajtársat, kivel együtt izzadtuk meg a kötelesség homokát, gyászolom a későbbi nemes ellenfélt. – Én nemcsak mint ember, mint polgár is gyá-

* A levelet Kossuth Helfy Ignácnak címezte. Kossuth és Deák bár más úton, de egyforma hazaszeretettel és kötelességtudással szolgálták nemzetüket. Ez a levél gyönyörű példája a nemes politikai ellenfél megbecsülésének.

szolok. De mint ilyen *nem, azt a Deákot gyászolom, akit amazok gyászolnak, hanem azt, aki már 1867-ben meghalt*; gyászolom hagyományát, melyet a pulyák, meg rövidlátók, meg önzők áldanak; gyászolom azon erények lehungyát, melyekkel romlott korának posványa felett magasra kiemelkedett, melyeket ha nem is tőle tanulni el, de példájának varázstüzénél edzeni lelkemnek jól esett, de melyeket ők, kik őt vezérüknek, mesterrüknek mondják – fájdalom! – *el nem tanultak*. Bizony nem! Eszembe jut (jó forrásból hallottam egykor), miként a Deákpárt értekezletén egy valaki őt „tisztelt vezérünk”-nek szólítván, Deák azt mormogta felé: „*az ördög az uraknak vezére*” ... Hja bizony az....

Kevéssel azután, hogy Deák halálának hírért vettem, egészen váratlanul betoppant lakomba elsőszülöttem .... E szavakkal fogadám: „Meghalt keresztapád, ki annyit ringatott karjain.”

Mert nem tudom, hogy tudja-e Ön? Neki Deák keresztatyja volt; s hogy a kapocs köztünk még bensőbb legyen, s Deák keresztnevét adattam neki, nem a magamét.

Némán borultunk egymás nyakába. És szemeink könnybe lábbadtak.

Pedig!....

Hinné-e Ön, hogy minden hajdani barátim közt éppen Deák volt az, mindenek között éppen ő, ki a mióta száműzöttek vagyunk, irántam vagy az enyhnek iránt (kikkel pedig vérokonságban is volt) a legkisebb érdeklődésnek, a legparányibb részvétnek tudtomra soha jelét nem adta? – Kisded gyermekeim tömlöczben sínlődtek. Volt, aki bezáratta magát velük, hogy ápolhassa. Idegenek, politikai elleneim a legszívélyesebb részvétben versenyeztek irányunkban. Deák csak azt sem kérdezte soha, ha élnek-e? Számkivetésbe vándoroltak. A nép, az ismeretlenek ezrei könnyekkel, áldással kísérték hajójukat. Deáknak nem volt számukra a hontalan élet hosszú útjára egy „Isten veletek” izenete. Két családi gyász súlya nehezedett rám idegen földön. Majd összeroskadtam a teher alatt. Részvét hangzott felém őt világrészből idegenektől. *Deáknak nem volt számomra egyetlen részvét szava*. – Pedig ő, legbensőbb barátom egykor, ismerte lelkemet mint jobban senki; meghitt tanuja családi életem házias boldogságának, tudta, hogy egyetlen részvétszava balsamír lett volna szívem még most is vérző sebére. De a hazának száműzött je az ő szívéből is száműzve volt.

Lehet, hogy e közönyben része volt annak, hogy egykor párhuzamos utaink *ellentétes* szögbe fordultak.

Lehet, csak” vérmérsékletének volt természetes kifolyása. Jobbra mint balra mindenkivel jól tudni lenni, nagyon áldott socialis tulajdon, s az értelmi felsőségnek nagyon hatályos segítője a közéletben. De aki e tulajdonnal bír, az, amint senkit sem gyűlöl, úgy senkit sem szerethet igazán. – Az is meglehet, sőt legvalószínűbb, hogy az én hibám volt. Nem vagyok rokonszenves természettel megáldva. Tudom .... Legyen akár miként,, nekem e *hideg részvétlenség* fáj.....

Hanem „a halál tisztít, megnemesíti bennünk a halandót”.

Halálának hírére csak egy percre villant át lelkemen e fájdalmas emlékezet, s azonnal felejtve lett, hogy ama mélyebb, állandó fájdalomnak adjon helyet melyet bennem azon időknek kedves emlékezete költ fel, midőn köztünk sem a magán-, sem a közéletben nem volt ború; és felkölt annak érzete, hogy *Deákkal hazánk egéről, a legfényesebb csillag tűnt le.*

Én az ő halála felett igen érzékenyen megilletődtem. Tán érzékenyebben, mint akárki más.

És ez természetes.

Hiszen alig van ember az országban, kinek szívében a legkülönbözőbb érzelmeknek annyi húrjait hozhatná rezgésbe az ő halála, mint az enyémben.

Negyvennégy év óta ismertük egymást.

44 év! és ilyen 44 év „az örökre mozdulatlan múlt”, mely az öregeknek világa.

Mi tömérdek emlékezet van .e keretbe foglalva! Mennyi ész- és szívrokonság előbb; mi benső barátság sok éven át, mi éles ellentét utóbb!

Ez a szó „éles ellentét” logikai kényszerűséggel Deák politikai életének korszakot teremtő nagy tévedéséhez vezet.

Miként gondolkozom én erről, megmondtam neki magának *Cassandra-szózatomban*, melynek sejtelmeit az idő oly megdöbbenő mérvben s oly szédítő rohamossággal igazolta.

Hanem ne beszéljünk sírjánál saját szempontunkról; de adjunk számot magunknak harag nélkül Deákról – úgy, aminő volt – e tévedésében.

Ő nem hitt nemzetünk életerejében. Sz nála nem annyira felfogási hiba volt, mint vérmérséklet. Ő a bonczoló ész, nem a tett embere volt; s mert ez nem volt; nem bírhatott mértékkel kimérni, hogy ennek karja meddig érhet el.

Tehát mert e hite nem volt meg, azt vette fel kiindulási pontul, hogy minden áron, *áldozatok árán is, ki kell egyenlíteni az ellentéteket köztünk és Austria közt*, miszerint az osztrák monarchiával! egyetértés, hogy úgy mondjam: összegyalululás

által *külbiztonságunk is erősödjék*, s a Becsből folytonos áskálódásoknak, támadásoknak is vége legyen. – Ez volt egyik kiindulási pontja.

A másik az: hogy annak árán, amit a kiegyenlítés fejében részint feladott, részint elvállalt, *visszaszerezze hazánknak az alkotmányos életet*. Ennek már bízott életrevalóságában. Hitte, hogy ez olyan dolog, a mi „magától fejlődik”, tehát másként mint egészséges irányban nem is fejlődhetik. Arra számított, hogy ha az alkotmányos érzelem gyakorlat által a nemzet testében vérré válik, lesz elég ereje „józan és független politikával” (mire mint kíváncsún utalt is, de nem lévén „tett” embere, nem létesítette), mondom: *lesz elég ereje javítani az alkun* (melynek tökéletlenségét maga is bevallotta) *s feladott jogait kerülő úton megszerezni*, egyszersmind a szorosabb értelemben vett házi ügyek közül visszanyertnek vélt „független” önrendelkezési jog oly lökést adand az ország jólétének, hogy az Austriával kibékülésért hozott anyagi áldozatokat nem fogja megspórolni.

Deák jelleme mellett – azt, a mit ő tett – csak így lehet megérteni. – *Ebben áll művének bölcseimé.*

Ne kérdjük sírja szélén, hogy szabad, hogy helyes volt-e, hogy kényszerűség volt-e, azt, a mit feladott, azért, a mit nyerni vélt, feláldozni?

Hanem csak azt kérhetjük, hogy azt, a mit saját szempontjából jóhiszeműleg célul kitűzött, elérte-e?

El van-e érve az első cél, a kibarátkozás, az „entente cordiale” Austriával?

Feleletül utalok az osztrák parlamentre, az osztrák közhangulatra, az osztrák sajtóra.

Szenvedélyesebb, ellenségesebb az indulat, mint valaha volt....

Tény, hogy Deák korszakos épületének egyik sarkoszlopa, az „entente cordiale” az egységes monarchia két fele közt – *nkics* meg.

A másik pedig az egészséges alkotmányos élet, az nemcsak nincs meg, *de sohasem is volt....*

Ilyen a korszakos mű már tényileg. Az én szempontomból oly jogfeladás, mely a nemzetet előbb anyagilag, majd jellemileg, erkölcsileg, végre nemzeti létében is megöli. Az alkotó szempontjából oly kettős cél, mely máig meg is hiúsult.

És én mégis azt mondom önnek, e téves, e meghiúsult mű a legbámulatosabb megnyilatkozása Deák mind nagy eszének, mind jellemének.

Mert mikor a dolgok akként állanak, hogy valakinek né-

zetei, érzelmei, törekvései nemzetének: történelmi fejleményű nézeteivel, érzelmeivel, törekvéseivel annyira találkoznak, miszerint az ő szavából a nép saját gondolatait, érzelmeiből saját szívének dobbanásait, törekvéseiből saját vágyait látja mint egy tükörből visszasugárzani, hogy ily körülmények közt valaki (mint egykor velem is történt) követőkre talál, *abban nincs semmi rendkívüli*, semmi meglepő – ehhez nem kell nagy ész, nem kell értelmi túlsúly, csak egy kis erély, egy kia tevékenység s jó adag kötelességérzet, – ennyi az egész.

De hogy valaki, mint Deák tévé, igénytelen, egyszerű polgár létére, kinek kezében sem a megfélemlítés ostora, sem a kegyosztás bőség-szaruja nincs, fellép egy eszmével, *mely ellenkezik fájának minden érzelmével*, ezredéves történelmének hagyományával, nemzedékről-nemzedékre szállott törekvéseivel, ellenkezik magával az anyaföld porával, melybe annyi martyr vére vegyül, az intő szózáttal, mely az apák sírjából, az esengéssel, mely a gyermekek bölcsőjéből hangzik; ellenkezik mindennel, a mi egy nemzet lelkében halhatatlan; – és ez eszmét nemzetévei mégis el tudja fogadtatni mind a mellett, hogy az eszme felállításával maga is ellentétbe jő saját múltjával, s elrúgja saját lábait alul a piedesztált, melyen mint általános tisztelet tárgya állott polgártársai bizodalalmában; hogy valaki – miként Deák tévé – ma tolmácsa legyen a nemzet eszének, szívének, mint ő a 61-iki felírással volt; s miután a nemzet ezt egyetlen hanggá összeolvadt hálával, hódolattal fogadta, s ő *annak holnap ellenkezőjét állítsa fel, mint Deák 67-ben tévé*, s ezt a nemzettel mégis el tudja fogadtatni, elfogadtatni mint üdvöt azt, a miben nemzedékről-nemzedékre negyedfél száza- don át mindég kárhozatot talált ~ ah, kérem, ez oly óriási *észerőnek*, oly értelmi felsőbbségnek bizonyítványa, a mely valóban bámulatot kelt.

Az értelmi f elsőség ilyenmü diadalára *én nem tudok példái a történelemben*.

De ez a csodás diadal még egy más dolognak is bizonyítéka. Bizonyítéka annak, hogy *a nemzet határtalan bizalommal volt Deák jelleme, becsületessége, önzetlen hazafisága iránt*. Most már persze a függetlenség feladása” s az annak nyomán logikai következetességgel felburjánzott *közszellem-ölő* intézvények; és a „szabad vásár”, a hivatalos állás földén emelkedett paloták, szerzett uradalmak s megsokszorozott milliók csábító példái és annak szemlélete, hogy *a köpenyfor- gatás cynismusa hatalomra vezet, megrontották a nemzet erkölcsseit*; – ma már a pártfegyelem vak engedelmességének segítségével, melyet az önzés álokoskodásai „alkotmányos dogmává” piperéztek fel, az aki hatalomban van, a többséggel

mindent elfogadtathat, mindent! – Látjuk, a „*kolomp megszólal s a nyáj jut borura, derűre a kolomp után.*

Hanem 1867-ben még nem volt a magyar ily szépen fegyelmezve. Ám próbálta volna meg azt a közösügyes *labdacso*t 2 nemzettel oly ember lenyeletni, a ki felette *nem* áll a gyanúnak, hogy lelkéhez az udvari csábok hozzá férhetnek; megbukott volna okvetlenül. Hanem Deáknak sikerült. *Sikerült azért, mert az ő jellemének szeplőtlen tisztaságához a gyanúnak még csak árnyéka sem férhetett.* Az ész és jellem összhangzata teszen egy embert naggyá. S a nagyság imponál. Az emberek imígy okoskodtak: Deák, az önzetlen hazafi, *csak jói akarhat a hazának,* annak hát jónak kell lenni, a mit ő nagy eszével jónak lát – és mentek utána.

Nagy észszel csak nagyot lehet tévedni. Deákon is megesezt ez az emberi, s tévedésének következtései irtózatosaak. De erkölcsi nagysága oszolhatlan nimbussal veszi körül emlékeztét; mert az ő önzetlen becsületességébe vetett nemzeti bizodalmat o nemcsak megérdemelte, hanem diadala után is igazolta,

Hiába Barátom! tagadhatatlanul *szép látvány az,* hogy egy szükségtől ugyan ment, az élelmi gondok ellen vagyona által fedezett, de szerény helyzetű, egyszerű polgár, oly szolgálatot teszen egy császár királynak szerencsétlenségében, *hogy* (bármi legyen is a végeredmény) pillanatnyilag *meg mentőjének* nevezhető és a szolgálat után a megmentett császár-király oly *koldus-szegénynek* legyen magát érezni kénytelen a megmentő egyszerű polgárral szemben, miszerint a fejedelmi kegyosztás egész tárházában *semmije se legyen, a mivel hálája jeléül az egyszerű polgárt csak meg is kínálni merhesse* – bizony szép látvány ez, tagadhatatlanul.

Hiszen tudom én, hogy a nagy jellemek fészke az *arany középszerűség;* ennek lélektani okai vannak. És azt is tudom, hogy Önöknek soraiban, sőt azon kívül is vannak, kiknek meggyőződése nem eladó, sőt olyanokat is tudok, kik nemhogy a szerény egyszerűséggel be ne érnék, de még (és ez a jellemesség igazi próbaköve) az ínséget is (a mivel Deáknak soha sem kellett megküzdenie) vidoran túrik, a nélkül, hogy a keserves nyomás miatt magukat áruba bocsátani csak kísértetbe is jönnének«

Hanem eladónak vagy a csábok bármi nemével elszédítetőnek nem lenni, *egy dolog,* s olyannak lenni, hogy még utólag se merhessen valakit sem nemzet, sem király valami jutalommal életében csak meg is kínálni – ez más dolog.

Deák szerencsés ember volt, hogy neki alkalma nyílt e *köztársasági erényt* monarchiában megmutatni. Ha becsületos

ember irigyelhetne valamit, ezt a szerencsét irigyelhetné. Oly ritkán nyílik ily alkalom. De mi büszkék lehetünk reá, hogy β romlott korban fajunknak jutott e bizonyágtét dicsősége, a demokratikus elveknek e diadala, mely *koronás főeknek is imponál.*

És én megvallom Önnek, én nem tartozom azok közé, kik ama koszorúban s könnycseppben, melyekkel a Habsburg fejedelmi pár Deák ravatalának adózott, számítást, politikai sakkhúzást keresnek. Dolgoknál, melyek a kedély birodalmába vágnak, nem szeretek játékszíni szereplést látni. Hiszen a dolog nagyon egyszerű, az erkölcsi szegénységnek bámulatos szegénysége volt volna, *egy koronáért még egy koszorút s egy könnycseppet sem adni annak ravatalára,* a kivel szemben, míg élt, a kegyosztás királyi hatalmát koldusszegénynek tapasztalták. DC ha kegyelet dolgában számításokról szólhatnánk, azt mondanám: „*Amit az okosnak az éri elmésség e nem lát meg, megérzi azt a gyermeki kedély.*” A királyné megtett mindent, a mi tőle, a koronás nőtől kitelhetett. Becsülöm érte. Megmutatta, hogy *női tapintata ösztönszerűleg jobb tanácsot sugalt neki,* mint sugaltak férjének tanácsosai – *az ügyetlenek.* Ennek semmi áron sem kellett volna Deák temetéséről elmaradnia.* Az a szárnysegéd-pótlás – *baklövés volt.* – Hisz ennyit Victor Emanuel még Gino Capponinak is megtett. Pedig az neki *nem adott koronái.*

Különben én azt hiszem, hogy önök mindenkép csak vették Deák halálával. Jobb szeretek egy önérzetes vezért ellenfélnek, ki bár fatális művének követelményei által magát sokszor feszélyezve érezte is, de tartott becsületére, mint egy tábor, melynek összetartó kapcsa nem meggyőződés. Aztán ő még betegen is genirozta kiesé a reakciót. *Féltek rosszalástól.* „Tartottak tőle, hogy túlfeszítik a húrt, türelme szakadhat, s egyszer csak felviteti magát betegen a házba, mint az *öreg Chatham,* hogy megmondja nekik: „Ez már csak még sem járja.” És ha majd a *quótakérdés* előkerül s talán királyi döntésre kerül, *Deák nagyon fog hiányozni a nemzetnek....*

általában én azt hiszem, hogy a kinél, mint Deáknál az ész és jellem összhangzata annyira megvan, hogy még tévedéseivel is imponálhat korának, annak *elhunyta úrt hagy hátra maga után,* melyet ismét csak nagy alkalmú idők tölthetnek be.

Hanem Deák nemes jellemével kapcsolatban van egy dolog, a mely felett csodálkozom, egy másik, a mi bosszant, s egy harmadik, a mi elszomorít,

* Ferenc József nem ment el Deák temetésére. Szárnysegédét küldte maga helyett.

Csodálkozom a felett, hogy Deák a függetlenség ösztönét; melyre mint *ember* annyi becslet helyezett, hogy semmiért a világon fel nem áldozná, mint *polgár* a hazára nem vitte át. Ez csodálatos lélektani ellentmondás.

Bosszant az, hogy – mert Deáktól, nagy tévedése mellett sem tagadhatta meg senki azt, hogy önzetlen, becsületes hazafi maradt, – hát *a legcynikusabb pálfordulások is igényelni merik azt, hogy önzetlen, becsületes hazafiságnak tartassanak,*

Elszomorít pedig az, hogy Deák szeplőtlen becsületessége nem gyakorolt sem vonzó, sem visszatartó hatást korának erkölcsöre, de sőt azt lehet mondani, hogy az ő alkotása, a 67-diki mű, *az erkölcsi romlás pandora-szelencéjét nyitotta rá a nemzetre.* Űzérkedési lázragály hullott ki belőle a közéletre, a telhetetlen sáskák, a vérszopó nadályok egész serege. Undo-rító egy látvány volt. *S a vezér jellemének e hatástalansága as őt követőkre* egészen megzavarná államtudományi psychológiát, ha nem tudnám, hogy az intézmények mennyire *visszhatnak* az erkölcsökre. De mert ez a hatás törvény, és törvény az is, hogy viszont *az erkölcsök visszhatnak* az intézményekre,, én egy oly viciósus körbe látom terelve a nemzetet, mely jövendőie felett kétségbe ejt.

Deák szerencsés ember volt. őt a hosszas betegség testi kínjai megmentették azon lelki szenvedéstől, hogy realizálhassa elméjében a hatást egész terjedelmében, melyet az általa jó-hiszemmel ültetett *Upasz-fa** már is gyakorolt a jelenre, mely a jövőnek méhe. *Ő azon hittal halt meg, hogy hazánkna jövendőt biztosított.* Ily hittal halni meg, nagy áldás. – *Én azon aggodalommal halok meg,* hogy amit Deák tiszta jó lélekkel, de szörnyen tévedve alkotott, *egy örvény, melybe e nemzet bele véss.* És a végzet logikája annyira hajthatatlan, az Eumenidák** bosszúja annyira kérlelhetetlen, hogy én a számbavehetetlen véletlenül kívül ez örvényből nem látok szabadulást. *Mert eltiport nemzet újjá születhetik, de öngyilkos nemzetre nincs feltámadás.* Ily aggodalommal halni meg, keserves átok. Nekem ez látszik kimérve osztályrészemül.

Nem alkalmoszerűtlen Deák sírjánál részemről ez elméi'-kedés, édes Barátom – bizony nem az!

A halál rejtélyes kaszájának e suhintása azt súgta fülembre: „*Memento!*** Most rajtad a sor.*”

És én azt súgtam vissza a suttogónak: *rendben van, készen vagyok.*

Hát bizony igaz, rajtam a sor. Abból, a mit hajdan régi

* E trópusi fáról azt tartják, hogy körülötte nem nő meg semmi

** Az Eumenidák a görög hitrege szerint a bosszúállás istennői.

*** Emlékezz!

gárdának neveztek hazánkban, már csak igen kevesen maradtunk hátra Deák után. Még a botokud is megszámlálhatná, a ki pedig csak ötig tud számlálni. És a hátramaradt kevesek közt, az unghi öreg Bernáth Zsigmondot kivéve, én a legöregebb. S hozzá már is csak egy élő szobor; a megtagadott múltnak tragikus emléke egy sivatagon, – és semmi más.

Hiszen jó; én készen vagyok. – El is megyek helyemre, Genuába,* – szép csendesesen, minden zaj nélkül, úgy hogy még szomszédom is alig tudja meg.

És biztosíthatom Önt, hogy „a világ örök forgása tovább folytatódik” és szűk családi körömon túl *senkinek sem fog feje fájni miattam*. – Ez is vigasztalás; tudni, hogy senkinek nem okoz az ember fájdalmat....

Íme túlkésőn veszem észre, hogy nagyon is hosszúra nyúlt a fennszóval elgondolkozás.

Egy kéréssel végzem. Vegyen ön, kérem, időt magának, az idezárt oupressus funebris ágacskát, *a feltámadás jelképét nevemben letenni Deák sírkápolnajának küszöbére*, egyedül, zajtalanul, szép csendesesen. A szél el fogja kapni vagy a járókelők eltapossák. Sohse bánja! ...

Ha van kapocs a két lét között (a mit óhajtani természetes, bár hinni nehéz) az, amit egykor Deák Ferencnek hívtak, meg fogja érteni, hogy mit izén én tőlem öneki az a czipruság.

Fogadja szíves üdvözetemet.

Maradok igaz barátja
Kossuth Lajos

* Kossuth Géauában temettette el a leányát es a feleségét.

C E G L É D H Ó D O L A B U J D O S Ó N A K

Beszéd a ceglédi százasküldöttséghez*

Collogno (al Baraccone-ban), 1877. január 30-án,
Kedves Hazámfiak!

A mióta Olaszország nemzetközi viszonyai akként alakultak, hogy az itteni államférfiakkal érintkezésemre sem tárgy, sem ok nincs, én akként élek^ mint az a hajótörött, kit a habok egy lakhatlan szigetre dobtak ki; *egészen kívül állok az emberi társadalmon*, nincs e népes országban egyetlen ember is, a kivel nem hogy baráti viszonyban, de csak ismeretségi érintkezésben is állanék ; a társas élet mindazon mozzanatait, melyek

* Kossuthot a ceglédi kerület is megválasztotta képviselőjének. A mandátumot egy száztagú küldöttség vitte ki-hozzá, ők is haza akarták hívni Kossuthot. A küldöttség a ceglédi lovas nemzetőrök 1848-i zászlója alatt Kossuth kertjében sorakozott fel. Ahogy Kossuth Ferenc leírja, a feketébe öltözött kormányzó Ihász Dániel és Tanárky Gyula kíséretében lépett ki házából. A küldöttség szónokainak, a 75 éves Kossuth ezzel a beszéddel válaszolt.

embert emberhez közel hoznál, reám nézve nem léteznek; annyira elvadultam az emberektől, annyira természetemmé vált az *örökös magány*, miszerint megvallom, napok óta nagy idegességben tart e tömeges találkozások kilátásának már csak gondolata is.

És önök uraim, kik engem most körülvesznek, hazámfiain! véreim! fiai közös édesanyánknak, a hazának, melyet én *húszonnyolcz év* óta nem láttam.

Elgondolhatják önök, minő rohamát az idegrázó emlékezeteknek költi fel agyamban e találkozás! minő rohamát az érzelmeknek e búbánatos öreg kebelben .....

Adta volna Isten, hogy a szíves megemlékezés kelyhének, melyet Önök felém nyújtanak, fenekén üröm ne legyen.

Fájdalom, van.

Én ismerem nemzetemet, s ép azért már egy alkalommal kijelentettem, miként én tudom, hogy, *ha a hatalom a jog a történelem s a nemzet érdekei által követelt alapra visszatérne s azon hűségesen meg is maradna, a magyar nemzet ebben teljes meglegedését találná*, bármi legyen is az én véleményem.

S ha most Önök, kik engem haza hívnak, ekként szólanának én hozzám: íme lásd, mi elégedetteknek érezzük magunkat az intézmények oltalma alatt, melyeknek alapját egykoron te vetted meg, a csemete, melyet ültettél, sok zivatarral találkozott, de gyökeret *vert, megnőtt, gyümölcsöt hozott*; jer megpihentetni, a sír felé hanyatló ősz fejedet az elégedett haza kebelén; jer, nemzeted elégedésének szemléletében vigasztalást találni, te sokat hányatott szegény száműzött.

Ha önök énhozzám ekként szólanának – lelkemre mondom, – én nem zavarnám önök meglegedését kételyeimmel; én tudom, hogy *az ember hite az ő mennyországa*; tehát azt mondanám: most bocsássad el Uram! á te szolgádat békességben, mert látták az én szemeim hazám meglegedésének hírnökeit.

De Önök, fájdalom! így nem szólhatnak, sőt azt mondják: *a haza bajban van, a hazát veszély környezi*, s ennek súlyát annyira érzik, hogy menekvés után sóvárogva, még az én gyöngye tehetségem közreműködését is ily rendkívüli módon igénybe venni akarni nem restellenék.

Ez nagyon keserű örömcsepp, az idők minden viszontagságait túlélte bizalom és ragaszkodás becses kelyhében, melyet önök felém nyújtanak.

E megtisztelő bizalom igen kedves vonása gyanánt veszem tisztelt szónokunknak azon nyilatkozatát, hogy méltányolják

meggyőződéseim őszinteségét, s hogy nem oly szándékkal jöttem hozzám, mintha reám nyomást akarnának gyakorolni, hanem különféle kútfőkből vett értesítések után azt látom, hogy *az én eljárásom indokai sok oldalról a hazában, nem akarom mondani, hogy szándékosan félremagyaráztalak, hanem csak azt mondom, hogy félreértetek.* Azért élni kívánok ez ünnepélyes alkalommal arra, hogy ezt a hazameneteli kérdést tisztába hozzam.

Midőn néhány év előtt a váczi választók, úgy miként a czeplédiek most, engem bizalmukkal tiszteltek meg, én válasszomban egy kifejezést találtam használni, melynek közzététele miatt szegény Böszörményi börtönbe vettetett s börtönben hagyatott meghalni.

Azért említem ezt, mert helyesbiteni kívánom ama kifejezést.

Én azt mondtam volt, hogy *az osztrák ház uralmát Magyarország állami s alkotmányos életével összeférhetetlenek tartom.*

Ez a kifejezés nem volt szabatos. Úgy kellett volna mondanom, hogy *Magyarország állami s alkotmányos életével nem fér össze oly fejedelmek uralkodása, a kik egyszersmind osztrák császárok is.*

Az összeférhetetlenség ebben van s nem abban, hogy *a fejedelem az osztrák ház ivadéka.* Mert ha ez egyszersmind osztrák császár is nem volna, neki magyar királyi minőségének keretén kívül nem volnának érdekei...

A magyar király, ha csak magyar király, nem űzhetne mást mint magyar politikát; nem lenne azon helyzetben, hogy Magyarország érdekeit osztrák érdekek miatt háttérbe szorítani vagy politikájában speciális osztrák érdekektől is tanácsot kérni kénytelen legyen. A magyar állam kormányoztathatnék jól, kormányoztathatnék rosszul, de mindenesetre mint *önként* foglalna helyet a történelemben...

Szóval *nem a személyben, nem a családban va,n az összeférhetetlenség,* hanem az osztrák császári minőségben.

E tekintetek által vezéreltetve tettem én már egyszer azon nyilatkozatot, hogy, ha még az én életemben akként alakulnának a viszonyok – a mint egykor valószínűleg alakulni fognak, - t. i. hogy Ferencz József császár és király fején *nem lenne többé az osztrák császári korona, hanem csak Szent-István koronája,* engem a kormány-formák iránti igen határozott nézeteim nem akadályoznának abban, hogy haza menjek, hadzás nélkül megtenném és *minden tartalék-gondolat nélkül letenném kezébe a hűség esküjét* és meg is tartanám becsületos hűséggel mind halálomig.

Nagy szó ez éntőlem uraim! Éntőlem, ki indítványozója valék annak, hogy a nemzet a trónvesztést elhatározza, éntőlem, a ki közt és azon kéz között, melybe a hűség esküjét leteendő volnék, egy iszonyatos *vértenger* áll, melynek képét az én szemeim elől az idők folyásának semmi fátyola sem képes elfedni, mert az emberi lélek szerencsétlenségeihez tartozik, hogy, a míg *azt, a mire emlékezni szeretne, igen könnyen feledí,* az nincs tehetségében, hogy magának feledést parancsolhasson ott, a hol a megemlékezés egy örökös lelki kín.

És én mégis szavamnak állanék és haza mennék és hűséget esküdném nemzetem királyának.

Ezeket azért tartottam jónak ily határozottan elmondani, mert a nyilvánosságnak némely tekintélyes közlönyei az országban azt vetették szememre, hogy az én *haza-nem menetelem* az „engesztelhetetlenség” bélyegét viseli magán.

Remélem, azok után, a miket elmondok, meg fognak önök győződni, hogy ez *nem* így van. „Szavamat adom Önöknek uraim, hogy engem nem engesztelhetetlenség, nem szenvedély, ntern személyes tekintetek vezérelnek.

Én képviselővé lett megválasztásomra adott válaszomban csak azért, s egyenesen és kirekesztőie? csakis azért, ismételttem azon nyilatkozatomat, hogy én nem léphetek alattvalói viszonyba egy olyan fejedelem iránt, a ki egyszersmind *osztrák* császár is; mert én *a fejedelmi hatalmuknak egy személyben ily egyesülését hazánk állami jogaival, jólétével, alkotmányos életével merőben összeférhetetlennek tartom.*

Nem is hiszem, hogy e nézetem alaposságát kétségbe vonni lehessen; oly tény ez uraim, melynek súlyát az ország minden közérdekű kérdésénél, a nemzetélet, minden mozzanatánál mindennap keservesen érezi....

És ez, másképen nem is lehet....

Nincs az a bölcsesség, nincs az a hatalom a világon, mely *az eltérő vagy ellentétes érdekvonalakat párhuzamosan egymás mellé állítani képes lehetne.* Ezt még az Isten sem teheti, mert matematikai képtelenséget ő sem tehet.

A helyzet *e végzetes összeférhetlenségéből* elkerülhetlenül ki kellett fejlődni azon *végzetteljes iránynak,* mellyel szemben nemzetünk századok óta egy végnélküli küzdelemben áll, örökké abban izzadna, hogy a töméntelen sziklát fölhengerítse a meredélyen, ha irtózatoss küzdelmekkel pár ölnyire föllökte, a szikla vissza gördül; azt az irányt értem, melyet az utóbbi szerencsétlen eredményű alkukísérletnél a hatalom akként formulázott, hogy a „*birodalom egységének és nagyhatalmi állásának tekintete előtt minden más tekintetnek hátra kell vonulni*” – jognak, igazságnak, önállásnak, önkormányzatnak,

a történelem ölen kifejlett nemzeti szellem követelményeinek, az anyagi jólét szabad fejlődésének: – mindennek.

Ez összeférhetetlenség következtében hazánk nem önczél; s az nem is lehet....

No már uraim! én ezzel az összeférhetetlenséggel szemben egy élő *tiltakozást* képezek. Én a magyar nemzet állami függetlensége nagy elvének jóformán utolsó képviselője vagyok az élők között. – Minden igénytelenségem mellett is egy kapocs vagyok az *elévülhettem, jog* s az esélyek változandósága között; letéteményese vagyok egy szent ereklyének, mely az ősök és a velem egykorú nemzedék vérrel pecsételt *hagyományaiból szóllott* kezemre, hogy annak az utódok számára rendületlen öre legyek. Istent hívom bizonyságul, hogy e helyzetemre, melyet a változhatlan múlt jelölt ki számomra, s a hazafiúi kötelességre, mely e helyzethez kötve van, nincs és nem lehet semmi befolyással semmi abból, a mi benne emberi; *nem azért állok én meg őrállásomon*, melyet a történelem parancsolt reám, mintha nekem abban kedvem telnék, *hogy a jellem-silányság satnyaságával szemben rendíthetetlen következetes-séget fitogtassak*; nincs bennem semmi hajlam ágaskodni, hogy másoknál magasabbnak hazudjam magamat. Ezek hiábalóságok, mint a prédikátor mondaná. – *Hogy mit mond vagy mit nem mond a történelem annak nevééről, ki porrá lett, arról az a por semmit sem tud*. S én hetvenöt évemmel e porrá léhez már nagyon közel állok. A hiúságok hiúságai számára nem lehet hely annak kebelében, a ki fél lábbal már a sírban áll. Ha én őrállásomtól senki kérésére meg nem szököm, azt azért teszem, *mert helyt állanom* a kötelesség parancsolja.

Vajjon azon kevés homokszem legördülése közben, mely az én életem homokóráján még hátra lehet, előadja-e még magát a viszonyok oly fordulata, hogy a történelem logikája az alkalmiságot beleakaszthassa azon kapocsba, melyet az én őrállásom képez? Azt nem tudom; ámbár hitem erős, hogy az Isten nem halt meg, azért, hogy oltára elhagyatott; hanem azt tudom, hogy ha az esélyek változandósága, mely gyakran igen váratlan fordulatokban mozog, ily alkalmat hozna elő, s az nem találna kapocsra, melybe magát beleakassza, mivelhogy én őrállásomat hűtlen elhagynám, ennek hazánk jövődjére oly balvégzetű következtései lehetnének, miszerint én megérdemelném, hogy nevem emlékét nemzedékről-nemzedékre átok terhelje, a míg magyar él.

Hát kérem önöket hazafi barátaim! ne akarjanak engem kísértetbe hozni....

Méltóztassanak, kérem, nem határozatlan sejtelmek, hanem gyakorlatiasság szempontjából maguknak számot adni, hogy

mi tenne annak eredménye, ha én önök kívánságát teljesíteném.....

Egyedül az, hogy én elfoglalva a képviselői széket, melylyel Czegléd megkínált, egy kis gyakorlattal ismét beletanulnék a szónoklás rég elszokott mesterségébe; hát hébe-korba felszólalnék; s tegyük fel, hogy *tán figyelemmel meg is hallgatnának*. – És aztán? – – *aztán szépen leszavaznának*; és maradna minden, a mint van; és a nemzet látná, hogy biz az én hazamenetelem is csak amolyan üres hólyag, a mely kisebb-nagyobb zajjal elpattant, nem hagyva hátra nyomot maga után; és én pár hónap alatt tökéletesen lejárnám magamat; *tökéletesen megsemmisíteném magamat*, még csak azon kis befolyást is eljátszva, melyet egy vagy más kérdés felvilágosításával a közvélemény tájékozására innen, távol magányomtól tán néha gyakorolhatnék.

Ez volna a gyakorlati eredmény. – No már én ugyancsak nem vagyok nagy véleménnyel tehetségeim felől, de *álszerénykedésből* azt még sem akarom tagadni, hogy a kinek egykor a Viszonyok megengedték hatályosan belenyúlni nemzete történelmébe, az bármi közönséges ember legyen is különben, a körülmények kedvező alakulása mellett, meglehet, még nyomhatna valamicskét a mérlegben. – Azért azt mondom: *kár azt a kártyát, melyet Kossuth Lajosnak hívnak, elvesztegetni akarni*. – Jobb azt nyugodni hagyni, míg a viszonyok akként alakulnak, hogy kijátszásának megkísérlésével a nemzet tán még nyerhet is valamit.

Vajjon, ha ily eset előadná, magát, nekem mit parancsolna a hazafiúi kötelesség? E felett most hasztalanság volna elmélkedni, mert a számbavételt igényelhető körülményeket nem ismerjük. Arról méltóztassanak meggyőződve lenni, hogy az én eljárásom felett, a miként most, úgy, a míg élek, mindenkor *nem személyes tekintetek, hanem a józan politikai számtan* s a gyakorlati szempontból jól átgondolt *hazafiúi kötelesség érzete* határoznak.

Ezeknek sugallatából teszem most azon nyilatkozatot, hogy Önök megtisztelő kívánságának engedni nekem sem *nem szabad, sem nem tanácsos*.

Avagy azt gondolják Önök uraim!, hogy, ha én édes hazánk nagy érdekeinek megsértése nélkül haza mehetnék, meghívást várnék arra, hogy a hontalanság sivatagját szülőföldem viszontlátásával felcseréljem?

Tudják-e Önök, mi az, a mit *hönvágynak* hívnak? Mi az a rettenetes állapot, melyet az, a ki benne szenved, csak az által fejezhet ki, hogy *„fáj szívem, lelkem, fáj minden tagom”*.

Oh! én ismerem! velem jár magános bolyongásaimban,

melyeknek fáradozásában az érzékek eltompulását keresem; velem virraszt az éjnek csöndében éjféle mécssem mellett; velem fekszik le, hogy csak szaggatott kábulást, de üdítő álmot alig hagyjon szállani fáradt tagjaimra; velem kél fel, hogy mellemem üljön a napnak foglalatosságai közben, és megkeserítse ételem szűk falatját, ürmöt vegyítsen italomba és elhomályosítsa még azt a gyöngye örömsugárt is – az egyedülít, mely bús magányomat még kissé felderíthetné, – azt, melyet a nyugodt elmének a tudomány s a természetteli társalgás adhat.

Igen, én tudom, mi a *honvágy*; s kifejezhetlen hálával áldanám a percet, mely fel hagyta lélekzenem, anélkül, hogy lélekzetembe a honvágytól elszorult kebel tompa sóhaja vegyüljön.

Hanem volt nekem egy öreg barátom: Újházy László. Míg én a népes Olaszországba száműztem magamat az emberek társaságából, ő száműzte magát Amerika rengeteg vadonjaiba. Erőt vett rajta a honvágy. Kezeit tördelve, járt fel s alá kaliba jában, búsan, szomorúan, mint a fogoly oroszlán, és fel-felsóhajtott: Könyörülj rajtam jószágos Isten! ne hagyd lelki erőmet összeroskadni a lelki kín alatt! fis gyermekei, látva, hogy mennyit szenved, azt mondák neki: menj haza, édes jó apánk! fis az ősz száműzött öklével mellére ütött és imígy felelt: „Menjek haza! Hát ez a kisbíró itt! Azt akarjátok-e, hogy, miután már mindent elveszítettem, még az *önérzetemet, lelkiismeretem tisztaságát is elveszítsem?*” Nem ment haza. De nem bírt a honvágygal tovább küzdeni. Főbe lőtte magát.

Nemde tragikus legombolyítása az élet tragédiájának!

Hanem mivé lennének a nagy elvek, ha *martyrjai* nem akadnának!

Én kérem az Istent, tartsa meg, a miként eddig tévé, lelkenben az erőt, hogy a búbánatnak semmi terhe miatt ne vágjak elébe a halandóság törvényeinek; de bármit hozzon is a jövő, azt tudom, hogy miként Újházy nem tévé, úgy én sem fogok a honvágy kínjaitól lelkiismeretem tisztaságának árán szabadulni.

Higyjünk Barátaink! Várjuk el, mit hoz a jövő! Várjuk el azon törhetetlen elhatározással, hogy jó mint balsorsban megálljuk helyünket, mely számunkra kijelöltetett.

Jézus egykoron ekként szólott keresztelő Jánosnak: „*Hagyj békét most nekem, mert így illik nekünk, a mi tisztüinknek minden igazságod betöltenünk.*”

Én is azt mondom Önöknek: *Hagyjatok most engem békével. Atyámfiái, mert illik nekem az én tisztémnek minden igazságát betölt énem.*

Fogadják önök mély hálámat rendkívüli szívedésükért.

Tartsanak meg engem, öreg szolgálukat, jó emlékezetükben. Engedjék remélnem» hogy neheztelés nélkül válnak meg éntőlem.

Isten áldja meg a hazát! Isten áldása legyen önökkel!

A Z U T O L S Ó É V E K

Válasz Fehérmegye Üdvözlő iratára*

22 Via dei Mille. Turin, 1883. ápril 10.

Különösen tisztelt Alispán úr!

„Az ember élete, terjedjen bár hosszúra, csak egy röpké pillanat.” E szavakkal vezeti be. Alispán úr szívélyes sorait, melyekkel tudósítani méltóztatott, hogy Fehérmegye közönsége is kegyes voit engem üdvözlétével megtisztelni 80-ik életévem betöltésének alkalmából.

A nyolevan év s a huszonnégý óra, amint a telhetetlen kronosz elnyelte, egyaránt röpké pillanat, mely volt és nincs.

* Hogy mily kiirthatatlan volt a nemzet szívében Kossuth tisztelete azt a legkülönbözöbbs tényezők szakadatlan tüntetései mutatják. Rengeteg társadalmi egyesületnek volt díszelnöke. Igen sok városnak díszpolgára. Csak 1889-ben mikor magyar állampolgársága az állampolgársági törvény miatt megszűnt, Losonc, Hódmezövásárhely. Kiskunfélegyháza, Arad Béla Beregszász Böszörmény. Cegléd. Dés, Eger, Székesfehérvár. Győr, Gyula, Karcag Késmárk, Kisújszállás, Kunszent-

De, tisztelt Alispán úr, hosszú életemről szólva meteort említ. Fényre nem vágytam. Fényről nem tudok. Egy csepp harmat szerettem volna lenni, mely hazám jövője számára a föld egy porszemét megtermékenyíti. Az a föld-porszem is kiszáradott. Vetni próbáltam s becsületos igyekezetem vetésén *gaz* verődött fel. Ha eljő-e még a gyomláló? – De hagyjuk ezt. Hanem bármi voltam vagy nem voltam is én, a ki elenyésző *semmi* vagyok, kérem az Istent, hogy az elv, mely céltvesztett életem vezére volt, ne legyen nemzetem életében meteor, mely eltűnik, hanem legyen *sarkcsillag*, mely egeről soha le nem száll. Legyen útvezére a nemzet hajójának a kikötő felé, melyet rendeltetésül jelölt ki *a jog, a nemzeti önérzet, az ősök hagyomány, a történelem*.

Meghatott szívvel mondok köszönetet, mert nagyon jól esik lelkenek a szíves megemlékezés hozamból ily igen hosszú távollét után. De nem tagadhatom, hogy, ha az alkalomra gondolok, mely e jótéteményben részesít, nem menekülhetek azon bús benyomás alól, hogy a mi „ü d v ö z l e t ü l” indult meg a távol hazából, „mint búcsúszó a viszont nem látásra” érkezik hontalan magányomba.

Alispán úr sokat szenvedettnek mondja nemzetünket. Bizony sokat szenvedett szegény nemzetünk, s ha helyzetének természetével számot vetek, félek, találnak az idvezítő azon szavai, hogy „*még nem leszen vége*.” De én mondhatlanul szeretem azt a sokat szenvedett nemzetet, s bizony hiába öltögetem a belenyugvás páncélját, a szív ott a páncél alatt megsajdul, annak, akit ennyire szeretek, búcsúszavára, mely „viszont nem látásra” szól. – Pedig arra szól!

Bennem erős a hit annak a sokat szenvedett nemzetnek *független szabad jövőjében*. Rendíthetetlenül erős, s ha csak húsz-harminc évvel kevésbé öreg volnék is mint vagyok, abból a „viszont nem látásra”, szóból a „*nem*”-et határozottan kitorölném. De nyolcvan év igen nagy idő abban a „röpke pil-

márton, Léva, Makó, Mezőtúr, Miskolc, Munkács, Nagyrőcse, Nagyszalonta, Nyitra, Pápa. Szentos, Máramaroséziget, Szilágysomlyó, Székely, udvarhely, Marosvásárhely és Zenta választották meg díszpolgárunknak, 3882-ben nyolcvanadik születésnapjára a 63 vármegye közül 35, a 25 városi törvényhatóság közül 17, ezenkívül 36 kisebb város és számtalan község küldött Turinba hivatalos üdvözlőiratot. Egyesületek, népgyűlések, társulatoküdvözltek és aláírásával fejezte ki ragaszkodását 14.747 magánszemély is. Ez üdvözlésekre adott válaszaiból a Fehérmegye törvényhatóságához intézettek egy részét közöljük. Jellemző á levél hatá-sára, hogy az elnöklő főispán az ujjongó, síró, éljenző hallgatóságot eltávolítással fenyegette, a megyegyűlés pedig néhány tiltakozó felszólalás ellenére, elrendelte a levél kinyomatását és szétosztását. A levél itt nem közölt részeiben az akkori belpolitikai helyzetről mond bírálatot.

lanatban”, melynek neve emberélet. A számtáblán, melyre a rohanó idő nyolcvanszor írta fel az életév számot, a „remény” szó számára *hely nem maradt*.

Tehát a „viszont nem látásra”, sokat szenvedett, szeretett hazám!

Fogadja, Alispán úr, hálás köszönetemet s megkülönböztetett tiszteletemet.

Alázatos szolgája
Kossuth Lajos

Levél Aradra*

Turin, 1890. október 3.

Mélyen tisztelt Uram!
Polgármester úr!

Vettem s lelkem mélyében megilletődve, könybe lábadt szemekkel olvastam, s újra meg újra olvastam szívreható levelét, melylyel Arad szabad kir. város közönsége nevében engem felszólítani méltóztatott, hogy legyek jelen az emlékszobor ünnepélyes leleplezésénél, melyet Arad városa a nép véres verejtékkel keresett filléreivel a szabadságharcz vértanúinak emelt.

Szent emlékek intenek felém azon emlékszoborról, hogy térdeimre borulva a magyar Golgotha porába emeljem fel áldólag kezeimet a halhatatlan halottak szelleméhez, midőn emlékszobrukról a lepel lehull.

Nincs ember az élők között, a kit a hálás kegyelet ez adójának szent áhítattal benyújtása inkább megilletne, mint engem, a ki Isten és világ előtt zászlótartója valék az ügynek, melyért ők, a megdicsőült bajnokok, martyr-halált haltának.

Ámde Arad városának közönsége tudja és tisztelt Polgármester úr e tudomásnak meghívó levelében kifejezést is adott, hogy ez reám nézve erkölcsi lehetetlenség. Nekem minden más háttérbe szorító kötelességem az, hogy *semmi áron*, semmi alkalom sugallata miatt csak egy pillanatra se térjek le az ösvényről, melyet megrendíthetlen meggyőződéseim szerint épen a hűség jelölt ki számomra azon üggyhöz, melynek az aradi vértanuk életben-halálban hívei voltak .... Az ő hűségüknek tartozom azzal, hogy a magam hűségét még az irántuk való kegyelet miatt se szegjem meg.

De tisztelt Polgármester úr maga jelölte ki nekem, s én köszönöm, hogy kijelölte a módot: megküldeni, a mit személye-

* Az aradi honvédszobor leleplezésére meghívták Kossuthot. A 88 éves aggastyán e levéllel köszönte meg a meghívást.

sen megvinnem nem szabad: Kegyeletemnek adóját a halhatatlan halottaknak.

Ön, tisztelt Polgármester úr, városa közönségének nevében, megvárja tőlem, hogy én kegyeletük ünnepén szellemben közötök leszek, hogy október 6-ának reggelén remetelakom ablakában feljök terjesztem áldó kezeimet s el fogom mondani áldásomat.

Úgy leszen, tisztelt uram, bizony mondom, úgy leszen.

A magyar haza gyászos emlékü nagypéntekének, október 6-ának reggele engem, a 83 éves aggastyánt, tehetetlen roncsát ama nagy időknek,... térdeimre borulva fog találni remetelakom azon ablakánál, mely a magyar haza tája felé néz....

A mély érzések kifejezésére szó nem adatott. *Hallgatok s Imádkozom.*

K o s s u t h L a j o s .

T A R T A L O M

	Oldal
BEVEZETÉS	3
AMERIKÁBAN.....	5
Kossuth beszéde Amerikába érkezésekor.....	9
Az önrendelkezési elv és Magyarország”.....	15
A nemzetiségi eszme és a pánszlávizmus.....	28
TURINI LEVELEK	31
Kilátások az európai bonyodalmak szempontjából.....	89
A 67- iki válaszfelirat ellen	45
Az 1848-iki törvények iránya ,.....	48
Nyílt levél Deák Ferenchez (a Cassandra-levél)	50
Levél a jászladányi kerület választóinak	58
Levél a váci kerület választóinak	65
Felelet sokaknak.....	72
Levél egy szigetvári egyesületnek.....	77
Levél az ókanizsai kerület választóinak	84
Levél a hódmezővásárhelyi kerület választóinak	86
Levél Deák Ferenc halálakor.....	89
Beszéd a ceglédi százas küldöttséghez.....	98
Válasz Fehér megye üdvözlő iratára	106
Levél Aradra	109

J e g y z e t

Az Amerikában elmondott beszédeket New-York város fogadóbizottságának 1852-ben New-Yorkban „Report” címmel könyvalakban is megjelent jelentéséből fordítottuk. „A nemzetiségi eszme és a pánszlávizmus” cím alatt közölt harmadik beszéd magyar nyelven Ballagi Aladár fordításában már megjelent. Ezt a beszédet az ő fordításában közöljük.

Könyvünk szűk terjedelme miatt e beszédeknek csak az egyes címekben megjelölt részeit tudjuk közreadni. A közlés megszakítását pontozással jelöljük.

A „Turini levelek” cím alatt, terjedelmük miatt ugyancsak szemelvényesen közölt munkák, Kossuth iratainak közismert, tizenhárom kötetes gyűjteményes kiadásából valók.

Kossuth munkái tele vannak idegen, nagyobbrészt latin szavakkal. Ezen nem lehet csodálkozni. Pályafutásának a kezdetén a hivatalos politikai nyelv még a latin volt. Ma e szavak legnagyobb részét már nem használjuk. Hogy megkönnyítsük a munka folyamatos olvasását, az idegen szavakat magyarra fordítottuk. A „Turini levelek”-ben összesen 230 idegen szót és kifejezést fordítottunk le.